

BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA
DIREKCIJA ZA EKONOMSKO PLANIRANJE

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
САВЈЕТ МИНИСТАРА
ДИРЕКЦИЈА ЗА ЕКОНОМСКО ПЛАНИРАЊЕ

BOSNIA AND HERZEGOVINA
COUNCIL OF MINISTERS
DIRECTORATE FOR ECONOMIC PLANNING

Bosna i Hercegovina

Izvještaj o razvoju

Godišnji izvještaj 2019.

Sarajevo, septembar/rujan 2020.

**BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA
DIREKCIJA ZA EKONOMSKO PLANIRANJE**

**БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
САВЈЕТ МИНИСТАРА
ДИРЕКЦИЈА ЗА ЕКОНОМСКО ПЛАНИРАЊЕ**

**BOSNIA AND HERZEGOVINA
COUNCIL OF MINISTERS
DIRECTORATE FOR ECONOMIC PLANNING**

**BOSNA I HERCEGOVINA
IZVJEŠTAJ O RAZVOJU
Godišnji izvještaj 2019.**

Sarajevo, Septembar/Rujan 2020

Sadržaj

Pregled tabela i grafikona	3
Skraćenice.....	5
Uvod	6
Izvršni sažetak.....	8
I. Integrisani rast.....	12
I.1. Makro stabilnost	12
I.2. Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja	15
II. Pametan rast.....	20
II.1. Povećati industrijsku konkurentnost	20
II.2. Razvoj ljudskih resursa	25
III Održiv rast	35
III. 1. Ravnomjeran regionalni razvoj	35
III.2. Pобољшanje upravljanja okolišem i razvoj okolinske infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene	38
III.3. Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj.....	40
III. 4. Razvoj energetske potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti	41
IV. Inkluzivni rast.....	46
IV.1. Povećati mogućnost za zapošljavanje	46
IV.2. Promovirati inkluzivnost u obrazovanju	49
IV.3. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost	53
IV.4. Unaprijediti zdravstvenu zaštitu	65
V. Upravljanje u funkciji rasta.....	71
V. 1. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta	71

Pregled tabela i grafikona

Tabela 1: Najveći socio-ekonomski izazovi.....	10
Tabela 2: Objavljeni istraživački radovi prema sektorima, 2018	22
Tabela 3: Preduzeća prema vrsti inovativnih aktivnosti i veličini preduzeća, 2016 – 2018	22
Tabela 4: Vještine, 2018	25
Tabela 5: Konkurentnost ljudskih resursa	27
Tabela 6: Zaposleni u kulturi i kreativnim industrijama.....	32
Tabela 7: Stope siromaštva prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva	53
Tabela 8: Pokazatelji siromaštva i nejednakosti Bosne i Hercegovine, 2011. i 2015.	54
Tabela 9: Pregled realizacije ciljeva RJU-RAP1 po reformskim oblastima i upravnim nivoima, 2018	73
Tabela 10: Indeks učinkovitosti Vlada, JIE 6.....	74
Tabela 11: Indeks percepcije korupcije BiH i zemalja komparatora, 2019.	78
Grafikon 1: Bruto domaći proizvod, procentualna promjena, konstante cijene	12
Grafikon 2: Tekući račun platnog bilansa Bosne i Hercegovine u milionima KM.....	13
Grafikon 3: Novčane doznake iz inostranstva u % od BDP-a	14
Grafikon 4: Lakoća poslovanja, rang BiH u periodu od 2013 – 2019. godine.....	15
Grafikon 5: Lakoća poslovanja, poređenje BiH i zemlje iz okruženja 2013 - 2019. godine.....	16
Grafikon 6: Kategorije za mjerenje Lakoće poslovanja u BiH za period 2013 – 2019. godine ...	17
Grafikon 7: Globalni indeks konkurentnosti za Bosnu i Hercegovinu period 12/13 – 18/19	17
Grafikon 8: Informaciono komunikacione tehnologije 2019, rang, zemlje komparatori.....	20
Grafikon 9: Stopa penetracije korisnika interneta u BiH, 2013 – 2019	21
Grafikon 10: Trend razvoja klastera u BiH, 2013 - 2019 godina, indeks	23
Grafikon 11: Patenti (aplikacije/milion stanovnika) BiH i zemlje komparatori.....	24
Grafikon 12: Struktura obrazovanja korisnika interneta	26
Grafikon 13: Radno sposobno stanovništvo prema najvišoj završenoj školskoj spremi.....	27
Grafikon 14: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvisoj završenoj školi	28
Grafikon 15: Postotak udjela privatnih i formalnih aktivnosti iz kulture u BDP-u.....	31
Grafikon 16: Ukupan broj turista u BiH	33
Grafikon 17: Kvalitet infrastrukture i cesta, rang zemalja u regiji u odnosu na 141 zemlju (2019)	36
Grafikon 18: Prevoz robe u BiH putem željezničkog i cestovnog saobraćaja	37
Grafikon 19: Količina komunalnog otpada po stanovniku u BiH i EU 28 u kg.....	39
Grafikon 20: Struktura zaposlenih u BiH po području djelatnosti.....	40
Grafikon 21: Učešće (%) energije u ukupnom izvozu i uvozu BiH (2013-2019).....	42
Grafikon 22: Struktura proizvodnje električne energije	43
Grafikon 23: Stope zaposlenosti prema spolu (15+) u Bosni i Hercegovini.....	46
Grafikon 24: Aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini	47
Grafikon 25: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013. godini.....	52
Grafikon 26: Problemi sa stambenom jedinicom sa kojima se susreću siromašna i nesiromašna domaćinstva	54
Grafikon 27: Maloljetni korisnici socijalne zaštite, 2018	56
Grafikon 28: Djeca u stanju socijalne potrebe	59
Grafikon 29: Osvojeni broj mandata u entitetskim parlamentima, 2018 godine	61
Grafikon 30: Broj penzionera u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj	63

Grafikon 31: Standardizirana stopa smrtnosti (SDR), svi uzroci, zadnje dostupan podatak (2014.g.).....	67
Grafikon 32: Izdaci za zdravstvo prema pružaocima usluga zdravstvene zaštite (top tri) i izvorima finansiranja u Bosni i Hercegovini, 2018, u milionima KM.....	68
Grafikon 33: Svjetski projekt pravde, Indeks vladavine prava, Bosna i Hercegovina 2019.....	77
Grafikon 34: Pokazatelji upravljanja, Svjetska banaka 2019.	77
Grafikon 35: Pokazatelji upravljanja, Svjetska banaka 2019.	79

Skraćenice

APD – Anketa o potrošnji domaćinstava
ARS – Anketa o radnoj snazi
BIH-Bosna i Hercegovina
BHAS – Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
BD – Brčko Distrikt
BDP - Bruto društveni proizvod
COR/SDG – Ciljevi održivog razvoja
DEP – Direkcija za ekonomsko planiranje BiH
ERP/PER– Program ekonomskih reformi
EU – Europska Unija
FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine
Fond PIO RS – Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje Republike Srpske
FZ PIO/MIO – Federalni zavod za Mirovinsko/Penzijsko invalidsko osiguranje
GAP BiH – Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine
ILO - Međunarodna organizacija rada
ISCED - Međunarodna standardna klasifikacija obrazovanja
JIE – Jugoistočna Europa
KM – konvertibilna marka
MICS – Istraživanje višestrukih pokazatelja
MOR – Međunarodna organizacija rada
NDC - Nacionalno utvrđen doprinos
OECD - Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj
OCD – Organizacija civilnog društva
PDV – porez na dodanu vrijednost
PM – čestica zagađenja
RAP – Revidirani akcioni plan
RJU – Reforma javne uprave
RCC - Regionalno vijeće za saradnju
RS – Republika Srpska
RVI - Ratni vojni invalidi
SZO/WHO - Svjetska zdravstvena organizacija
SDR - Standardizirana stopa smrtnosti
SSP - Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
UN – Ujedinjene nacije
UNCTAD - Konferencija Ujedinjenih naroda o trgovini i razvoju
UNESCO - Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu
UNDP - Razvojni program Ujedinjenih nacija
VSTV - Visoko sudske i tužilačko vijeće
VET - Strukturno obrazovanje i osposobljavanje
WIPO - Svjetska organizacija za intelektualno vlasništvo

Uvod

Izvještaj o razvoju Bosne i Hercegovine je dokument koji prati napredak u socio-ekonomskom razvoju zemlje prema definisanim strateškim ciljevima iz dokumenta „*Strateški okvir za Bosnu i Hercegovinu*“¹, putem seta kvalitativnih i kvantitativnih indikatora, te identifikuje ključne izazove. Ovaj izvještaj predstavlja korak ka sistemu implementacije, monitoringa i izvještavanja razvojnih dokumenata u Bosni i Hercegovini², čime se jača cjelokupni sistem planiranja socio-ekonomskog razvoja u zemlji, a što će biti od posebnog značaja u procesu približavanja Evropskoj Uniji.

„*Strateški okvir za Bosnu i Hercegovinu*“ je usvojen u 2015. godini, na 19. sjednici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine. Pripremljen je u skladu sa Odlukom o postupku srednjoročnog planiranja, praćenja i izvještavanja u institucijama Bosne i Hercegovine² i predstavlja usmjeravajući portfolio strateških ciljeva za pripremu Srednjoročnog programa rada Vijeća ministara Bosne i Hercegovine. Set mjera iz Reformske agende za Bosnu i Hercegovinu je inkorporiran u dokument kao i preporuke Evropske komisije iz Izvještaja o napretku za Bosnu i Hercegovinu. Identifikacijom razvojnih područja u okviru ciljeva koji su usvojeni za Strategiju Jugoistočne Evrope 2020, i koji su međusobno povezani, utvrđeni su i opšti ciljevi Bosne i Hercegovine:

- ✓ *Integrirani rast* kroz promociju regionalne trgovine i uzajamnog investiranja te razvoja nediskriminativnih i transparentnih trgovinskih politika;
- ✓ *Pametni rast* predstavlja inovacije, digitalizaciju i mobilnost mladih ljudi, kao i opredjeljenje da budemo konkurentni na osnovu kvaliteta, a ne na osnovu cijene radne snage;
- ✓ *Održivi rast* se fokusira na balansiran regionalni razvoj i poboljšanu efikasnost i održivost upravljanja prirodnim resursima, kao podršku za povećanu samoodrživost ekonomije i društva i stvaranje poboljšanih uslova za lokalni razvoj i zapošljavanje;
- ✓ *Inkluzivni rast* je u funkciji povećanja zaposlenosti, razvoja vještina, inkluzivnog učešća na tržištu radne snage, inkluzivnog i kvalitetnog zdravstva i smanjenja siromaštva;
- ✓ *Upravljanje u funkciji rasta* podrazumjeva povećanje kapaciteta administracije za primjenu principa dobrog upravljanja na svim nivoima vlasti, jačanje vladavine prava i suzbijanje korupcije u cijlu stvaranja poslovnog ambijenta i pružanja javnih usluga neophodnih za ekonomski i društveni razvoj.

Bosna i Hercegovina teži biti institucionalno razvijena sa konkurentnijom i dinamičnijom ekonomijom, i većim mogućnostima za ostvarenje održivog ekonomskog rasta, većim brojem i kvalitetnijim radnim mjestima, te jačom socijalnom kohezijom, bazirana na razvoju odgovarajućih vještina i poslovnog okruženja. To je ostvarivo ispunjenjem 14 strateških ciljeva:

1. Makroekonomska stabilnost
2. Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja
3. Razvoj ljudskih resursa

¹ Direkcija za ekonomsko planiranje Bosne i Hercegovine, „*Strateški okvir za Bosnu i Hercegovinu*“ je dostupan na adresi www.dep.gov.ba

² Službeni glasnik Bosne i hercegovine broj:62/14

4. Povećati industrijsku konkurentnost
5. Unaprijediti kulturu i kreativne sektore
6. Ravnomjeran regionalni razvoj
7. Pобољшanje upravljanja okolišem i razvoj okolinske infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene
8. Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj
9. Razvoj energetske potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti
10. Povećati mogućnosti za zapošljavanje
11. Promovisati inkluzivnost u obrazovanju
12. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost
13. Unaprijediti zdravstvenu zaštitu
14. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta

Izvještaj o razvoju za 2019. godinu predstavlja pregled socio-ekonomskih trendova od 2013³. do 2019. godine sa akcentom na 2019. godinu (gdje je dostupno). Analize su bazirane na zvaničnim dostupnim podacima od strane domaćih i inostranih izvora. Izvršeno je poređenje glavnih pokazatelja Bosne i Hercegovine sa zemljama jugoistočne Evrope. Nakon izvršnog sažetka gdje su predstavljeni glavni nalazi iz Izvještaja za 2019. godinu, u narednim poglavljima je detaljnije opisno stanje u oblastima iz kojih proizilaze 14. strateških ciljeva za Bosnu i Hercegovinu.

³ Kao početna godina, uzima se godina izrade dokumenta „Strateški okvir za Bosnu i Hercegovinu“.

Izvršni sažetak

U 2019. godini makro stabilnost u Bosni i Hercegovini nije bila ugrožena. Ostvaren je stabilan ekonomski rast (2,7%) uz smanjenje nezaposlenosti i deficita na tekućem računu, kao i zadržavanje javnog duga države u umjerenim okvirima. Nije zabilježen značajniji rast cijena.

Procesi pristupanja Evropskoj uniji su ubrzali tranziciju ka održivom razvoju u svim zemljama zapadnog Balkana. U Bosni i Hercegovini su izrađene sektorske strategije za okoliš, energiju, transport i ruralni razvoj, što je omogućilo podršku iz programa IPA tim sektorima. U poređenju sa drugim sličnim zemljama, BiH stoji veoma loše u smislu adekvatne saobraćajne i energetske infrastrukture, što koči potencijal zemlje za rast i konkurentnost.

Procijenjena ukupna izdvajanja za istraživanja (privatna i javna ulaganja) u Bosni i Hercegovini iznosila su oko 0,2% BDP-a. Prema Globalnom inovacijskom indeksu 2020 po izdvajanjima za istraživanje i razvoj BiH je rangirana na 89. mjesto od 130 zemalja.

Prema posljednjem Izveštaju o lakoći poslovanja, Bosna i Hercegovina je u 2019. godini rangirana na 90. mjesto od 190 zemalja i u odnosu na rezultate u posljednje tri godine bilježi lošiji rang, gdje su ključni razlozi neusklađenost propisa koji se odnose na unutrašnje tržište i trgovinu, politička nestabilnost i neefikasna administracija. Prema posljednjim podacima da bi se registrovala firma ili posao u Bosni i Hercegovini potrebno je proći kroz 13 procedura za koje je potrebno 80 dana. Ništa lakše nije ni sa dobivanjem građevinske dozvole i priključka za struju, gdje se za građevinsku dozvolu mora proći kroz 17 procedura za koje je potrebno 180 dana i za priključak za struju 5 procedura u trajanju od 69 dana. Prema Globalnom indeksu konkurentnosti za 2019. godinu Bosna i Hercegovina je i dalje nisko rangirana i za razliku od prethodnih godina nije poboljšala svoju poziciju.

U cilju poboljšanja kapaciteta u oblasti ljudskih prava u Bosne i Hercegovine izražena je potreba za daljim jačanjem uloge i kapaciteta Institucije ombudsmana za ljudska prava i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine. Navedeno je posebno važno i po pitanjima vršnjačkog nasilja. Zakonske odredbe koje omogućavaju ravnopravnost između žena i muškaraca u velikoj mjeri postoje, ali se i dalje ne primjenjuju na efikasan način.

Nezaposlenost je vjerovatno najvažniji problem koji pogađa mladu generaciju i u kombinaciji sa stambenim problemima i stalnom ekonomskom krizom, jako veliki broj mladih napušta Bosnu i Hercegovinu. Broj penzionera u Bosni i Hercegovini je u stalnom porastu, kao i iznos prosječnih penzija. Osobe s invaliditetom predstavljaju najugroženiju, najisključeniju i najmarginalizovaniju grupu u bosansko-hercegovačkom društvu. Broja osoba koje žive u iseljeništvu, a koje vode porijeklo iz Bosne i Hercegovine iznosi između 2 i 2,2 miliona.

Od 2015. godine nije provedena Anketa o potrošnji domaćinstava. S toga kao mjera nivoa siromaštva uzima se relativna stopa siromaštva iz 2015. godine koja iznosi 16,9%. Stopa zaposlenosti u Bosni i Hercegovini 2019. godine, prema Anketi o radnoj snazi, iznosila je 35,5%, i u blagom je porastu u odnosu na prethodnu godinu. Stopa zaposlenosti i dalje bilježi značajnu razliku među polovima (44,6% je stopa zaposlenosti muškarca, a 26,7% je stopa zaposlenosti žena).

Kapaciteti medicinskog kadra su znatno manji od EU28 prosjeka što za posljedicu ima otežan i nepravovremen pristup pacijentu. Bosnu i Hercegovinu karakteriše kontinuirano povećavanje troškova u sektoru zdravstva. U 2018. godini (posljednje dostupan podatak) izdaci u zdravstvu

su iznosili 2 milijarde 972 miliona KM,⁴ što je za 170 miliona više nego u prethodnoj godini, a za oko 450 miliona više nego u 2013.godini⁵.

Obrazovni sistem u BiH nije inkluzivnog karaktera i ne pridaje mu se značaj koji mu je odgovarajući, iako predstavlja veoma važan stub u pristupu socijalnoj uključenosti i obrazovanju u EU. Najugroženije kategorije djece po pitanju pristupa obrazovanju su djeca sa posebnim potrebama, djeca povratnici, djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe i djeca Romi. Na mjesto u predškolskim ustanovama i dalje čeka 4.316 djece što je u odnosu na prethodnu godinu više za 39,9%, što znači da se u drastičnoj mjeri povećao broj djece koja nisu primljena zbog popunjenog kapaciteta predškolskih ustanova. U školskoj 2019/2020. godini u BiH u 1.785 osnovnih škola upisano je 273.795 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 6.223 učenika, ili 2,2 %, a u 315 srednjih škola upisano je 112.933 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 4.542 učenika, ili 3,9 %.

Prema Globalnom izvještaju o konkurentnosti 2018-2019, kvalitet obrazovanja u BiH je na vrlo niskom nivou, tj. od 141 zemlje, Bosna i Hercegovina je rangirana na 82. mjestu. Najčešće se problem visoke stope nezaposlenosti mladih, koji ne mogu pronaći prvo zaposlenje, veže za nedostatak vještina koje stiču tokom obrazovanja, kao i problem neusklađenosti obrazovnog sistema u BiH sa potrebama modernog tržišta rada, kao i slaba informiranost i potpora mladima za započinjanje vlastitog biznisa i samozapošljavanja uz finansijsku potporu i poticaje. U 2019. svega 9,6% radnosposobnog stanovništva ima više ili visoko obrazovanje, dok je taj procenat radnosposobnog stanovništva sa završenom srednjom školom znatno veći i iznosi 53,5%. To pokazuje da mnogi ne nastavljaju svoje školovanje nakon stečenog srednjeg stručnog obrazovanja. Struktura upisa na fakultete ne prati razvojne potrebe BiH niti definisane globalne i EU trendove.

Posmatrano na nivou BiH, ukupan broj zaposlenih u BiH, u oktobru 2019. godine bio je 780.408 od čega je u kulturnim i kreativnim industrijama bilo zaposleno ukupno 92.560 osoba, odnosno 12%. U 2019. godini turisti su ostvarili 1.640.717 posjeta, što je više za 12% i 3.371.322 noćenja, što je više za 10,9% u odnosu na isti period 2018. godine. Broj noćenja domaćih turista viši je za 8,9%, dok je broj noćenja stranih turista viši za 11,7% u odnosu na isti period 2018. godine.

Punopravno članstvo u EU je jedan od strateških prioriteta BiH. Integracija u Evropsku uniju je kompleksan proces u kojem se isprepliću unutarnja i vanjska politika kao i obveze koje treba ispuniti s ciljem što boljih priprema za dobijanje kandidatskog statusa. Pokretanje reformskih procesa, aktivno sudjelovanje u ekonomskom dijalogu sa EK i zemljama članicama EU, uspostava funkcionalnog sustava za usuglašeno planiranje politika, potpora usvajanju Strateškog okvira za održivi razvoj do 2030., usvajanje i provedba novog okvira RJU, izrada Programa integriranja Bosne i Hercegovine u EU te Nacionalnog programa za usvajanje *ascuis-a* i ostalih sektorskih strategija kao i učinkovita i profesionalna javna uprava, vladavina prava i borba protiv korupcije su ključni izazovi koje trebamo prevazići na tom putu.

⁴ BHAS, Nacionalni računi u zdravstvu za 2018 godinu

⁵ 2013 godina je prva koja je obuhvaćena Nacionalnim računima u zdravstvu

Tabela 1: Najveći socio-ekonomski izazovi

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019
Niska stopa aktivnosti na tržištu rada	43,6	43,7	44,1	43,1	42,6	42,1	42,1
Visoka stopa nezaposlenosti	27,5	27,5	27,7	25,4	20,5	18,4	15,7
Visoka stopa nezaposlenosti mladih	59,1	62,7	62,3	54,3	45,8	38,8	33,8
Najniži rang u regiji prema izvještaju Svjetske banke o lakoći poslovanja	131. od 189 zemlje	107. od 189 zemlje	79. od 189 zemlje	81. od 190 zemalja	86. od 190 zemalja	89. od 190 zemalja	90. od 190 zemalja
Nisko rangiranje prema EBRD Indeksu tranzicijskih reformi	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko
Loša pozicija prema indeksu percepcije korupcije	77	80	76	83	91	89	101
Nizak nivo FDI po glavi stanovnika	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko
Srednji nivo na ljestvici UNDP indeksa ljudskog razvoja (Izvještaj o humanom razvoju-hdr.undp.org)	81	82/188	81/188	n/a	77/189 zemalja	77/189 zemalja	75/189 zemalja

I

Integrismi rast

I. Integrirani rast

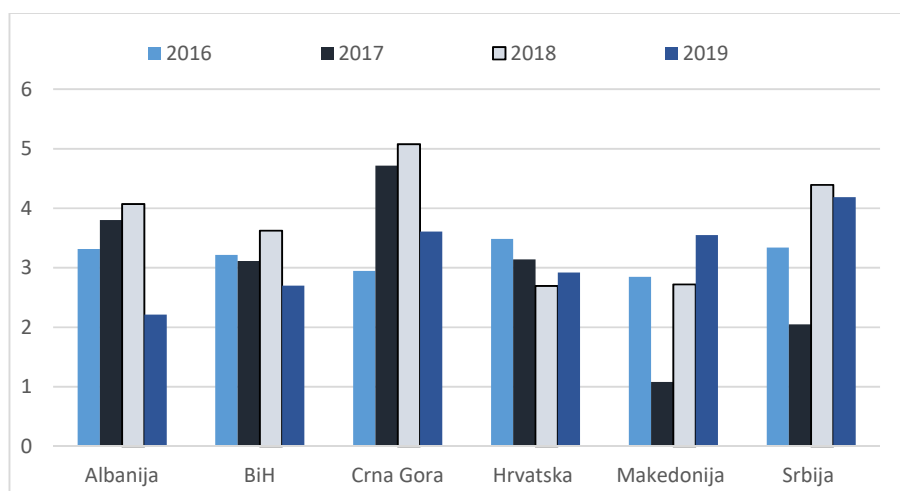
I.1. Makro stabilnost

Makroekonomska ravnoteža je osnovni ekonomski cilj svake zemlje a prema dostupnim pokazateljima može se zaključiti da u 2019. godini makro stabilnost u Bosni i Hercegovini nije bila ugrožena. Ostvaren je stabilan ekonomski rast uz smanjenje nezaposlenosti i deficita na tekućem računu, kao i zadržavanje javnog duga države u umjerenim okvirima. Inflacija mjerena indeksom potrošačkih cijena je iznosila 0,3%.⁶ Devizne rezerve su na kraju 2019. iznosile 12,6 milijardi KM.⁷

Početkom 2020. agencija Standard & Poor's potvrdila je Bosni i Hercegovini suvereni kreditni rejting i izmijenila izgled sa „B sa pozitivnim izgledima“ na „B sa stabilnim izgledima“. U februaru 2018. agencija Moody's Investors Service potvrdila je Bosni i Hercegovini suvereni kreditni rejting B3 i izmijenila izgled sa „stabilnih na pozitivne“.

Prema dostupnim podacima iz Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u 2019. godini⁸ je ostvaren ekonomski rast od 2,7% u odnosu 2018. podinu. Poredeći podatke sa zemljama regiona Jugoistočne Evrope može se primjetiti da je u BiH ostvarena nešto niža stopa ekonomskog rasta u odnosu na regionalni prosjek.

Grafikon 1: Bruto domaći proizvod, procentualna promjena, konstante cijene

Izvor: Međunarodni monetarni fond

Nominalno BDP je u 2019. iznosio 35,2 milijarde KM. BDP po stanovniku iznosio je 10,108 KM. Posmatrano po djelatnostima značajniji rast bruto dodane vrijednosti bilježe: Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (14,7%); Građevinarstvo (10%) i Trgovina na veliko i malo: popravak motornih vozila i motocikala (9,5%).

Javna zaduženost BiH ostaje u okviru mastriškog kriterija što BiH svrstava među umjereno zadužene zemlje. Fiskalni cilj Bosne i Hercegovine je jačanje fiskalne stabilnosti i njene

⁶ Izvor: BHAS, Saopštenje. Indeks potrošačkih cijena u decembru 2019.

⁷ Izvor: Centralna banka Bosne i Hercegovine

⁸ Izvor: BHAS, Saopštenje, Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu 2018, Proizvodni pristup, prvi rezultati

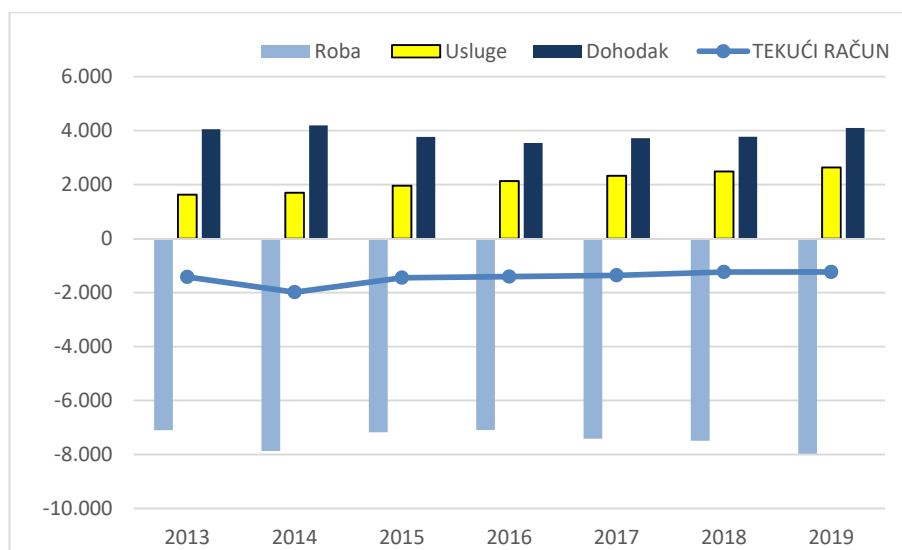
održivosti kao glavnog faktora ukupne makroekonomske stabilnosti, uz jačanje privredne aktivnosti i konkurentnosti ekonomije.

U 2019. godini **deficit na tekućem računu** BiH je iznosio 1,2 milijarde KM⁹ što je približno iznosu iz 2018. godine. U relativnom iznosu BiH deficit na tekućem računu se zadržao na nivou iz prethodne godine a to je 4% BDP-a BiH. Deficit na računu roba u platnom bilansu se uvećao za 6% u odnosu na prethodnu godinu.

Ukupna **vanjskotrgovinska razmjena** BiH je smanjena u 2019. godini za 1% u odnosu na 2018. godinu. Zabilježeno je smanjenje izvoza od 3,4% (11,5 miliona KM), dok je uvoz zadržao stopu rasta od 1,2% (19,5 miliona KM). Izvoz u zemlje EU je iznosio 8.388 miliona KM, što je za 3% manje u odnosu na prethodnu godinu, dok je uvoz iznosio 12.079 miliona KM, što je za 4% više u odnosu na 2018. godinu.

Priliv od izvoza usluga je u 2019. godini iznosio skoro 4 milijarde KM. Od svih kategorija unutar sektora usluga u platnom bilasu BiH sa inostranstvom, najznačanije je pružanje usluga turizma čiji je priliv rastao po stopi od 16% (1,98 milijardi KM), zatim transporta (830 miliona KM) kao i sve značajnija stavka: telekomunikacijski, komunikacijski i informacioni sistemi (278 miliona KM).

Grafikon 2: Tekući račun platnog bilansa Bosne i Hercegovine u milionima KM

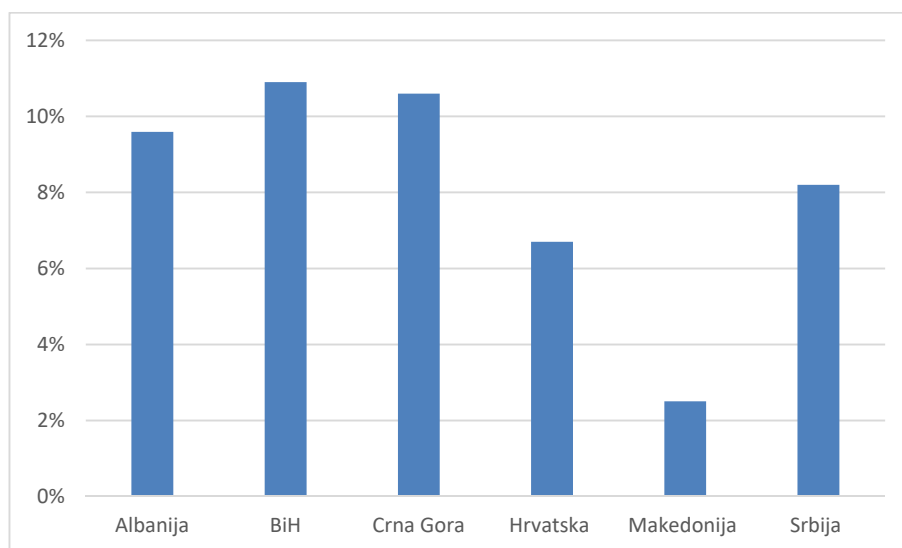
Izvor: Centralna banka BiH

Tradicionalno značajni su **dohoci iz inostranstva**: kompenzacije zaposlenim 877 miliona KM (uz zabilježen povećan priliv od 7%) i personalni transferi (doznake) koji su iznosili blizu 3 milijarde KM (rast od 9%).

Novac koji radnici iz inostranstva šalju svojim porodicama je značajan za ekonomiju BiH. Taj iznos posljednjih godina raste a u 2019. je iznosio 11% BDP-a zemlje. U odnosu na zemlje u regiji, BiH je na prvom mjestu po značaju ove kategorije na ukupnu ekonomiju zemlje.

⁹ Izvor: Centralna banka Bosne i Hercegovine, podaci iz platnog bilansa BiH

Grafikon 3: Novčane doznake iz inostranstva u % od BDP-a

Izvor: Svjetska banka

Deficit tekućeg računa je finansiran novim zaduživanjem i prilikom direktnih stranih investicija. Na računu **direktnih stranih investicija** na kraju 2019. godine zabilježen je neto priliv od 939,4 miliona KM (3% BDP-a) što je rast od 12% u odnosu na 2018. godinu. U odnosu na postavljeni cilj iz Strategije Jugoistočna Evropa 2020: oko 1 milijardu KM ukupnog priliva direktnih stranih investicija u 2020. u BiH, za sada se može konstatovati da će situacija sa pandemijom COVID-19, koja je pogodila svijet, značajno uticati na smanjenje priliva stranih investicija u BiH i u svijetu u 2020. godini, te će taj cilj biti teško postići.

Vanjski dug na kraju 2019. godine je iznosio 8,13 milijarde KM a isti je smanjen u odnosu na prošlu godinu za 0,8%¹⁰. U ukupnom stanju vanjske zaduženosti na kraju 2018. godine, po osnovu novih kredita, većina tj. 61% odnosi se na kredite usmjerene za realizaciju infrastrukturnih projekata, 25% na kredite namijenjene javnom sektoru, dok je 14% angažovano za privredne djelatnosti. Dospjele obaveze po vanjskom državnom dugu servisirane su u ukupnom iznosu od 821,5 miliona KM.

Ukupna unutrašnja zaduženost BiH kraju 2018. godine je iznosila 3,061 milijard KM pa je ukupan javni dug BiH iznosio 11,2 milijardi KM. U odnosu na prošlu godinu zabilježeno je povećanje od 0,8%. U relativnom iznosu ukupan javni dug BiH je iznosio 31,7% BDP-a što je najniža stopa u poređenju sa zemljama Jugoistočne Evrope.

Važeći strateški dokumenti koje je Vijeće ministara BiH usvojilo a vezani su za makro stabilnost mogu se istaći: **Strategija reforme upravljanja javnim financijama u institucijama Bosne i Hercegovine 2017-2020**, **Srednjoročna strategija upravljanja dugom Bosne i Hercegovine** i **Strategija razvoja statistike za Bosnu i Hercegovinu 2020**. Vijeće ministara BiH svake godine usvaja i **Program ekonomskih reformi**¹¹ (PER) **Bosne i Hercegovine**, koji je sastavljen od pet tematskih cjelina, uključujući prioritete strukturnih reformi, makroekonomski i fiskalni okvir. Poslednji PER je usvojen u januaru 2020. i obuhvata

¹⁰ Izvor podataka o javnom i vanjskom dugu: Ministarstvo finansija i trezora BiH: Informacija o stanju javne zaduženosti BiH na dan 31.12.2019.

¹¹ „Program ekonomskih reformi BiH 2020-2022“, dostupan na www.dep.gov.ba

period 2020-2022. Reforme će biti usmjerene na unapređenje strateškog i zakonodavnog okvira u skladu s Ugovorom o uspostavljanju Energetske zajednice, stvaranje održivog sistema finansiranja željezničke infrastrukture, unapređenje poljoprivredne proizvodnje, jačanje sistema infrastrukture kvalitete BiH po modelu EU-a. Radiće se na daljnjem unapređenju sektora komunikacija i informacijskog društva, uz usklađivanje regulatornog okvira sa standardima EU-a, intenziviranju saradnje u obrazovanju i povećanju efikasnosti tržišta rada, uspostavljanju efikasnog sistema potrošnje u zdravstvu i unapređenju sistema socijalne zaštite.

Ključni izazovi za makro stabilnost u narednom periodu su smanjenje hronično visoke stope nezaposlenosti, poboljšanje kvaliteta javnih finansija kroz investicije koje podupiru rast, zaustavljanje rasta javnog duga BiH i uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog prostora.

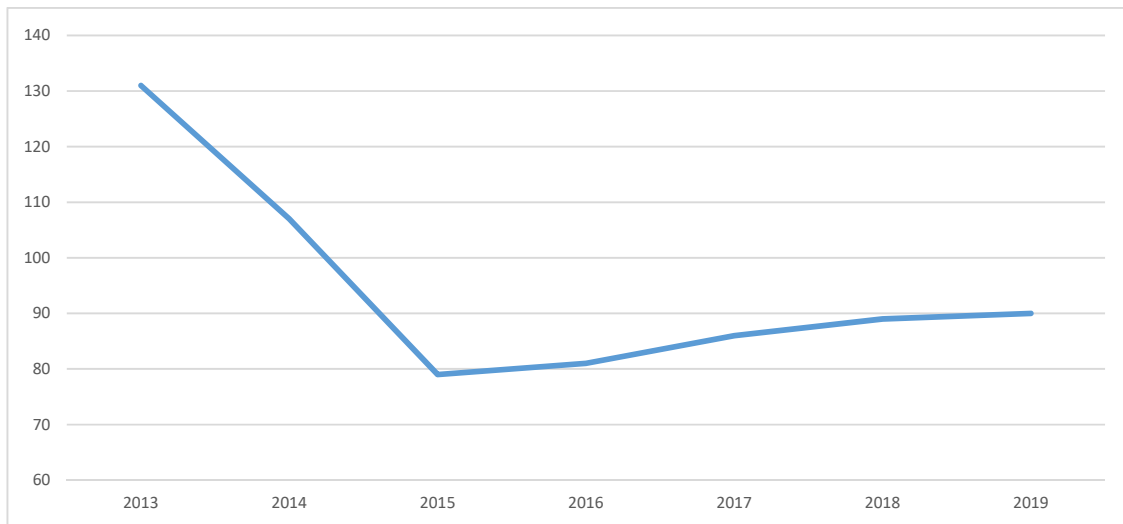
I.2. Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja

Uspješno poslovanje unutar i van granica Bosne i Hercegovine omogućava bolju konkurentsku poziciju zemlje jer je slobodno kretanje roba i usluga jedan od preduslova za uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog prostora. Prema Izvještajima Evropske komisije o napretku, Bosna i Hercegovina od 2012. godine pa do posljednjeg izvještaja 2019. godine, nije napravila nikakve pomake po pitanju uspostavljanja jedinstvenog ekonomskog prostora.

Neki od problema koji se navode su postojanje dvostrukih licenci, administrativne prepreke u različitim djelovima zemlje kao i kontradiktorni zakoni i regulatorni okviri između različitih nadležnosti.

Prema posljednjem Izvještaju o lakoći poslovanja, Bosna i Hercegovina je u 2019. godini rangirana na 90. mjesto od 190 zemalja i u odnosu na rezultate u posljednje tri godine bilježi lošiji rang, gdje su ključni razlozi neusklađenost propisa koji se odnose na unutrašnje tržište i trgovinu, politička nestabilnost i neefikasna administracija.

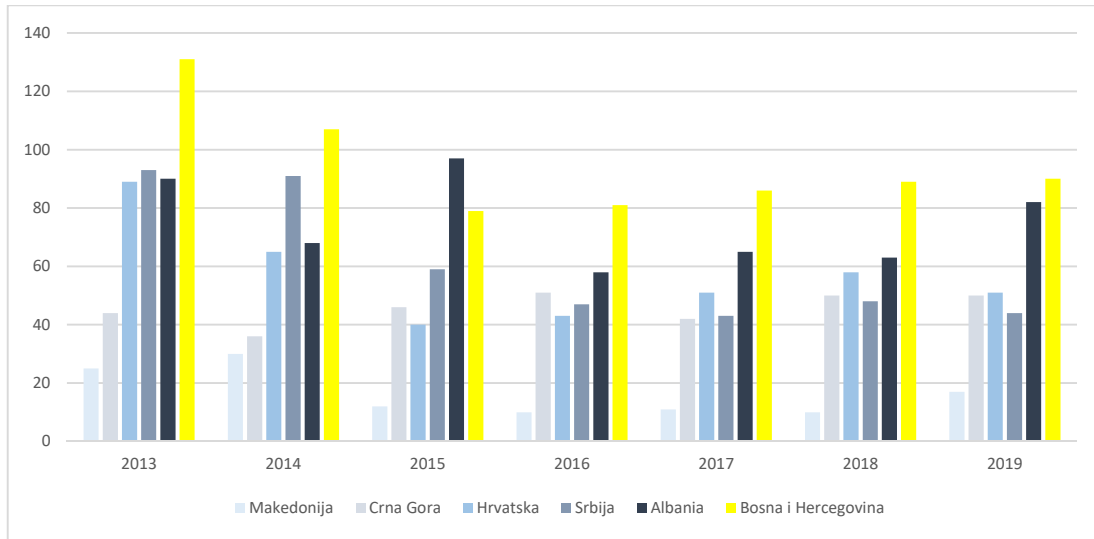
Grafikon 4: Lakoća poslovanja, rang BiH u periodu od 2013 – 2019. godine

Izvor: Doing Business, 2020

Zemlje iz okruženja napreduju u poboljšanju poslovnog ambijenta koji će privući investitore i olakšati im poslovanje, dok Bosna i Hercegovina nije puno uradila po pitanju poboljšanja poslovne klime što pokazuje i Izvještaj Doing Business 2020 gdje je Bosna i Hercegovina iz godine u godinu najlošije rangirana. Najlošije je ocjenjena u kategoriji Započinjanja poslovanja, 184. mjesto od 190 zemalja i Dobijanju građevinskih dozvola, 173. mjesto od 190 zemalja. Najbolje je ocjenjena u provođenju prekogranične trgovine, 27. mjesto od 190 zemalja.

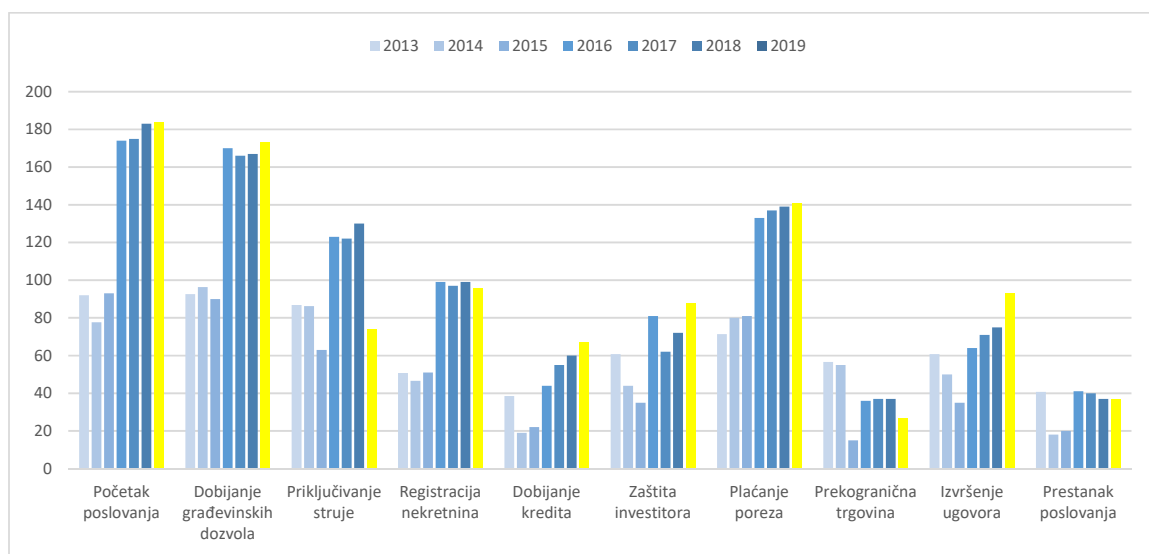
Grafikon 5: Lakoća poslovanja, poređenje BiH i zemlje iz okruženja 2013 - 2019. godine

Izvor: Doing Business 2020

Prema posljednjim podacima da bi se registrovala firma ili posao u Bosni i Hercegovini potrebno je proći kroz 13 procedura za koje je potrebno 80 dana. Ništa lakše nije ni sa dobivanjem građevinske dozvole i priključka za struju, gdje se za građevinsku dozvolu mora proći kroz 17 procedura za koje je potrebno 180 dana i za priključak za struju 5 procedura u trajanju od 69 dana. Uz ovakve procedure Bosna i Hercegovina odbija kako domaće tako i strane investitore.

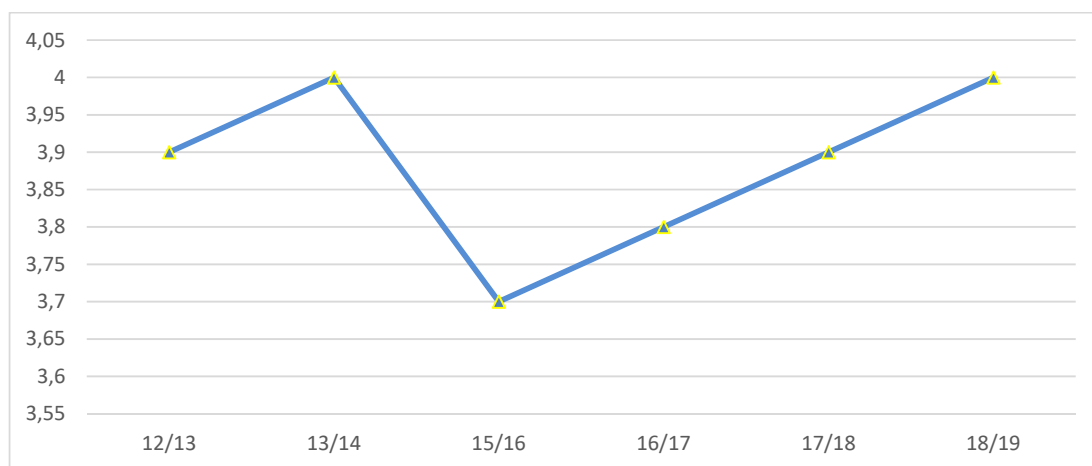
Grafikon 6: Kategorije za mjerenje Lakoće poslovanja u BiH za period 2013 – 2019. godine

Izvor: Doing Business 2020

Prema Globalnom indeksu konkurentnosti za 2019. godinu Bosna i Hercegovina je i dalje nisko rangirana i za razliku od prethodnih godina nije poboljšala svoju poziciju. U 2017. godini Bosna i Hercegovina je bila pozicionirana na 90. mjesto od 135 zemalja, a u 2019. je rangirana na 92. mjesto od 141 zemlje.

Grafikon 7: Globalni indeks konkurentnosti za Bosnu i Hercegovinu period 12/13 – 18/19

Izvor: Globalni indeks konkurentnosti 2019

Na osnovu svih kategorija koje se prate za mjerenje konkurentnosti jedne zemlje, za Bosnu i Hercegovinu najveći problem predstavlja zdravstvo i makroekonomska stabilnost. Infrastruktura, vještine i finansijski sistem su druge kategorije koje su najlošije rangirane i negativno utiču na konkurentnost Bosne i Hercegovine.

Analizom rezultata u oblasti nadzora nad tržištem u Bosni i Hercegovini za 2019. godinu u odnosu na prethodnu godinu, vidljivo je da postoji trend povećanja broja neusklađenih i nesigurnih proizvoda na tržištu u odnosu na broj kontroliranih proizvoda. Kako bi se smanjio udio nesigurnih i neusklađenih proizvoda na tržištu, te osigurao visok nivo zaštite zdravlja i sigurnosti potrošača u Bosni i Hercegovini prema pokazateljima se i dalje moraju nastaviti

provoditi pojačane aktivnosti nadzora nad tržištem. Koordinacija u oblasti infrastrukture kvaliteta među nadležnim institucijama na različitim nivoima vlasti je nedovoljna i ne postoji cjelodržavna strategija za infrastrukturu kvaliteta.

II

Pametán rast

II. Pametan rast

II.1. Povećati industrijsku konkurentnost

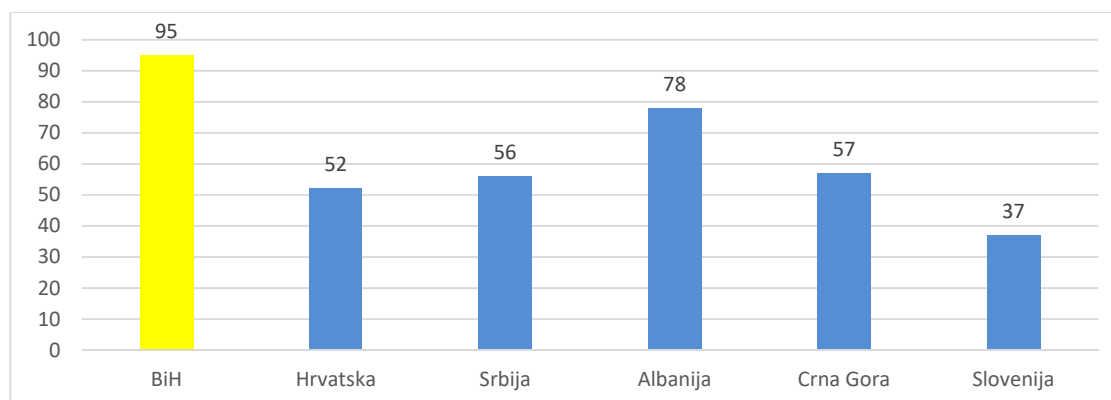
Digitalizacija vodi ka ekonomskoj perspektivi, koja podrazumjeva veći rast, veći nivo zaposlenosti, regionalnoj povezanosti, boljoj pravnoj administraciji i ubrzanju procesa u EU integracije. Da bi neka zemlja mogla osigurati koristi od upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija mora postojati minimalni nivo infrastrukture, obrazovanja i podrške vladine politike.

Zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini iz oblasti telekomunikacija nije usklađeno sa Regulatornim okvirom za elektronske komunikacije Evropske Unije, potrebno je usvojiti Strategiju širokopojasnog pristupa, Strategiju razvoja informacionog društva, Zakon o elektronskim komunikacijama i elektronskim medijima¹².

Prema indeksu mrežne spremnosti Bosna i Hercegovina je rangirana na 81¹³. mjesto od 121 zemlje u 2019. godini i nije došlo do promjene u odnosu na prethodne godine.

Prateći Globalni inovacijski index, Bosna i Hercegovina je prema pristupu informaciono komunikacionim tehnologijama rangirana na 61. mjesto od 121 zemlje i sveukupna ocjena sektora informaciono komunikacionih tehnologija je i dalje niska, 95. mjesto od 121 zemlje i u poređenju sa zemljama regiona Bosna i Hercegovina je najlošije plasirana zemlja.

Grafikon 8: Informaciono komunikacione tehnologije 2019, rang, zemlje komparatori

Izvor: Globalni Inovacijski Indeks, 2020

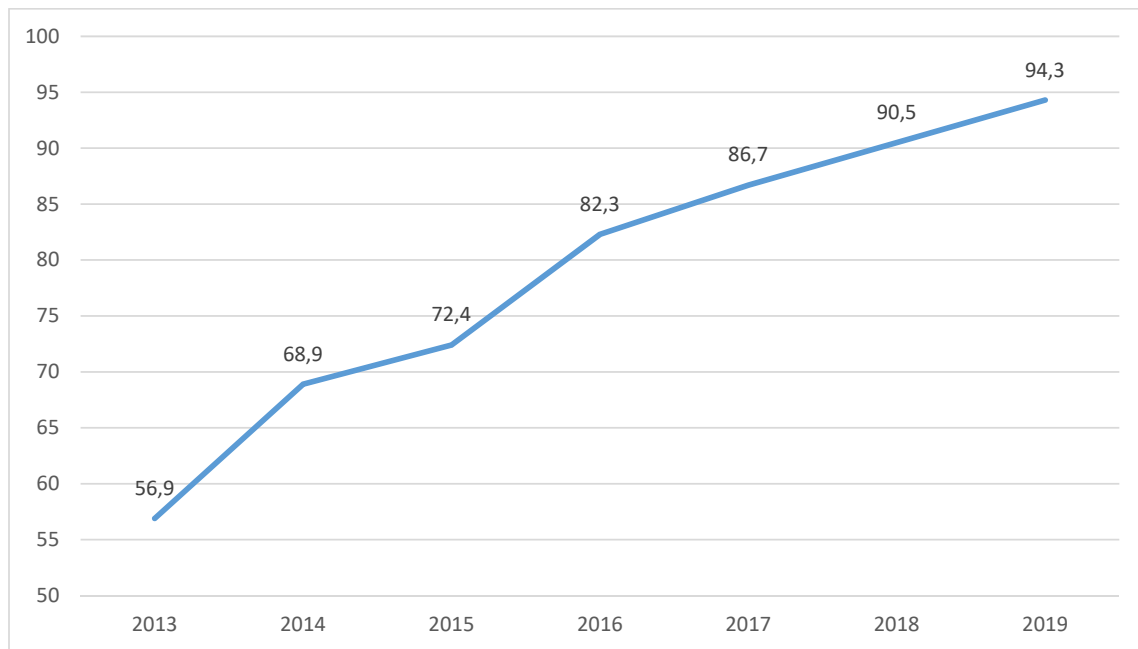
Pokazatelj E-spremnost prati razvijenost informacionog društva i istovremeno predstavlja mjeru uključenosti društva u međunarodne digitalne tokove i interne digitalne tokove. U 2019. godini stopa penetracije korisnika interneta se povećala u odnosu na prethodnu godinu i iznosi 94,3¹⁴ % što je više nego u 2018. godini gdje je iznosila 90,5%. Poredeći stopu penetracije korisnika interneta za period od 2013. do 2019. godine možemo reći da imamo konstantan rast korisnika interneta u Bosni i Hercegovini. Prema Indeksu mrežne spremnosti, rangirana je na 120. mjesto od 121 zemlje prema pokrivenosti teritorije 4G mrežom.

¹² ERP 2017 – 2021. godine

¹³ Izvještaj Globalne Informacione Tehnologije za 2019. godinu

¹⁴ Regulatorna agencija za komunikacije, Godišnji izvještaj za 2019. godinu

Grafikon 9: Stopa penetracije korisnika interneta u BiH, 2013 – 2019

Izvor: Godišnji izvještaj Regulatorne agencije za komunikacije, 2019

Širokopojasne usluge su u stalnom porastu i broj pretplatnika širokopojasnog pristupa od ukupnog broja Internet pretplatnika je 99,96%. Visoko prisustvo širokopojasnog interneta je ohrabrujući podatak po pitanju razvoja informacionog društva u Bosni i Hercegovini. Najveći broj širokopojasnih priključaka po strukturi ima ADSL (Asimetrična digitalna pretplatnička linija) pristup od 55,5 % od ukupnog broja širokopojasnih priključaka. Pad kablovskog pristupa Internetu je u padu u odnosu na prethodnu godinu.

Politike razvoja informacionog društva BiH za period od 2017. do 2021. godine su usvojene i počela je implementacija Akcionog plana za realizaciju politika razvoja informacionog društva¹⁵. Proces prelaska sa analogno na digitalno emitovanje se nastavlja gdje je Bosna i Hercegovina jedina zemlja u Europi u kojoj se TV emitovanje vrši isključivo putem analogne tehnologije. Sporazumom GE-06 je predviđeno potupno gašenje analogne televizije 17.juna 2015. godine.

Zemlja kao što je Bosna i Hercegovina, sa malom i ograničenom ekonomijom svoju konkurentsku poziciju u svijetu može graditi na razvoju ekonomije koja se temelji na novim tehnologijama i inovacijama. Moderne ekonomije se sve više baziraju na znanju i stvaranju znanja. Istraživanje, nauka i tehnologija su osnova svakog društva, njegove ekonomije, etike i sposobnosti da se održi.

Obrazovanje, naučno istraživački rad i inovacije bi trebala biti jedan od prioriteta u zemlji. Da bi se stvorila razvojna i moderna zemlja treba ulagati u inovacije i ekonomije bazirane na inovacijama i novim tehnologijama. Bosna i Hercegovina i dalje izdvaja jako mala sredstva iz BDP-a za inovacije, nauku i istraživanje i razvoj i nedovoljno je razumjevanje o važnosti istih u ekonomskom rastu i društvenom razvoju.

¹⁵ Godišnji izvještaj Regulatorne agencije za komunikacije, 2018

Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, Bruto domaći izdaci za istraživanje i razvoj u 2018-oj godini su bili najveći u oblasti Inženjstvo i tehnologija 32,3 %, dok je za Društvene nauke izdvojeno 24,1 %¹⁶.

U Bosni i Hercegovini je na poslovima istraživanja i razvoja zaposleno 2 853 osobe. Prema podacima Agencije za statistiku od ukupnog broja zaposlenih najveće učešće imaju istraživači oko 69.5% , od toga doktora nauka 78.6% i magistara nauka 11.3%. Objavljeno je 1 194 istraživačkih radova što je više nego u prethodnom periodu. Najveći broj radova pripada primjenjenim istraživanjima 48,6%, fundamentalnim istraživanjima 29,2% i razvojnim istraživanjima 22,2%.

Tabela 2: Objavljeni istraživački radovi prema sektorima, 2018

SEKTORI	UKUPNO	VRSTA ISTRAŽIVANJA		
		FUNDAMENTALNA	PRIMJENJENA	RAZVOJNA
Poslovni sektor	152	15	67	70
Državni sektor	25	8	14	3
Visoko obrazovanje	1005	326	496	183
Neprofitni sektor	12	-	3	9

Izvor: Nauka, tehnologija i inovacije, BHAS 2019

Za konkurentnost jedne ekonomije uvođenje nove tehnologije i inovacija u preduzeća je od velike važnosti, naročito pri razvoju novih malih i srednjih preduzeća i unapređenju postojećih.

Od ukupnog broja (uzorak od 3 116*) inovativno aktivnih preduzeća, 35,6 % je provelo bar jednu inovativnu aktivnost u periodu od 2016 – 2018. godine.

Tabela 3: Preduzeća prema vrsti inovativnih aktivnosti i veličini preduzeća, 2016 – 2018

	Preduzeća koja su imala samo inovaciju proizvoda	Preduzeća koja su imala samo inovaciju poslovnog procesa	Preduzeća koja su imala inovaciju proizvoda i inovaciju poslovnog procesa istovremeno
Ukupno	21,8	17,5	18,2
Mala	19,3	14,9	15,4
Srednja	28,0	26,2	26,0
Velika	39,4	22,7	33,3

Izvor: BHAS, 2020. godina

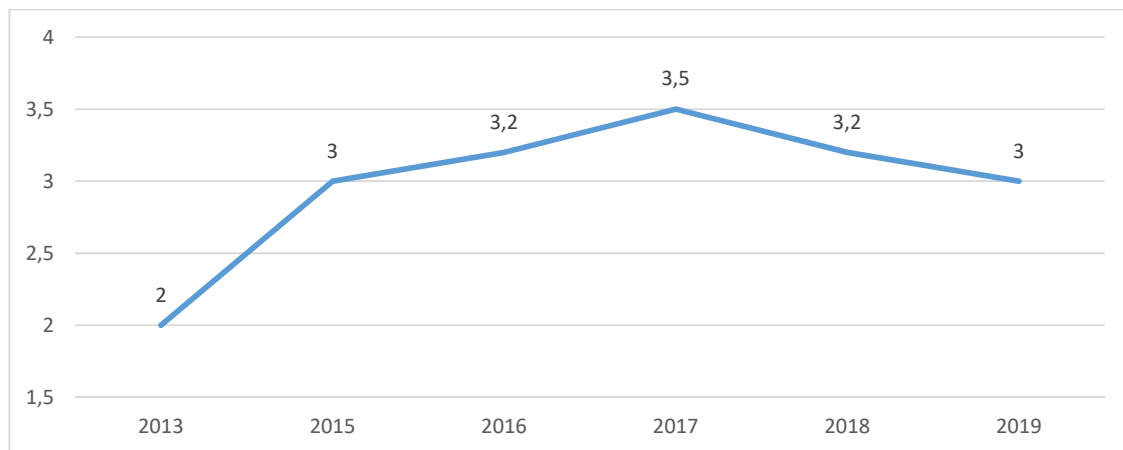
Procijenjena ukupna izdvajanja za istraživanja (privatna i javna ulaganja) u Bosni i Hercegovini iznosila su oko 0. 2% BDP-a što pokazuje da od 2013. pa do danas se jako malo sredstava izdvaja u te svrhe. Prema Globalnom inovacijskom indeksu 2020 po izdvajanjima za istraživanje i razvoj smo rangirani na 89. mjesto od 130 zemalja. Bosna i Hercegovina je pristupila izradi Strategije pametne specijalizacije čiji cilj je da se poveća konkurentna pozicija zemlje kroz razvoj nauke, tehnologije i inovativnih pristupa razvoju.

¹⁶ Agencija za statistiku BiH, Nauka, tehnologija i inovacije; Inovativne aktivnosti preduzeća, 2016-2018; 30.04.2020.

* Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 3116 preduzeća i stopa odgovora preduzeća koja su ispunila upitnik je 67,8%.

Prema Globalnom izvještaju o konkurentnosti o ocjeni razvijenosti klastera u 2019. godini, Bosna i Hercegovina je i dalje loše rangirana i zauzima 125. mjesto od 141 zemalje i u odnosu na 2018. godinu njen rang je lošiji gdje je zauzimala 105. mjesto od 140 zemalja. Indeks razvijenosti klastera u 2019. godini je iznosio 3.0 što je slabije u odnosu na prošlu godinu. Prateći trend razvoja klastera od 2013. godine do danas Bosna i Hercegovina nije uznapredovala u toj oblasti. Neophodna je državna politika o razvoju klastera i Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća za Bosnu i Hercegovinu koja je u toku izrade. Kada poredimo Bosnu i Hercegovinu sa zemljama komparatorima u 2019. godini nižu rasprostranjenost klastera od nje ima samo Hrvatska.

Grafikon 10: Trend razvoja klastera u BiH, 2013 - 2019 godina, indeks

Izvor: Globalni izvještaj o konkurentnosti 2019

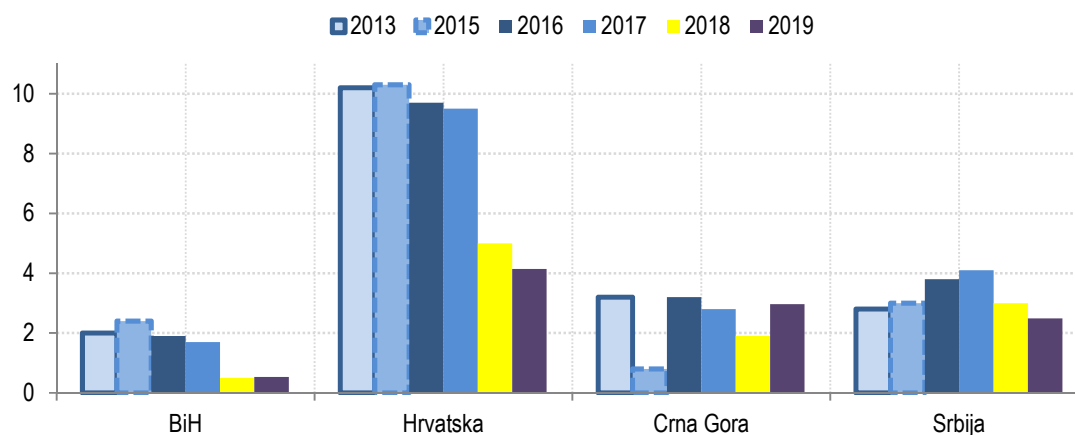
U 2018. godini broj prijava patenata koji je podnesen Institutu za intelektualnu svojinu Bosne i Hercegovine iznosio je 61, od kojih je 53 podnijeto od rezidentnih a 8 od nerezidentnih podnosilaca prijava¹⁷. Prema MKP (Međunarodna klasifikacija patenata) kodovima, najveći udio patentnih prijava u 2018. godini zabilježen je u području Strojарstva; Rasvjeta; Grijanja; Naoružanje; i Miniranje (23%)

Ukupan broj patenata odobrenih u nacionalnom postupku u 2018. godini je 3 i svi su patentni stranih prijavitelja.

Najveći udio priznatih patenata u 2018. godini prema MKP kodovima je bio u području Svakodneвне životne potrepštine (25%) i Proizvodni postupci, transport (75%).

¹⁷ Agencija za statistiku BiH, Saopštenje broj V, Nauka, tehnologija i inovacije, Patenti, 2017; 20.08.2018. godine

Grafikon 11: Patenti (aplikacije/milion stanovnika) BiH i zemlje komparatori

Izvor: Izvještaj o globalnoj konkurentnosti, 2019

Prema Globalnom izvještaju konkurentnosti za 2019. godinu rangirani smo na 77. mjesto od 141 zemalje, prema prijavama patenata na milion stanovnika. U poređenju sa periodom od 2013. godine do sad broj prijavljenih patenata je u padu. Hrvatska je najbolje ocjenjena prema prijavama patenata na milion stanovnika u 2018. godini dok BiH zauzima četvrto mjesto među zemljama komparatorima po prijavi patenata na milion stanovnika.

II 2. Razvoj ljudskih resursa

Evropska Unija je usvojila strategiju po kojoj bi do 2020. godine 40% stanovništva trebalo biti visokoobrazovano. U Bosni i Hercegovini taj procenat je 10 %, u Hrvatskoj 15 %, a u Sloveniji 22%. U Evropskoj Uniji prosjek visokoobrazovanih je preko 22%. Jedan od problema u Bosni i Hercegovini je i to što više od pola upisanih studenata ne završi školovanje. Prema Globalnom izvještaju o konkurentnosti 2018-2019, kvalitet obrazovanja u BiH je na vrlo niskom nivou, tj. od 141 zemlje, Bosna i Hercegovina je rangirana na 82. mjestu.

Tabela 4: Vještine, 2019

Indikator	Rang/82
Godine školovanja	67
Opseg obuke osoblja firmi	133
Kvalitet stručnog obrazovanja	129
Vještine diplomanata	134
Digitalne vještine stanovništva	102
Lakoća pronalaska uposlenika sa vještinama	131
Očekivani broj godina školovanja	68
Kritičko razmišljanje u podučavanju	133
Omjer nastavnik-učenik u osnovnom obrazovanju	60

Izvor: World Economic Forum (2018-2019), Global Competitiveness Report 2018-2019

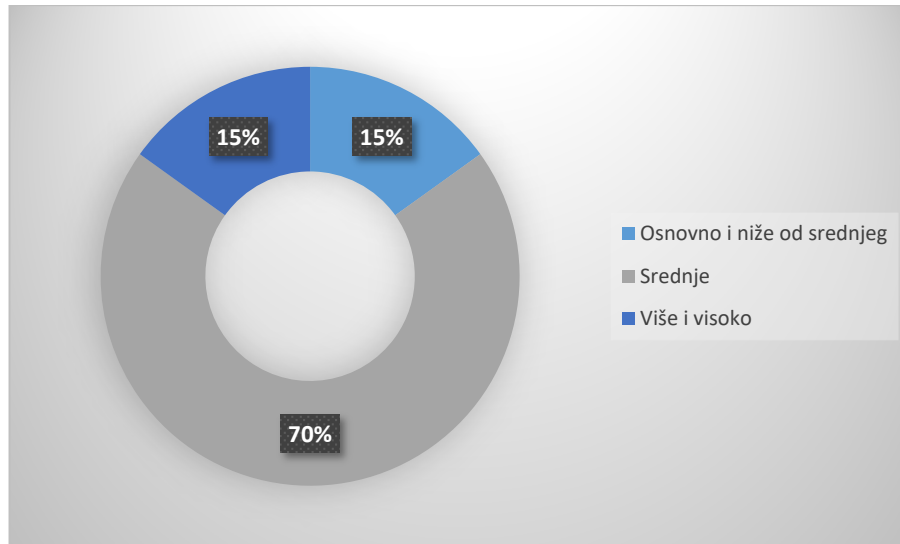
Najčešće se problem **visoke stope nezaposlenosti mladih**, koji ne mogu pronaći prvo zaposlenje, veže za nedostatak vještina koje stiču tokom obrazovanja, kao i problem neusklađenosti obrazovnog sistema u BiH sa potrebama modernog tržišta rada, kao i slaba informiranost i potpora mladima za započinjanje vlastitog biznisa i samozapošljavanja uz finansijsku potporu i poticaje.

Osobe sa visokom stručnom spremom ne posjeduju osnovne komunikacijske, rukovodilačke, informatičke **vještine** niti govore strane jezike. Prema Popisu stanovništva u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu, 39% stanovništva BiH preko 10 godina ne zna osnovne standardne računarske radnje. U poređenju, u skandinavskim zemljama ovaj postotak ne prelazi 10%, dok je u Poljskoj, Kipru i Grčkoj taj postotak do 40%, a Bugarskoj čak 59%. Potrebno je da sektor visokog obrazovanja fokus usmjeri na razvijanje ljudskih resursa i stvara veću svijest o potražnji za ljudskim potencijalima. Ovaj sektor treba da poradi na pospješivanju tehničkog znanja i vještina. Postoji potreba za daljim razvojem okvira kvalifikacija za cjeloživotno učenje.

BiH se suočava sa rastućom pojavom odliva pameti, naročito mladih i obrazovanih ljudi, što značajno umanjuje kvalitet ljudskih resursa u BiH. Prema Svjetskom ekonomskom forumu BiH je prema odljevu mozgova rangirana na 140. mjesto od 144 zemlje. Struktura upisa na fakultete, ne prati razvojne potrebe BiH niti definisane globalne i EU trendove. Veliki broj mladih i visokoobrazovanih ljudi odlazi iz BiH u potrazi za boljim uslovima života i zaposlenja. Razvoju poduzetničkih vještina nije posvećeno dovoljno pažnje, te ih treba razvijati i kroz obrazovni sistem. Prilike za započinjanje biznisa u BiH su ocjenjene kao nepromjenjive u

posljednjih par godina, a jedan od razloga tome je nedostatak ljudi koji bi se mogli baviti poduzetništvom. Evidentan je i pad podrške ženama da započnu biznis kao i podrška od strane vlasti preduzećima koja imaju veliki potencijal rasta. Pored pristupa obrazovanju baziranom na ključnim kompetencijama i životnim vještinama i elementi razvoja karijere trebaju biti uključeni u obrazovni sistem. Taj proces trebao bi u konačnici rezultirati, u skladu s politikom EU, otvaranjem karijernih centara koji bi bili podrška izgradnji ljudskih potencijala.

Grafikon 12: Struktura obrazovanja korisnika interneta

Izvor: Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Bosni i Hercegovini 2019, BHAS

Rezultati istraživanja o upotrebi informacionokomunikacionih tehnologija u domaćinstvima i pojedinačno (IKT-D) u Bosni i Hercegovine, pokazali su sljedeće:

- domaćinstava imaju pristup internetu: 72,0%
- domaćinstava nemaju pristup internetu: 27,3%
- domaćinstavo ne zna da li ima pristup internetu: 0,7%

U Bosni i Hercegovini 72,0% domaćinstava ima pristup internetu, što je povećanje od 2,8% u odnosu na 2018. godinu.

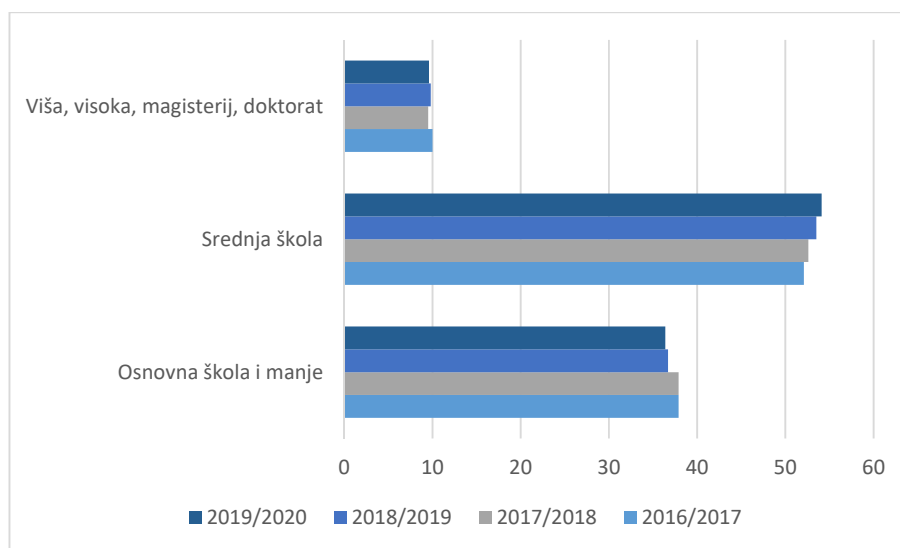
Jedan od značajnijih nedostataka za poslodavce i socijalne partnere je nemogućnost da uspostave adekvatnu vezu sa programom **srednjeg stručnog obrazovanja (VET)**, te u vezi s tim, na svim nivoima obrazovanja stiče se nedovoljno praktičnog znanja. Iako je ovo uglavnom problem srednjih stručnih škola, ovaj problem se odnosi i na univerzitetsko obrazovanje, gdje studenti ne dobivaju dovoljnu količinu praktičnog znanja kako bi bili konkurentni na tržištu rada. U srednjem stručnom obrazovanju ne postoji bodovni sistem. Uvođenjem jednog takvog sistema, olakšala bi se mobilnost i održivost za više nivoa obrazovanja. Akreditiranje i certificiranje programa i predmeta ne predstavlja problem samo za srednje stručne škole, već i za univerzitete. Većina opreme dostupne u školama za stručnu obuku je zastarjela, broj nastavnika obučenih u novim metodologijama podučavanja je ograničen, a mogućnosti za sticanje radnog iskustva u preduzećima su minimalne. Nadalje, postojeće mogućnosti za cjeloživotno učenje su veoma ograničene i dostupne samo malom broju radno sposobnog stanovništva.

Tabela 5: Konkurentnost ljudskih resursa

Kategorija	Izvor	2017/2018	2018/2019	2019/2020
Osnovna škola i manje	ARS	37,9	36,7	36,4
Srednja škola	ARS	52,6	53,5	54,1
Viša, visoka, magisterij, doktorat	ARS	9,5	9,8	9,6
Broj upisanih studenata, ukupno	BHAS	100.333	87.548	79.886
Broj upisanih studenata, muški	BHAS	42.826	32.342	28.057
Broj upisanih studenata, ženski	BHAS	53.599	43.238	39.779
Broj diplomiranih studenata	BHAS	15.266	14.220	14.181
Broj završenih magistara nauka	BHAS	3364	3.939	3.388
Broj završenih doktora nauka	BHAS	301	193	166

Niska konkurentnost BiH ekonomije ima svoje korjene u niskom obuhvatu obrazovanjem, posebno u oblasti srednjeg i visokog obrazovanja, kao i u lošoj obrazovnoj strukturi kadrova i obrazovnom sistemu koji ne priprema adekvatno kadrove za moderno tržište rada. U 2019. svega 9,6% radnosposobnog stanovništva ima više ili visoko obrazovanje, dok je taj procenat radnosposobnog stanovništva sa završenom srednjom školom znatno veći i iznosi 53,5%. To pokazuje da mnogi ne nastavljaju svoje školovanje nakon stečenog srednjeg stručnog obrazovanja. Struktura upisa na fakultete ne prati razvojne potrebe BiH niti definisane globalne i EU trendove.

Grafikon 13: Radno sposobno stanovništvo prema najvišoj završenoj školskoj spremi

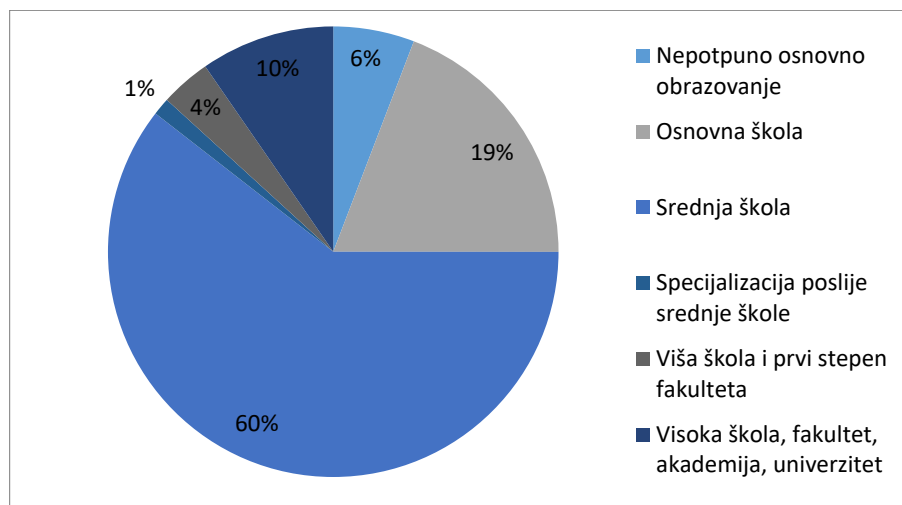
Izvor: ARS 2019

Uprkos ostvarenom napretku i provedenim reformama, obrazovni sistem se suočava sa značajnim problemima i stoga je neophodno unaprijediti ga od najnižeg do najvišeg nivoa. Stope upisa u predškolsko obrazovanje su najniže u regionu, dok su stope upisa u osnovno i srednje obrazovanje ispod zadovoljavajućeg nivoa. Nedostatak efikasnosti sistema visokog obrazovanja se može potkrijepiti činjenicom da samo 3% studenata Univerziteta u Sarajevu

okončavaju na vrijeme svoje studije. U 2019. godini diplomiralo je/završilo akademske ili strukovne studije 14.181 studenata, što je za 0,3 % manje u odnosu na školsku 2018./2019. godinu. Udio odraslih (25-64) koji učestvuju u nekom obliku obrazovanja i obuke je 2,1%. BiH mora primijeniti pristup razvoju baziran na znanju i kompetentnim ljudskim resursima. Pri tome osnovni pravci u obrazovanju trebaju biti kao i u zemljama EU.

Postoji značajan broj učenika koji ne nastavljaju svoje školovanje nakon stečenog srednjeg obrazovanja. Prema podacima MICS 2011-2012 (UNICEF), stopa upisa u srednjim školama je 76,2%. Oko 54% učenika završi srednju školu u redovnom roku, a samo 24% maturanata nastavlja školovanje nakon srednje ili više škole. Lica sa visokim nivoom obrazovanja su u najmanjem riziku od nezaposlenosti (u 2019. godini lica sa visokim obrazovanjem su predstavljala 11,7% stope nezaposlenosti). Iako podaci podcrtavaju da lica sa višim nivoima obrazovanja predstavljaju pozitivnije rezultate tržišta rada, formalni sistem obrazovanja nije u stanju obezbijediti vještine potrebne u dinamičnom i savremenom tržištu rada. Problem je dvojak: s jedne strane, postoji neusklađenost između vještina i potreba tržišta rada, a s druge strane, postoji neusklađenost između obrazovnih profila i sektora u kojima postoji povećana tražnja za radnicima.

Grafikon 14: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvisoj završenoj školi

Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu

Osam od deset kantona je usvojilo zakone o visokom obrazovanju. Provedene su i određene odredbe okvira za kvalifikacije u visokom obrazovanju. Vijeće ministara BiH je usvojilo načela i standarde visokog obrazovanja. Na nivou Federacije je registrovano pet akreditovanih visoko obrazovnih institucija. U kantonima nisu usklađeni dokumenti i postupci za akreditaciju. Agencija/zavodi za statistiku u BiH su uz primjenu klasifikacije ISCED 2011 započele praksu izvještavanja o statistici obrazovanja u skladu sa zahtjevima Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) / Međunarodne organizacije rada (ILO) i Eurostata. Postoje planovi da se modernizuje i reformiše obrazovanje nastavnika u entitetima. Nije bilo napretka u izradi Državnog kvalifikacijskog okvira. BiH je potpisnik Bolonjske deklaracije, čime se obavezala na uspostavu sistema osiguranja kvalitete, restrukturiranja i modernizacije programa i kurseva u visokom obrazovanju uz omogućavanje mobilnosti profesora i studenata u okviru BiH i šire. Obaveze po Bolonjskoj deklaraciji do sada nisu u potpunosti ispunjene.

Procesi institucionalne izgradnje visokog obrazovanja su pozitivno uticali na važne komponente visokog obrazovanja. Treba posebno istaći priznavanje diploma, upravljanje i institucionalni razvoj BiH univerziteta kao i na povećanje akademske mobilnosti i mobilnosti radne snage u BiH i u okviru evropskog tržišta rada.

Započeta reforma finansiranja visokog obrazovanja se odvija veoma sporo i još uvijek ne daje očekivane rezultate. Struktura raspodjele sredstava unutar sektora obrazovanja je nepovoljna. Aktualna struktura rashoda u obrazovanju ostavlja malo prostora za unaprjeđenje nastavnog procesa kroz nabavku obrazovnih sredstva, obuku nastavnika i druge svrhe koje bi podstakle poboljšanje procesa učenja. BiH mora primijeniti pristup razvoju baziran na znanju i kompetentnim ljudskim resursima. Pri tome osnovni pravci u obrazovanju trebaju biti kao i u zemljama EU.

II 3. Unaprijediti kulturu i kreativne sektore

Ulaganje u kulturu u Bosni i Hercegovini može doprinijeti kreiranju novih radnih mjesta, smanjenju siromaštva, potiče razvoj novih tehnologija i utiče na poboljšanje opšte kvalitete života, te ojačava ugrožene skupine stanovništva da učestvuju u društvenim procesima. Uloga kulture u izgradnji identiteta kroz obnovu kulturnog naslijeđa je značajna i specifična za Bosnu i Hercegovinu. Jako je važno da javne politike koje regulišu ekonomski razvoj imaju za cilj stimulisanje razvoja kulture i kulturnih indistrija, uspostavu sistema koji će pomoći kreiranje kulturnih distrikta, razvoj kulturnog turizma, i subvencioniranje firmi koje proizvode kulturna dobra i usluge odnosno subvencioniranje kulturnih indistrija.

Svi nivoi vlasti, uključujući i lokalne zajednice, trebaju revidirati svoje razvojne strategije da u njih uključe kulturu i njen utjecaj na razvoj. Saradnja domaćih i međunarodnih institucija može doprinijeti razvoju kulturnih programa koji mogu značajno doprinijeti ekonomskom razvoju i zbog toga se kultura i kulturno naslijeđe ne smiju izostaviti iz svih razvojnih programa. Strateška upotreba kulture u procesu razvoja zasnovana je na promišljanju lokalnih resursa i komparativnih i kompetitivnih prednosti jednog područja. Urbane sredine zbog same činjenice da imaju veći broj stanovnika su pod većim utjecajem kulture i kulturnih indistrija. Što se tiče razvoja ruralnih regija, način na koji kultura konkretno potpomaže lokalni održivi razvoj je u sektoru turizma.

Pod pojmom kreativne indistrije podrazumijevaju se aktivnosti koje imaju svoj korijen u individualnoj kreativnosti, vještini i talentu i imaju potencijal za unapređenje ekonomskog razvoja i kreiranja novih radnih mjesta. Pod ovim aktivnostima podrazumijevaju se sljedeći sektori: reklame, arhitektura, umjetnosti i starine, zanati, dizajn, visoka moda, film, video igre, muzika, scenske umjetnosti, izdavaštvo, software, televizija, radio. Smatra se da kreativne indistrije predstavljaju dodatni generator prihoda, ali su i glavni pokretač mnogih svjetskih ekonomija. Neke zemlje prepoznale su značaj ove vrste indistrije i počele ulagati u nju. O značaju koje kreativne indistrije imaju za Evropu svjedoči i činjenica da je *Kreativna Evropa (Creative Europe Programme)*, program koji podupire kulturni i kreativni sektor s ciljem njegova doprinosa održivom rastu i zapošljavanju, predložio budžet za razdoblje od 2014. do 2020. u iznosu od 1,8 milijardi eura.

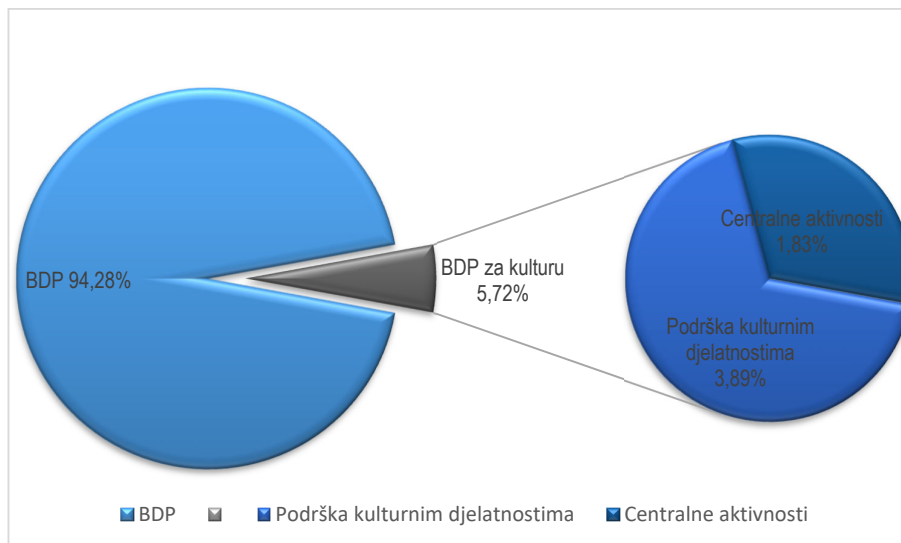
U zemljama jugoistočne Evrope, uključujući i BiH, ne postoje zvanične definicije kreativne indistrije niti klasifikacija sektora koji čine tu indistriju. Umjesto toga, u ovim zemljama je zastupljen tradicionalni pristup kreativnim indistrijama koji obuhvata polja kulturnog

stvaralaštva kao što su muzika, film, knjige i audiovizuelna produkcija, ali ne i softwer, oglašavanje ili dizajn. Međutim, kreativne industrije i u ovim zemljama dobijaju na značaju. Kreativna ekonomija predstavlja novu fazu socio - ekonomskog razvoja posebno u razvijenim društvima, a i šire u svijetu. Značaj kreativnosti i kreativnih industrija za ekonomski razvoj, naročito na lokalnom i regionalnom nivou potvrđen je od strane mnogih međunarodnih organizacija, kao što su UNESCO, Evropska komisija, UNDP, UNDP-UNCTAD, WIPO itd. Generalna konferencija UN 2010 godine donijela je rezoluciju o kulturi i razvoju, gdje su kreativne industrije prepoznate kao značajan razvojni segment rješavanja problema siromaštva, jačanja identiteta lokalnih zajednica, stvaranja bolje investicione klime i povoljnog okruženja za investiranje u lokalne zajednice, te zaustavljanja migracija ka urbanim centrima. Na nivou EU, strategija "Evropa 2020" podvlači ulogu kreativnih industrija u podsticanju pametnog i održivog razvoja evropskih zemalja. Kulturne i kreativne industrije u posljednjih desetak godina postale su popularan smjer razvoja gradova/lokalnih zajednica. Mnogi ih gradovi/lokalne zajednice koriste kao alat za poticanje privrednog razvoja, kao i za postizanje veće vidljivosti u širem okruženju, posebno u sinergiji s turizmom.

Kulturne aktivnosti, prema indikatorima UNESCO-a, doprinose 5,72%¹⁸ bruto domaćem proizvodu (BDP) u Bosni i Hercegovini, što ukazuje da je kultura odgovorna za važan dio državne proizvodnje, i da pomaže u ostvarivanju prihoda i održavanju životnog standarda svojih građana. Iako već ukazuje na živahan sektor, doprinos kulture prema BDP-u je potcenjen indikator, jer uzima u obzir samo privatne i formalne kulturne aktivnosti, te isključuje indirektno i indukovane uticaje sektora kulture. Ipak, ovaj indikator nudi vrijedne nove informacije o doprinosu koji je ostvario sektor kulture. 1.83% BDP-a se može pripisati samo na centralne kulturne aktivnosti, uključujući inženjering, televizijsko programiranje i emitovanje aktivnosti, arhitektonske aktivnosti, oglašavanje i objavljivanje novina. S obzirom na to, snaga uticaja ovog sektora na BDP je izvanredan. 32% ovog doprinosa može se pripisati direktnim kulturnim aktivnostima i 68% se može pripisati podršci tim aktivnostima. Iako se smatra da je ovaj sektor pokretački, doprinos kulture u BDP-u je potcijenjen. Za ovaj pokazatelj se samo u obzir uzimaju privatne i formalne kulturne aktivnosti, a isključuju se indirektni i inducirani uticaji sektora kulture.

¹⁸ Culture for Development Indicators for Bosnia and Herzegovina (UNESCO)

Grafikon 15: Postotak udjela privatnih i formalnih aktivnosti iz kulture u BDP-u

Izvor: Culture for Development Indicators for Bosnia and Herzegovina (UNESCO)

Gore navedeni indikator nudi vrijedne nove informacije o doprinosu koji stvara sektor kulture. Veći dio udjela u BDP-u (64%) odnosi se na podršku kulturnim aktivnostima (žične i bežične telekomunikacijske djelatnosti). Centralne kulturne aktivnosti kao što su emitiranje televizijskog programa, arhitektonske aktivnosti, oglašavanje i izdavanje novina ostvaruju 1,83% BDP-a. S obzirom na oslabljeno stanje ekonomije, utjecaj ovog sektora na BDP je zadovoljavajući.

Prema podacima navedenim u studiji *Kreativne industrije Kantona Sarajevo* koju je 2016. godine izradio *Ekonomski institut Sarajevo*, šest zemalja ovog regiona (Albanija, BiH, Crna Gora, Hrvatska, Makedonija i Srbija) su 2011. godine zajedno izvezle kreativnih dobara u vrijednosti od 748 miliona eura, što je više nego dvostruko povećanje u odnosu na izvoz ovih zemalja u 2003. godini (332 miliona eura).

Posmatrano po područjima i oblastima djelatnosti, 2018. godine u FBiH, u kulturnim i kreativnim industrijama je bilo zaposleno 62.050 uposlenika, što iznosi 12% od ukupnog broja zaposlenih u FBiH u 2019. godine. U Republici Srpskoj, u 2018. godini, broj zaposlenih u kulturnim i kreativnim industrijama, po područjima i oblastima djelatnosti, iznosio je 30.510, odnosno 11% od ukupnog broja zaposlenih u Republici Srpskoj, 2017. godine. Posmatrano na nivou BiH, ukupan broj zaposlenih u BiH, u oktobru 2019. godine bio je 780.408 od čega je u kulturnim i kreativnim industrijama bilo zaposleno ukupno 92.560 osoba, odnosno 12%.

Tabela 6: Zaposleni u kulturi i kreativnim industrijama

Područje/oblast	Zaposleni u kulturi i kreativnim industrijama (FBiH)	Zaposleni u kulturi i kreativnim industrijama (RS)	Zaposleni u kulturi i kreativnim industrijama (BiH)
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti			
Izdavačke djelatnosti	740 (1,2%)	596 (2,0%)	1336 (1,4%)
Proizvodnja filmova, video filmova i televizijskog programa, djelatnosti snimanja zvučnih zapisa i izdavanja muzičkih zapisa	297 (0,5%)	70 (0,2%)	367 (0,4%)
Emitiranje programa	2753 (4,4%)	1243 (4,1%)	3996 (4,3%)
Kompjutersko programiranje, savjetovanje i djelatnosti povezane s njima	4348 (7,0%)	980 (3,2%)	5328 (5,8%)
Informacije i komunikacije			
Upravljačke djelatnosti, savjetovanje u vezi s upravljanjem	1137 (1,8%)	436 (1,4%)	1573 (9,8%)
Arhitektonske i inženjerske djelatnosti; tehničko ispitivanje i analiza	5712 (9,2%)	3385 (11,1%)	9097 (9,8%)
Promocija (reklama i propaganda) i istraživanje tržišta	2584 (4,2%)	418 (1,4%)	3002 (3,2%)
Ostale stručne, naučne i tehničke djelatnosti	584 (0,9%)	291 (1,0%)	875 (0,9%)
Obrazovanje			
Obrazovanje	42797 (68,9%)	22691 (74,4%)	65488 (70,8%)
Umjetnost, zabava i rekreacija			
Kreativne, umjetničke i zabavne djelatnosti	1098 (1,8%)	400 (1,3%)	1498 (1,6%)
Ukupno zaposleni u kulturi i kreativnim industrijama	62050 (12%)	30510 (11%)	92560 (12%)

Izvor: Anketa o radnoj snazi 2019, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

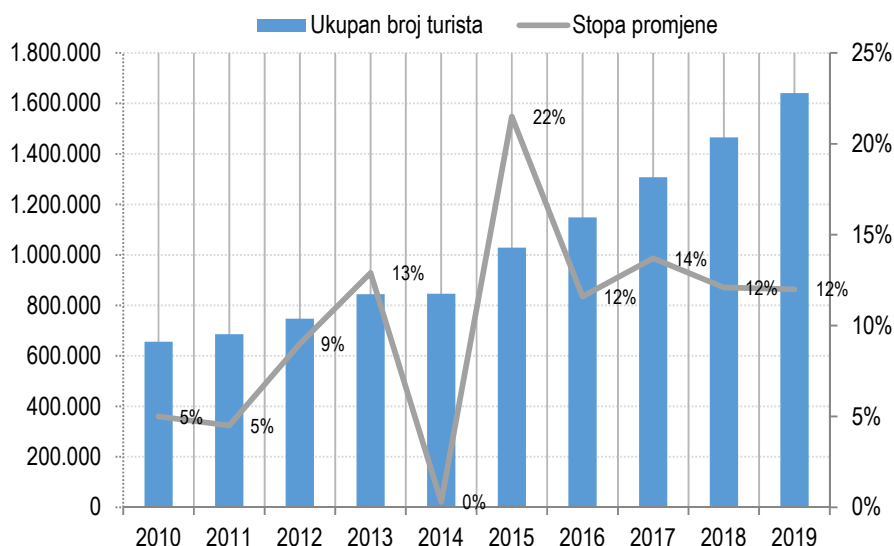
Kad su u pitanju kultura i kreativne industrije, nije moguće da se ne istakne značaj turizma za ove industrije. Turizam u Bosni i Hercegovini pokazuje trend rasta i ima potencijal da uveća svoj razvojni faktor. Turizam zaslužuje posebnu pažnju u oblasti usluga, jer ostvaruje preko polovice priliva sektora usluga u Bosni i Hercegovini. Za dalji razvoj turizma potrebno je povećati njegovu konkurentnost. Prema podacima Svjetskog vijeća za putovanja i turizam, direktan doprinos putovanja i turizma BDP-u bio je 799,7 miliona KM, 2,6% od ukupnog BDP-a u 2017. godini, a predviđa se da će porasti za 5,1% u 2020. godini i te da će dalje rasti za 5,3% godišnje, od 2018. do 2028. godine, na 1.414,7 miliona KM, tj. 3,4% ukupnog BDP-a u 2028. godini.¹⁹ Prema istoj publikaciji, u 2017. godini putovanja i turizam direktno su podržali 23.000 radnih mjesta (3,2% ukupne zaposlenosti) u BiH. Očekuje se da će se taj postotak povećati za 2,7% u 2018. godini i porasti za 2,2% godišnje na 30 000 radnih mjesta (4,4% ukupne zaposlenosti) u 2028. godini. 11,2% ukupne zaposlenosti (81.500 radnih mjesta).

¹⁹ Putovanja i turizam: Uticaj na ekonomiju 2018 za Bosnu i Hercegovinu, Svjetsko vijeće za putovanja i turizam

Očekuje se da će se 2018. godine povećati za 2,8%, na 83.500 radnih mjesta i porasti za 2,1% godišnje na 103 000 radnih mjesta u 2028. godini (15,2% od ukupnog).

U periodu januar – decembar 2019. turisti su ostvarili 1.640.717 posjeta, što je više za 12,0% i 3.371.322 noćenja, što je više za 10,9% u odnosu na isti period 2018. godine. Broj noćenja domaćih turista viši je za 8,9%, dok je broj noćenja stranih turista viši za 11,7% u odnosu na isti period 2018. godine. U ukupno ostvarenom broju noćenja učešće domaćih turista je 28,2 % dok je 71,8% učešće stranih turista. U strukturi noćenja stranih turista najviše noćenja ostvarili su turisti iz Hrvatske (13,0%), Srbije (8,4%), Saudijske Arabije (6,5%), Slovenije (5,3%), Kine i Njemačke (sa po 5,0%), Italije (4,9%), Turske (4,6%), Ujedinjenih Arapskih Emirata (3,9%), Poljske (3,7%) i SAD (3,0%), što je ukupno 63,3%. Turisti iz ostalih zemalja ostvarili su 36,7 % noćenja. Što se tiče dužine boravka stranih turista u našoj zemlji, na prvom mjestu je: Malta sa 4,7 noći, Kuvajt sa 3,4 noći, Irska sa 3,2 noći, Iran sa 3,1 noći i Island sa 3,0 noći. Prema vrsti smještajnog objekta najveći broj noćenja ostvaren je u okviru djelatnosti Hoteli i sličan smještaj sa učešćem od 92,3%.

Grafikon 16: Ukupan broj turista u BiH

Izvor: Statistika turizma, Kumulativni podaci, januar – decembar 2019, Agencija za statistiku BiH

Ulaganje u turizam podrazumijeva različite forme turizma – kulturni turizam baziran na historiji, materijalnom naslijeđu (zanatima, tradiciji) i turizam baziran na eno-gastronomskim produktima. Kada je kulturni turizam u pitanju trebamo razmotriti nekoliko uloga: obrazovnu, kulturnu i rekreacionu ulogu kulturnog turizma. Avanturistički turizam, ekoturizam, interes za folklor, zanate, banjski turizam i mnoge druge kategorije samo su neke od vrsta kulturnog turizma koji se može razviti u BiH. Materijalno kulturno naslijeđe može biti dobra početna baza i instrument lokalnog razvoja u BiH zbog obilja naslijeđa koje nalazimo na svakom koraku i zbog kompatibilnosti sa razvojem kulturnog turizma. Baziranje na malim i srednjim preduzećima koja promoviraju materijalno kulturno naslijeđe dozvoljava razvoj na osnovu lokalnih specifičnosti i karakteristika regiona.

III

Održiv rast

III Održiv rast

III. 1. Ravnomjieran regionalni razvoj

U Programu ekonomskih reformi BiH za 2020. – 2022. godinu²⁰ se ističe da je jedna od ključnih prepreka za rast i konkurentnost BiH: nedovoljno razvijena transportna infrastruktura i visoka smrtnost u prometu. Navedeno je i da su znatna finansijska ulaganja neophodna za unapređenje željezničke infrastrukture, i predstavljaju jednu od najvažnijih prepreka bez koje je nemoguće očekivati povećanje obima prevoza na željeznici kao najadekvatnijem vidu prevoza i sa aspekta okoliša, masovnosti i komfora.

Kako bi BiH iskoristila svoj geostrateški položaj potrebno je da se uveže u evropske putne pravce i uspostavi efikasan transportni sistem čime bi se obezbijedile osnovne pretpostavke za održiv i uravnotežen ekonomski razvoj. Prema Mišljenju Evropske komisije (2019)²¹ Bosna i Hercegovina je dostigla **određen nivo pripremljenosti** u oblasti transportne politike. Međutim, transportna infrastruktura je nedovoljno razvijena. U Bosni i Hercegovini je razvoj multimodalnog transporta ostao na nivou od prije ratnih dešavanja, kada su postojali planovi za razvoj ovog vida transporta. Iako su u poratnom periodu rađene studije sa ciljem unapređenja multimodalnosti transporta u BiH, nikakvih ulaganja u infrastrukturu nije bilo po ovom pitanju.

Bosna i Hercegovina je ratifikovala **Ugovor o Transportnoj zajednici** 2018. godine čiji je cilj stvaranje Transportne zajednice u oblasti drumskog, željezničkog, pomorskog transporta i transporta unutrašnjim plovnim putevima, kao i razvoj transportne mreže između Evropske unije i zemalja jugoistočne Evrope. Ovim će biti realizovan bazni uslov za aktiviranje sredstava za četiri infrastrukturna projekta koja su Bosni i Hercegovini odobrena na Samitu lidera Zapadnog Balkana u Trstu. Riječ je o dionici koridora 5c, na potezu Ponirak - Vraca, odnosno Zenica –Tunel. Drugi projekat je dionica Zenica – Gračanica. Treća dionica je Johovac – Rudanka, a četvrta Luka Brčko.

Od strateških dokumenata koji su važeći u ovoj oblasti potrebno je istaći **Okvirnu transportnu politiku BiH za period 2015. do 2030.** godine koja predstavlja višegodišnji okvir za razvoj transportne infrastrukture, te temelj za izradu strategije transporta i akcionih planova. Cilj Okvirne transportne politike BiH je: „Održiv razvoj transportnog sistema zemlje, entiteta, i Brčko Distrikta BiH, zasnovan na očekivanom ekonomskom i društvenom razvoju zemlje, zadovoljenju potreba za poboljšanom mobilnošću tereta i ljudi, fizičkom pristupu tržištima, radnim mjestima, obrazovnim centrima i ostalim ekonomskim zahtjevima. Povećati mobilnost tereta, kapitala i ljudi u novim procesima globalizacije, deregulacije, slobodnih tržišta, integracija i dr. u oblasti transporta“. U dokumentu je navedeno da okvirna transportna politika pruža opšti okvir djelovanja za postizanje novog željenog stanja (vizije) i definisanog sveukupnog cilja za period 2015-2030. godine koju dalje treba detaljnije razraditi kroz sektorske strateške dokumente i akcione planove koje će definisati konkretne aktivnosti koje će se preduzeti.

Usvajanje **Okvirne strategije transporta Bosne i Hercegovine za period 2016 - 2030.** godina, od strane Savjeta ministara BiH omogućava pristup finansijskoj podršci EU i međunarodnim finansijskim institucijama za infrastrukturne projekte. Okvirna strategija

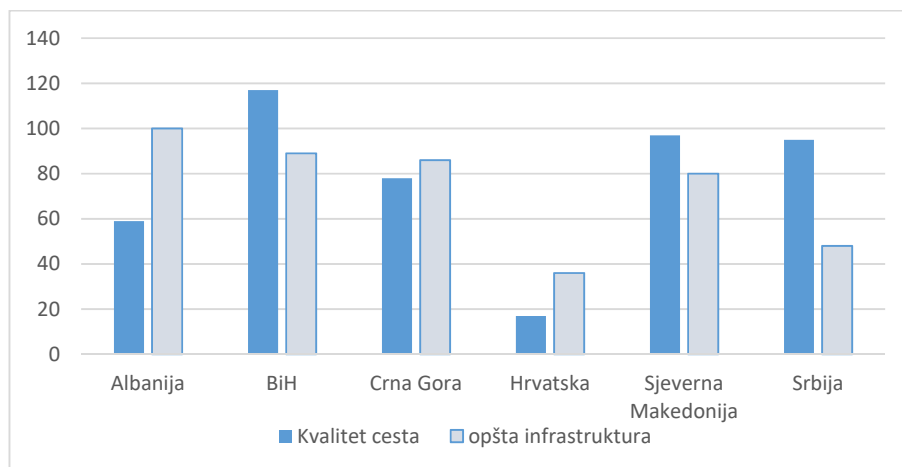
²⁰ www.dep.gov.ba

²¹ Izvor: Analitički izvještaj, Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu BiH za članstvo u EU (2019).

transporta BiH je planski dokument za transportnu i infrastrukturnu mrežu u Bosni i Hercegovini i sadrži strukturne prijedloge za razvoj transportnog sektora i programe za nadgradnju kapaciteta radi usklađivanja s dugoročnim ciljevima i strateškim dokumentima Evropske unije iz oblasti transporta. Urađena je na temelju sektorskih strateških dokumenata entiteta i Distrikta Brčko BiH, koji su ranije usvojeni.

Pokazatelji infrastrukture zemalja u regiji jugoistočne Evrope, osim u Hrvatskoj, nisu na zavidnom nivou. Prema Izvještaju o globalnoj konkurentnosti (2019), Svjetskog ekonomskog foruma, Bosna i Hercegovina je rangirana na 84. mjesto po kvalitetu opšte infrastrukture (od 141 zemalja), dok je kvalitet transportne infrastrukture u lošijoj poziciji (rang 108).

Grafikon 17: Kvalitet infrastrukture i cesta, rang zemalja u regiji u odnosu na 141 zemlju (2019)

Izvor: Izvještaj o globalnoj konkurentnosti 2019

Najveći broj putnika se i dalje prevozi cestovnim putem (86,6%)²². Prema podacima BH agencije za statistiku²³ u 2019. godini registrovano je ukupno 1.094.515 cestovnih motornih vozila. Od ukupnog broja registrovanih cestovnih motornih vozila u 2019. godini 86% odnosi se na putnička vozila, 8,3% na teretna vozila, a 5,7% na sve ostale kategorije vozila. Posmatrano po tipu pogonske energije 74,6% vozila koristi dizel, 21,4 % benzin i 4% na sve ostale tipove.

Vazdušni saobraćaj se polako razvija. Povezanost aerodroma je prema posljednjem izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma²⁴ rangirana na 98. mjesto od 141 zemalja što je nepromijenje nivbo u odnosu na prethodnu godinu. Prema statistici vazdušnog saobraćaja²⁵ u 2019. godini ukupno je ostvareno 20.881 aerodromskih operacija, što pokazuje rast od 5% u odnosu na prethodnu godinu. Broj prevezenih putnika u 2019. godini je iznosio 1,9 miliona putnika, što u poređenju sa 2018. godinom predstavlja rast od 13%. I dalje je najznačajniji aerodrom Sarajevo sa najvećim brojem prevezenih putnika.

Statistika prevezene robe u cestovnom i željezničkom saobraćaju pokazuje rast prevoza robe željeznicom u odnosu na prevoz robe cestovnim prevozom, a željeznica ima i veće učešće (60% u 2019).

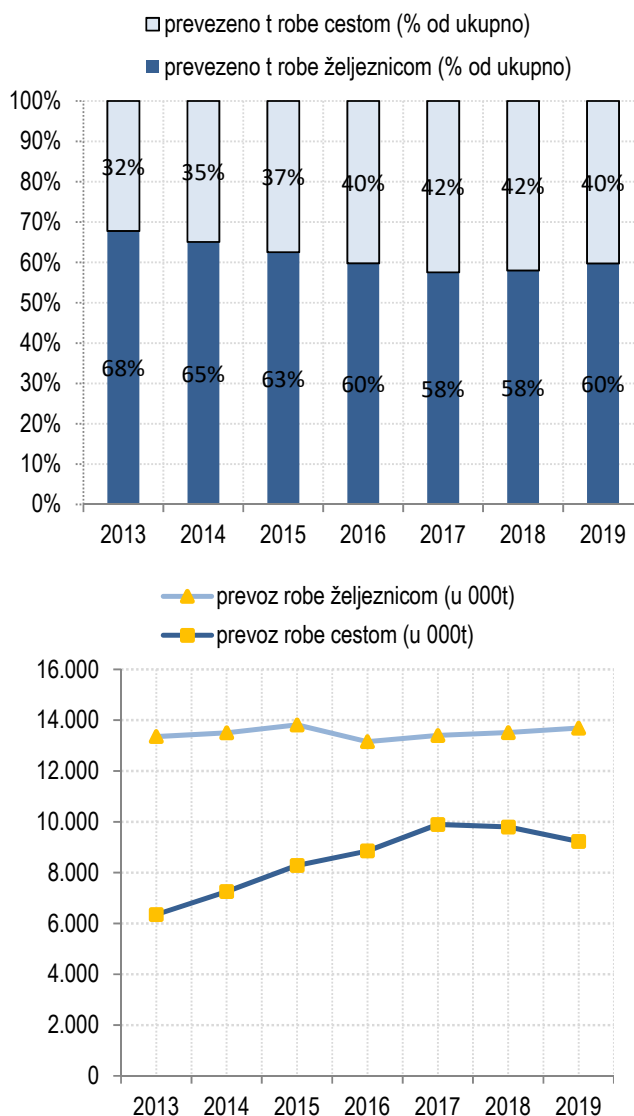
²² Izvor: BH Agencija za statistiku, Saopštenje, Cestovni, željeznički i vazdušni saobraćaj, IV kvartal 2019.

²³ Izvor: BH Agencija za statistiku, Saopštenje, Registrovana cestovna motorna vozila u 2019. godini.

²⁴ Izvor: Izvještaj o globalnoj konkurentnosti 2019, Svjetski ekonomski forum.

²⁵ Izvor: BH Agencija za statistiku, Saopštenje br 1, Vazdušni saobraćaj.

Grafikon 18: Prevoz robe u BiH putem željezničkog i cestovnog saobraćaja

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Da bi se kvalitet transportne infrastrukture i usluga što više približio kvalitetu u zemljama u okruženju, potrebno je unaprijediti upravljanje transportnom infrastrukturom i uspostaviti održiv sistem finansiranja. Bolja provedba zakonodavstva koje se odnosi na bezbjednost na cestama u kombinaciji sa sigurnijom, dobro održavanom infrastrukturom i vozilima, efikasno provođenje i kontinuirano obrazovanje i podizanje svijesti mogu dovesti do značajnog poboljšanja bezbjednosti na cestama. Preostaje usklađivanje propisa o željezničkom, cestovnom, pomorskom, saobraćaju unutrašnjim plovim putevima i intermodalnom saobraćaju sa *acquis-em* i implementacija iste.

III.2. Poboljšanje upravljanja okolišem i razvoj okolinske infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene

Agenda 2030 je integrirala sve aspekte održivog razvoja, što podrazumijeva ravnomjeran ekonomski rast uz zaštitu životne sredine i prirodnih resursa, uz istovremeno kreiranje pravičnog društva i smanjenje nejednakosti. Krajem 2019. godine Evropska komisija je predstavila „The European Green Deal“, odnosno novu strategiju rasta Evropske unije čiji je cilj transformacija Evropske unije u modernu, resursno efikasnu i konkurentnu ekonomiju koja, ne samo da će adresirati klimatske i okolišne izazove, već ih pretvoriti u prilike a samu tranziciju učiniti pravednom i inkluzivnom.²⁶ Približavanje Evropskoj uniji podrazumijeva usvajanje evropskih standarda u pogledu energije, zaštite životne sredine i klime, što će omogućiti značajna smanjenja emisije ugljen dioksida i poboljšanja kvaliteta vode i zraka (po jedinici BDP-a).

Od važećih strateških dokumenata u ovoj oblasti koji su usvojeni u protekle tri godine bitno je istaći **Cjelodržavnu strategiju usklađivanja propisa s acquis-u EU u oblasti zaštite životne sredine**²⁷ kao i **Strateški plan ruralnog razvoja BiH (2018-2021)**²⁸ koji naglašava važnost upravljanja rizikom od klimatskih promjena kako bi se osiguralo da poljoprivrednici i drugi stanovnici ruralnih područja ne budu žrtve prirodnih katastrofa. Od 2018. godine na snazi je **Odluka o usvajanju Integriranog plana podrške za nuklearnu sigurnost (2019 – 2023)** koji je sačinila Državna regulatorna agencija za radijacijsku i nuklearnu sigurnost u saradnji sa Međunarodnom agencijom za atomsku energiju. Plan je strukturalno sačinjen na način da se razviju kapaciteti i sistem Bosne i Hercegovine u ovoj oblasti sa dugoročnim konačnim ciljem njegove samoodrživosti. Usvojen je i **Nacionalni akcijski plan Mediteranskog područja Bosne i Hercegovine** čijim usvajanjem se ispunjavaju međunarodne obaveze koje proizlaze iz članstva BiH u Mediteranskom akcijskog planu i stvaraju uslovi za finansijsku podršku za buduće projekte u ovoj oblasti. U okviru **Okvirne strategije za energiju do 2035.** planirana je provedba Strateške okolišne procjene. Djelotvornost ekonomskih instrumenata na kojima počiva Strateška okolišna procjena često je ograničena malim okolišnim naknadama (posebno u odnosu na subvencije za fosilna goriva i druge subvencije) te činjenicom da mnoge okolišne usluge (npr. komunalne usluge, upravljanje otpadom) pružaju poduzeća u državnom vlasništvu koja ne funkcionišu u skladu sa tržišnim načelima.

Prema poslednjim podacima Agencije za statistiku BiH ukupni troškovi za zaštitu okoliša u 2018. godini iznosili su 143 miliona KM. Ukupne investicije za zaštitu okoliša u 2018. godini iznosile su 88 miliona KM. U strukturi investicija za zaštitu okoliša, investicije na kraju proizvodnog procesa činile su 98,3%, a investicije u sprečavanje zagađenja okoliša 1,7%.²⁹

Od ukupnih investicija u zaštitu okoliša, investicije u zaštitu zraka činile su 88,3%, u upravljanje otpadnim vodama 6,8%, u upravljanje otpadom 3,3%, u zaštitu i sanaciju tla te podzemnih i površinskih voda 1,3%, u smanjenje buke i vibracija 0,1%, u zaštitu biološke raznolikosti 0,1%.³⁰

²⁶ <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/11011937/8-22062020-AP-EN.pdf/f2aa5f4d-a7a9-8ea6-8664-639fd4244a78>

²⁷ Usvojena 2017. godine

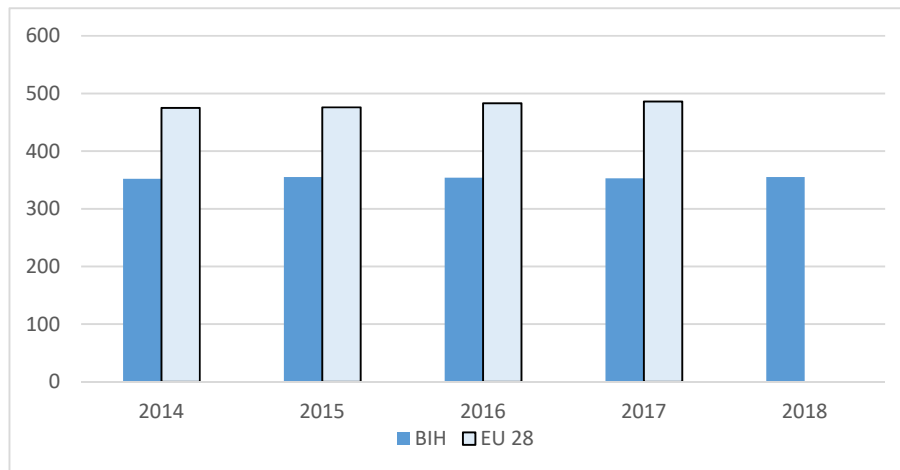
²⁸ Usvojen od strane Parlamenta BiH početkom 2018. godine

²⁹ Izvor: BHAS, Troškovi za zaštitu okoliša, 2018.

³⁰ Izvor: BHAS, Troškovi za zaštitu okoliša, 2018.

Procjenjena količina proizvedenog komunalnog otpada u 2018. godini³¹ iznosi 1.2 miliona tona, odnosno 355 kg po stanovniku godišnje, ili 0,97 kg po stanovniku na dan. To je značajno manje u poređenju sa zemljama EU 28 (vidi grafikon). U 2018. godini javnim odvozom prikupljeno je 920.540 tona komunalnog otpada, što je za 0,7% više u odnosu na prethodnu godinu.

Grafikon 19: Količina komunalnog otpada po stanovniku u BiH i EU 28 u kg

Izvor: BHAS

Ukupna količina prerađenog i odstranjenog otpada iznosila je 689.730 tona (samo za oblast E klasifikacije djelatnosti)³² u 2018 godini. Direktive i zakoni EU, a prije svega Direktiva 94/62/EC o ambalaži i ambalažnom otpadu, postavljaju princip „produžene odgovornosti proizvođača“, da recikliraju i iskoriste ambalažni otpad koji nastaje na tržištu nakon konzumiranja njihovih proizvoda. Posmatrajući period 2014-2018, trend pokazuje porast ukupne količine prikupljenog otpada, kao i količine predate drugome na upravljanje. Značajnije količine otpadnih materija su također uvezene i prerađene.

Ukupna količina nastalog otpada iz proizvodnih i uslužnih djelatnosti u 2018. godini je iznosila 5.299.174 tona, gdje je zabilježen porast od 12,7% u odnosu na 2016. godinu.³³ Količina nastalog opasnog otpada iznosi 14.157 tona. Najveći dio opasnog otpada potiče iz područja Prerađivačka industrija i iznosi 12.967 tone.

Podaci o okolišnoj kvaliteti utemeljeni na postupcima praćenja i procjene rizika koji slijede iz Okvirne direktive o vodama EU pokazuju da stanje kvaliteta vode nije zadovoljavajuće u većem dijelu zemlje. U strukturi potrošnje vode najveći potrošači i u 2018. godini su bila domaćinstva, koja su utrošila 72% ukupno isporučene vode iz javnog vodovoda³⁴.

U narednom periodu potrebno raditi na provedbi usvojene cjelodržavne strategije usklađivanja propisa sa *acquisem* u oblasti životne sredine u Bosni i Hercegovini, te u skladu s tim unaprijediti pravni okvir, ojačati administrativne kapacitete i sisteme praćenja i poboljšati međuinstitucionalnu koordinaciju između svih tijela za zaštitu životne sredine. U analitičkom izvještaju Evropske komisije za 2019. godinu zatražena je i formalizacija procedure

³¹ Izvor: BHAS, Javni odvoz i odlaganje komunalnog otpada 2018.

³² Izvor: BHAS, Okoliš, Prerada i odstranjivanje otpada.

³³ Izvor: BHAS, Otpad iz proizvodnih i uslužnih djelatnosti, 2018.

³⁴ Izvor: BHAS, Skupljanje i distribucija vode.

imenovanja i funkcije državnih kontaktnih tačaka za Bosnu i Hercegovinu za provedbu konvencija o zaštiti životne sredine kojih je Bosna i Hercegovina potpisnica. Potrebno je započeti sa implementacijom Pariškog sporazuma uspostavljanjem politika i mjera za provedbu NDC-a, ažurirati i provesti Strategiju prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja za BiH i početi razvijati integrirani Nacionalni energetske i klimatski plan u skladu s preporukom Energetske zajednice.

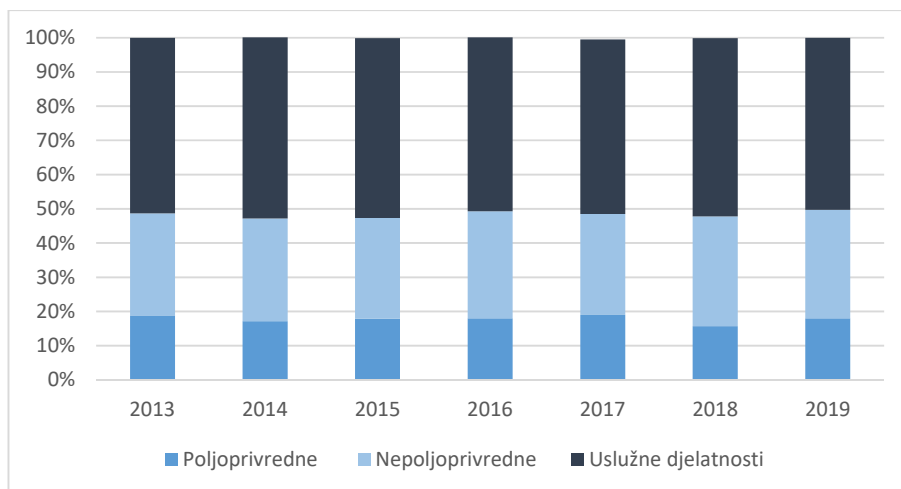
III.3. Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj

Poljoprivreda je veoma značajna grana u BiH gdje se značajan dio domaćinstava bavi poljoprivrednim aktivnostima. Učešće poljoprivrede, šumarstva i ribolova u BDP-u BiH u posljednjih nekoliko godina iznosi oko 6%³⁵. U 2019. je zadržan približno isti nominalni iznos bruto dodane vrijednosti ove kategorije u odnosu na prethodnu godinu (realni indeks je zabilježio smanjenje od 2%)³⁶.

Međutim, zabrinjavajući je trgovinski deficit od 521.8 miliona KM³⁷ koji je povećan za 5% u odnosu na prethodnu godinu. Izvoz proizvoda iz kategorije poljoprivreda šumarstvo i ribolov u 2019. godini je iznosio 232 miliona KM a u odnosu na 2018. godinu zabilježeno je smanjenje od 8%. Ukupan uvoz proizvoda ove kategorije je bio značajno veći u odnosu na izvoz, i nominalno je iznosio 753 miliona KM a u 2019. god je registrovao blagi rast od 1%. Najviše se trgovalo sa susjednim zemljama, i to sa Srbijom i Hrvatskom.

Struktura zaposlenih u BiH po području djelatnosti pokazuje da učešće zaposlenih u sektoru poljoprivrede u ukupnoj zaposlenosti u BiH u period 2013-2017. godine je bilo stabilno i iznosilo oko 18%, u 2018. godini smanjeno na 15,7%, da bi se u 2019. učešće vratilo na nivo od 18%³⁸.

Grafikon 20: Struktura zaposlenih u BiH po području djelatnosti

Izvor: BH Agencija za statistiku

³⁵ Izvor: BHAS, BDP proizvodni

³⁶ Izvor: BHAS, saopštenje, Bruto dodana vrijednost u Bosni i Hercegovini, prvi rezultai, proizvodni pristup, 2019.

³⁷ Izvor: BHAS, Vanjskotrgovinska razmjena januar- decembar 2019. Saopštenje broj 12

³⁸ Izvor: BHAS, Anкета o radnoj snazi 2019.

Cijene poljoprivrednih proizvoda u 2019. godini³⁹ u odnosu na prosjek cijena iz 2015. godine više su za 6,7%. U 2019. godini u odnosu na cijene iz 2015. godine zabilježen je rast cijena biljne proizvodnje za 8,1% i rast cijena stočne proizvodnje za 5,3%.

U 2019. godini bilježi se povećanje vrijednosti otkupa industrijskog bilja⁴⁰ za 5,1%, krompira za 50,3%, povrća za 28,7%, voća za 65,8%, životinja za 174,4%, dok se bilježi smanjenje otkupa žitarica za 35,4%, stočnog krmnog bilja za 22,7%, proizvoda životinja za 9,7% i ostalih proizvoda za 18,6% u odnosu na 2018. godinu.

Ukupna proizvodnja konzumne ribe u 2019. godini je veća za 9% u odnosu na 2018. godinu. Proizvodnja šarana je manja za 53%, a proizvodnja pastrmke je veća za 23% u odnosu na 2018. godinu.⁴¹

Pomak u definisanju politika u ovom sektoru je načinjen usvajanjem **Strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2018 – 2021**⁴². Strateški plan za ruralni razvoj potencira bolji pristup tržištu (i transportnu infrastrukturu) za ruralna domaćinstva, kao i postepeno povećanje javnih investicija kako bi se ubrzala integracija poljoprivrednika u agro-prehrambene lance vrijednosti, unaprijedio pristup modernoj tehnologiji i povećao izvoz na ona evropska (i druga uglavnom specifična) tržišta na kojima poljoprivrednici i prerađivači hrane iz ruralnih područja BiH mogu imati komparativne prednosti. Utvrđeni su programi, mjere i druge aktivnosti za postizanje ciljeva, uspostavljaju mehanizmi monitoringa i evaluacije, te okvirno utvrđuju potrebna finansijska sredstva i procedure za njihovo korištenje. Ovim se daje šansa da BiH dobije značajna sredstva iz fondova Evropske unije. Osim toga, Strateški plan će omogućiti da se poljoprivreda i razvoj ruralnih područja u BiH postepeno usklade sa praksama i procedurama Evropske unije.

Posebni izazovi za naredni period su: kreiranje agrarne politike i uvođenje onih instrumenata koji će omogućiti dinamičko restrukturiranje poljoprivrednog sektora, modernizaciju, a ujedno i efikasno približavanje EU integracijama; usklađivanje sistema službenih veterinarskih i fitosanitarnih kontrola sa evropskim standardima; osnaživanje administrativnih kapaciteta posebno u pogledu inspeksijskih službi i laboratorija; preuzimanje i implementacija EU propisa i uspostavljanje struktura kojim će se obezbijediti dostizanje potrebnog nivoa standarda kvaliteta i sigurnosti hrane za nesmetanu trgovinu poljoprivrednim robama i izvoz svih roba animalnog porijekla na tržište Evropske unije.

III. 4. Razvoj energetske potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti

Poznato je da BiH ima komparativnu prednost u sektoru energetike, a naročito u oblasti hidroenergije. Aktivnim djelovanjem u Energetskoj zajednici Bosna i Hercegovina potvrđuje svoju opredjeljenost za reformu energetskog sektora, liberalizaciju tržišta energije i usklađivanje svoje politike sa članicama Evropske unije. Buduća ulaganja u energetske infrastrukturu, uključujući termoelektrane i hidroelektrane, treba uskladiti s obavezama Bosne i Hercegovine prema Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju i Ugovoru o Energetskoj zajednici. To se posebno odnosi na standarde EU-a o javnim nabavkama, državnoj pomoći i

³⁹ Izvor: BHAS Poljoprivreda, okoliš i regionalne statistike, Indeksi cijena u poljoprivredi 2019.

⁴⁰ Izvor: BHAS Poljoprivreda, okoliš i regionalne statistike, Otkup i direktna prodaja poljoprivrednih proizvoda u 2019.

⁴¹ Izvor: BHAS. Godišnji izvještaj o akvakulturi 2019

⁴² Dokument je usvojen od strane Parlamentarne skupštine BiH

procjeni uticaja na zaštitu životne sredine. Posljednji analitički izvještaj Evropske komisije za BiH iz 2019. godine zapaža da je sektor energije BiH u ranoj fazi pripremljenosti.

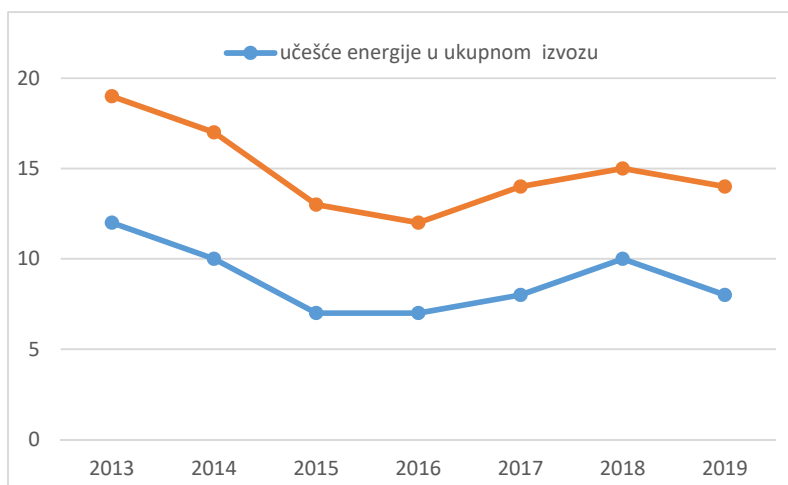
U februaru 2019. godine, na ministarskom sastanku o prelasku na čistu energiju u Podgorici, ministri energetike i okoliša Zapadnog Balkana izrazili su predanost usvajanju konkretnih mjera s ciljem provedbe Pariškog sporazuma i obaveza u okviru Energetske zajednice na temelju paketa „Čista energija za sve Evropljane“.

Važeći strateški dokument u ovoj oblasti pod nazivom Okvirna energetska strategija za BiH određuje smjer razvoja energetike u BiH do 2035. godine, što će pozitivno uticati na pokretanje investicija, kao i tržišnih i regulatornih reformi u svim segmentima energetike. Ova strategija predstavlja jedan od najvažnijih dokumenata iz oblasti energetike u BiH u posljednjih nekoliko godina.

Na četvrtom Energetskom samitu u BiH predstavljene su preporuke za reformu energetskog sektora, koje je usvojio Predstavnički dom Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Naglašen je veliki potencijal energetske efikasnosti u štednji energije i unapređenju efikasnosti ekonomije. Izraženo je opredjeljenje za valoriziranje energetske efikasnosti kao ključnog elementa energetske tranzicije, uz naglašavanje uloge regulatornih tijela u implementaciji ove politike. Preporučeno je ubrzanje reforme sektora energije donošenjem nedostajućih zakonskih i podzakonskih akata potrebnih za izvršenje obaveza Bosne i Hercegovine u pristupanju Evropskoj uniji, odnosno za ispunjavanje zahtjeva Energetske zajednice. Data je podrška implementiranju preporuka za unapređenje procesa izdavanja dozvola za gradnju novih energetske objekata

Dostupni statistički podaci energetskog sektora za 2019. godinu potvrđuju činjenicu da je energetski sektor jedan od najsnažnijih sektora u BiH. Izvoz energije⁴³ činio je 8% ukupnog izvoza BiH u 2019. godini ili 926,7 miliona KM, dok je uvoz iznosio 2,7 milijardi KM ili 14% ukupnog uvoza⁴⁴. Pokrivenost uvoza izvozom u ovoj kategoriji je porasla na 60%. (U 2018. godini pokrivenost uvoza izvozom u ovoj kategoriji je iznosila 41%.)

Grafikon 21: Učešće (%) energije u ukupnom izvozu i uvozu BiH (2013-2019)

Izvor: BHAS

⁴³ Izvor: BHAS, prema glavnim industrijskim grupacijama prema ekonomskoj namjeni

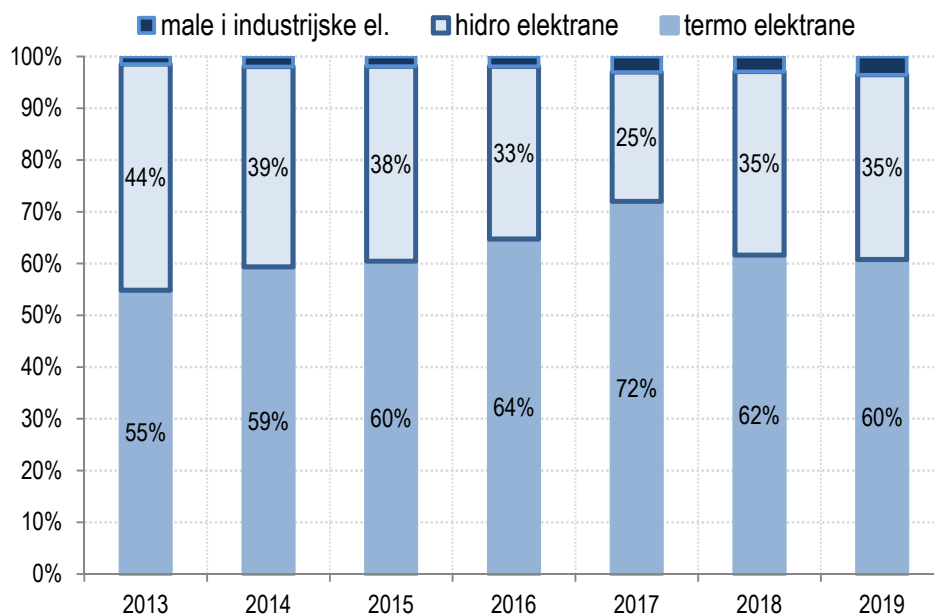
⁴⁴ Izvor: Agencija za statistiku BiH, Saopštenje, Vanjskotrgovinska razmjena BiH u 2019. godini

Elektroenergetski sistem BiH je u toku 2019. godine funkcionisao stabilno i bez većih problema. Protekla godina je bila hidrološki prosječna godina koja je rezultovala proizvodnjom od 5.650 GWh u hidroelektranama, što je 10,3% manje u odnosu na 2018. godinu (koja je imala povoljnije hidrološki uslove). Proizvodnja u termoelektranama je također zabilježila smanjeni obim, dostižući iznos od 9.613 GWh i 10,2% je manja nego u 2018. godini.⁴⁵

U 2019. godini je zabilježen smanjenje bruto dodane vrijednosti BiH u okviru kategorije: proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija i to skoro 2% u odnosu na prethodnu godinu. U ukupnoj bruto dodanoj vrijednosti pomenuta kategorija u 2019. učestvuje sa 4%, što predstavlja isti omjer kao i predhodne godine⁴⁶.

Zabilježena je i stagnacija izvoza kategorije električne energije u odnosu na predhodnu godinu (nominalan iznos je 575 miliona KM), dok se uvoz značajno uvećao (za 51%) u odnosu na prethodnu godinu (nominalan iznos u 2019. je bio 270,7 miliona KM)⁴⁷.

Grafikon 22: Struktura proizvodnje električne energije

Izvor: Državna regulatorna komisija za električnu energiju

Iako je Bosna i Hercegovina neto izvoznik električne energije, razvoj tržišta električne energije sa susjedima otežava nepostojanje potpuno usklađenog zakonodavnog okvira. Bosna i Hercegovina bi trebala hitno osigurati usklađivanje s Trećim energetske paketom kako bi se uspostavilo funkcionalno unutrašnje energetske tržište električne energije i plina. Time bi se uklonile najveće pravne prepreke za uvođenje tržišta za dan unaprijed i uravnoteženo tržište u Bosni i Hercegovini i njegovu integraciju u regionalno tržište električne energije u sklopu Agende povezivanja WB6 i povezanih reformskih mjera.⁴⁸

⁴⁵ Izvor: DERK, Godišnji izvještaj za 2019. godinu

⁴⁶ Izvor: BHAS. Saopštenje, Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu 2019. Proizvodni pristup, prvi rezultati

⁴⁷ Izvor, BHAS. Saopštenje, Vanjska trgovina, 2019. godina

⁴⁸ Izvor: Analitički izvještaj, Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu BiH za članstvo u EU, 2019.godina

U mišljenju Evropske komisije za članstvo BiH u EU se navodi da postojeći model pravnog i funkcionalnog razdvajanja kompanije za prenos električne energije od proizvodnje i snabdijevanja nije u skladu ni sa jednim modelom razdvajanja iz *acquis-a* EU i stoga ga treba uskladiti. Zbog kontinuiranog neusklađivanja sa *acquis-em* u sektoru plina, država i dalje ozbiljno i uporno krši svoje obaveze koje ima kao potpisnica Ugovora o Energetskoj zajednici. Postojeći režim nije u skladu s *acquis-em*, uključujući upravljanje pristupom trećih strana plinovodima.

Bosna i Hercegovina nema zakonodavni okvir usklađen s *acquis-em* EU koja se odnosi na zalihe nafte. Operativni i finansijski sistem potreban za uspostavljanje obaveznih zaliha nafte nije uspostavljen. U skladu s Ugovorom o Energetskoj zajednici, zemlja se obvezala ispuniti zahtjeve EU da do 2021. godine drži zalihe nafte na nivou jednakom količini prosječnog dnevnog neto uvoza za period od 90 dana ili u količini prosječne dnevne potrošnje u unutrašnjosti za period od 61 dan, tj. u količini koja je od ove dvije veća. Međutim, brojne su poteškoće pri uspostavljanju institucionalnog i pravnog okvira za prikupljanje relevantnih podataka potrebnih za izračunavanje obaveznih zaliha i za izvještavanje u skladu sa *acquis-em* EU. Postojeće entitetsko zakonodavstvo za naftni sektor i rezerve naftne nije usklađeno između entiteta i sprečava uspostavu tijela za obavezne rezerve nafte i naftne derivate na nivou države⁴⁹.

Izazov u ovom sektoru je nastavak reformi u skladu sa preporukama iz izvještaja Energetska zajednica za budućnost, dosljedna primjena *acquis-a*, odnosno pravnog okvira Energetske zajednice, uz koncentrisanost na implementaciju „Trećeg energetskog paketa“ i sigurnost snabdijevanja i transparentnost tržišta električne energije. U fokusu djelovanja treba biti zaštita životne sredine i razvoj veleprodajnog tržišta. Preostaje donošenje konkretne i sveobuhvatne cjelodržavne energetske strategije što bi osiguralo buduću sigurnost snabdijevanja zemlje i njen ekonomski razvoj, kao i pristup fondovima EU. Prioriteti su:

- Usvojiti pravne okvire za plin i električnu energiju u skladu s Trećim energetskim paketom;
- Usvojiti državno i entitetsko zakonodavstvo u oblasti obnovljive energije i energetske efikasnosti u skladu sa obavezama koje proizlaze iz Ugovora o Energetskoj zajednici.
- Intenzivirati napore na provedbi mjera reforme povezivanja kako bi se podržao funkcionalni rad regionalnog tržišta;

⁴⁹ Izvor: Analitički izvještaj, Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu BiH za članstvo u EU, 2019.godina

IV

Inkluzivni rast

IV. Inkluzivni rast

IV.1. Povećati mogućnost za zapošljavanje

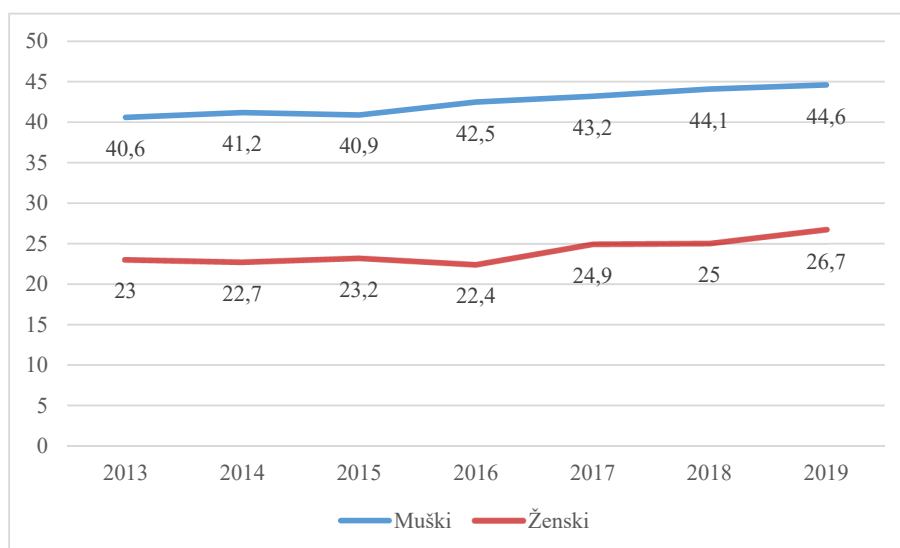
Zapošljavanje je jedan od osnovnih uslova za osiguranje socijalne uključenosti.

Bosansko-hercegovačko tržište radne snage u zadnjoj deceniji i dalje karakteriše visoka stopa neaktivnosti, nezaposlenosti, a posebno dugoročne nezaposlenosti. Aktivne politike zapošljavanja na tržištu radne snage, iako bilježe pozitivan trend, zahtijevaju evaluaciju njihove efikasnosti i održivosti na duži vremenski period. Službe za zapošljavanje na svim nivoima vlasti, iako nude obuke za sticanje određenih vještina koje bi trebalo povećati konkurentnost pojedinca na tržištu rada, ne vode evidenciju nezaposlenih prema vještinama već prema nivou obrazovanja. S druge strane, većina poslodavca prilikom konkursnih procedura navodi neophodne vještine koje je potrebno posjedovati za obavljanje određenog radnog mjesta. Agenda 2030 i Cilj 8 Dostojanstven rad i ekonomski rast direktno su povezani sa unapređenjem zapošljavanja. Pored toga i drugi ciljevi kroz svoje podciljeve doprinose povećavanju zapošljavanja a posebno kroz unaprijeđenje obrazovanja te gender ravnopravnog učešća na tržištu rada.

Podaci o tržištu rada u Bosni i Hercegovini, entitetima i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine mogu se prikupiti iz dva izvora: administrativni podaci i Anketa o radnoj snazi (ARS). Podaci iz Anketa o radnoj snazi (ARS) metodološki se zasnivaju na preporukama Međunarodne organizacije rada (MOR) i zahtjevima EUROSTAT-a i međunarodno su uporedivi.

Anketna stopa zaposlenosti za Bosnu i Hercegovinu za 2019. godinu iznosila je 35,5%, i u blagom je porastu u odnosu na prethodnu godinu. Stopa zaposlenosti bilježi značajnu razliku među polovima (44,6% je stopa zaposlenosti muškarca, a 26,7% je stopa zaposlenosti žena). Prema administrativnim podacima, u 2019 godini u prosjeku je bilo 823.130 osoba zaposleno od čega su 353.408 bile žene. Ovo predstavlja povećanje od 18.633 ukupnog broja zaposlenih u odnosu na prethodnu godinu (ukupno povećanje u broju zaposlenih za žene iznosi 23.486).⁵⁰

Grafikon 23: Stope zaposlenosti prema spolu (15+) u Bosni i Hercegovini

⁵⁰ BHAS, www.bhas.gov.ba

Prema dobnim skupinama najnižu stopu zaposlenosti imaju mladi 15-24 (23,4%), a najveću stopu zaposlenosti imaju osobe dobnе skupine 25-49 (60,7%).⁵¹ I u ovim dobnim primjetna je gender razlika. Stopa zaposlenosti 15-24 za muškarce iznosi 27,4% a za žene 18,6%. Stopa zaposlenosti dobnе skupine 25-49 za muškarce iznosi 73% a za žene 48,5%.

Bosna i Hercegovina bilježi niske stope zaposlenosti i u poređenju sa regijom, a poseban zaostatak je primjetan u smislu zastupljenosti žena na tržištu rada.

U pogledu nezaposlenosti, najveći problem u Bosni i Hercegovini je što je nezaposlenost strukturne prirode. To znači da najveći udio predstavljaju osobe koje su nezaposlene više od godinu dana. U 2019. godini stopa nezaposlenosti je iznosila 15,7%, te je smanjena za 2,7 procentna poena u odnosu na prethodnu godinu. I registrovana nezaposlenost bilježi pad. U prosjeku u 2019.g. bilo je oko 411.230 osoba nezaposleno, što je manje za oko 40.468 osoba.

Posmatrano po dobnim skupinama, najveću stopu nezaposlenosti bilježe mladi 15-24 (33,8%), a najnižu starosna skupina od 50-64 (9,7%). Za razliku od stope zaposlenosti, stopa nezaposleni ne bilježi visok gender jaz (13,6% muškarci u odnosu na 18,8% žene). Ipak, jaz se povećao u 2019.godini u odnosu na 2018.godinu odnosno sa 3,1 procentna poena povećao se na 4,8 procentnih poena.

Posmatrajući dvije zadnje godine i stopa nezaposlenosti se smanjuje i za sve dobnе skupine i za oba spola.

Velika razlika između anketno nezaposlenih i nezaposlenih koji su registrovani u biroima za zapošljavanje ukazuje na postojanje sive ekonomije što dodatno otežava vođenje **aktivnih politika zapošljavanja**. Podaci o aktivnim politikama zapošljavanja u Bosni i Hercegovini nisu konsolidovani. Jedini dostupni podaci o aktivnim politikama su oni koji se sprovode putem biroa za zapošljavanje. Prema metodologiji EUROSTATa u aktivne mjere uračunati su i administrativni troškovi biroa za zapošljavanje (režije, plate zaposlenih), ali u ovom Izvještaju aktivne mjere ne obuhvataju administrativne troškove. Pasivne mjere zapošljavanja su veće od aktivnih ali se razlika smanjuje. U pasivne mjere su uračunati, pored novčanih naknada u slučaju nezaposlenosti i novac koji biroi plaćaju fondovima za zdravstveno osiguranje, što predstavlja dodatno opterećenje za adekvatnije ciljanje aktivnih politika zapošljavanja.

Grafikon 24: Aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini

Izvor: Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine

⁵¹ Anketa o radnoj snazi, BHAS

Prema dostavljenim podacima Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine u aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini utrošeno je skoro 154 miliona KM u 2019 godini, što je ujedno i najveći iznos utrošen na mjere zapošljavanja do sada. Iako i aktivne i pasivne mjere bilježe povećanje u odnosu na prethodnu godinu razlika u korist aktivnih mjera se smanjila ali još uvijek je pozitivna, tj. 10,59 miliona KM je više utrošeno na aktivne nego na pasivne mjere zapošljavanja. I dalje su u oba entiteta najpopularnije mjere koje se odnose na podršku zapošljavanja i rehabilitaciju, a za njom slijedi start-up poduzetništvo.

U Bosni i Hercegovini je i dalje sve popularniji **trend zapošljavanja u inostranstvu**. Jedinствена statistika o ovome ne postoji, ali postoje podaci kojima raspolaže Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine.

BiH trenutno ima potpisane međudržavne sporazume o zapošljavanju sa Slovenijom, Srbijom i Katarom, te međuinstitucionalni Dogovor o posredovanju pri zapošljavanju radnika iz BiH na određeno vrijeme, a koji se odnosi samo na osobe sa završenom srednom medicinskom školom. Od navedenih sporazuma trenutno se implementiraju samo Slovenija i Njemačka, dok iz Katara i Srbije nema radnih ponuda. Od 2013. godine do kraja 2018. godine u Sloveniji je zaposleno 35.999 osoba (oko 70% su osobe od 30-45 godina). Samo u 2019. godini, prema dostavljenim podacima Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, u Sloveniji je zaposleno 14.581 radnika. Dominantna starosna grupa je bila od 20-24 godine 22,98%, zatim 25-29 godina 19,35%, te 30-34 godine 16,34%. Kada su u pitanju zanimanja i dalje su najtraženiji vozači motornih vozila, te varioci – na oba zanimanja otpada oko 25% oglasa. Rast je evidentan budući da je u četverogodišnjem periodu 2013-2016 u Sloveniji zaposleno 10.831, a za samo dvije godine (2017 i 2018) taj broj iznosi 35.999 osoba. U Njemačkoj u periodu 2013-2018. zaposleno je 4.552 medicinskih radnika preko Agencije za rad i zapošljavanje a oko 60% su osobe od 20-30 godina. U Saveznoj Republici Njemačkoj u 2019. godini do 20.07.2019. ukupno je izdato 683 radne dozvole.. Sa Slovenijom postoji odredba u ugovoru da osoba mora biti evidentirana u zavodu za zapošljavanje, dok sa SR Njemačkom taj uslov ne postoji. Kada je riječ o starosnoj strukturi dominantno se zapošljavaju osobe starosti 20-35 godina. Od svih kandidata 63,9% je žena.

Sporazum sa Katarom se ne implementira jer nije definirana procedura za provođenje Sporazuma, te zbog toga nema ni radnih ponuda iz ove države.

Prema podacima koje Direkciji za ekonomsko planiranje dostavlja Agencija za rad i zapošljavanje u Bosni i Hercegovini, prosječan mjesečni obuhvat korisnika novčanih naknada je iznosio 3,05%.

Takođe, za Bosnu i Hercegovinu je i dalje karakterističan visok udio **neaktivnog stanovništva**. Neaktivno stanovništvo je ono koje je nezaposleno a i da im bude ponuđen posao ne bi ga prihvatili. Anketa o radnoj snazi za 2019. godinu bilježi stopu aktivnosti od 42,1% što je identična stopi od prethodne godine. Inače, stopa aktivnosti u zadnje 3 godine bilježe neznatne promjene, što znači da je potrebno upotrijebiti aktivacijske politike zapošljavanja sa posebnim fokusom za žene i mlade. Prema dobnim skupinama, stopa aktivnosti je najizraženija za starosnu skupinu od 25-34 (75,3%), dok je najniža za stare 65+ (6,9%) i mlade 15-24 (35,4%). Postoji značajna razlika u genderu pogledu stope aktivnosti pri čemu je za muškarce veća od žena (51,7% u odnosu na 32,9%). Žene najviše navode kao razlog neaktivnosti brigu o

domaćinstvu. U poređenju sa zemljama regiona, Bosna i Hercegovina ima najveću neaktivnost, a Albanija najmanju.⁵²

Osobe sa invaliditetom su i dalje posebno diskriminisane na tržištu rada. I pored izdvajanja na aktivne politike zapošljavanja osobe sa invaliditetom nemaju svugdje omogućen fizički pristup poslu radi neprilagođenosti infrastrukture (trotoari, javni prevoz, razni objekti i javne ustanove).

Tržište rada u Bosni i Hercegovini i dalje se suočava sa brojnim izazovima. Ne postoji sistem monitoringa potražnje i ponude za radnom snagom što dodatno otežava upravljanje sa aktivnim politikama zapošljavanja kao i sa usklađivanjem obrazovanja i tržišta rada. Da bi se aktivne politike adekvatno planirale neophodno je da se zavodi za zapošljavanje „oslobode“ od socijalnih politika.

Nedostatak radnih mjesta koja bi apsorbirala ponudu radne snage i dalje ostaje jedan od ključnih problema. Postoje inicijative da se smanje doprinosi na plate što bi uticalo na smanjenje sive ekonomije, i samim tim povećala bi se zaposlenost. Takođe, pored smanjivanja doprinosa, postoje inicijative o smanjivanju procedura za pokretanje malih i srednjih preduzeća, što bi trebalo rezultirati kreiranjem novih radnih mjesta. U slučaju smanjivanja doprinosa neophodno je iznaći alternativne izvore finansiranja zdravstvenog, penzionog i fonda za nezaposlene. Postoje određene preporuke koje predviđaju povećanje PDV-a u zamjenu za niže doprinose. Potrebno je biti posebno pažljiv pri tome i uraditi analizu uticaja povećanja PDV-a na siromaštvo stanovništva.

IV.2. Promovisati inkluzivnost u obrazovanju

Obrazovanje bi trebalo imati za cilj osposobljavanje za samostalno učenje i snalaženje u društvu odnosno jačanje konkurentnosti pojedinca na tržištu rada. Bez stečenih kvalifikacija nije se moguće zaposliti, čime se povećava rizik zapadanja u začarani krug neobrazovanosti, nezaposlenosti i siromaštva. Praćenje realizacije inkluzije u obrazovanju podrazumijeva prepoznavanje primjera dobre prakse ali i barijera i teškoća sa kojima se njeni akteri susreću.

Za socijalnu uključenost svakog pojedinca u jednom društvu, potrebno je izgraditi i održavati inkluzivan sistem obrazovanja. Lanac inkluzivnosti počinje obrazovanjem kojim se pojedinac osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućava finansijsko osamostaljivanje odnosno ekonomsku neovisnost. Tako se pojava siromaštva sprječava, a ujedno postiže bolji kvalitet života. Postoje mnogi faktori rizika od socijalne isključenosti koji su direktno povezani sa obrazovanjem, gdje su najčešći uzroci loše materijalno stanje u porodici i nezadovoljavajuća systemska rješenja za različite nivoe obrazovanja. Dodatni faktori rizika za isključenost u obrazovanju su zdravstveni problemi, fizički ili mentalni nedostaci te pripadnost manjinskim grupama (poput Roma), kao i povratnicima u određeno područje ili regiju.

Procijenjena **stopa pohađanja škole za djecu uzrasta od 6 do 14 godina iznosi 97,6%** za Bosnu i Hercegovinu. Broj učenika u osnovnim i srednjim školama se iz godine u godinu smanjuje. U školskoj 2019/2020. godini u BiH u 1.785 osnovnih škola upisano je 273.795 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 6.223 učenika, ili 2,2 %, a u 315 srednjih škola upisano je 112.933 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu

⁵² https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Enlargement_countries_-_labour_market_statistics

manje za 4.542 učenika, ili 3,9 %. Učešće broja učenika u odnosu na ukupan broj učenika iznosi 49,2%.

U ugroženu skupinu djece spadaju djeca koja su navršila 15 godina, a nisu pohađala osnovnu školu, jer se oni, prema zakonu, školuju po principu školovanja odraslih. To podrazumijeva vanredno polaganje razreda. Novi podaci iz UNESCO Instituta za statistiku (UIS) pokazuju da još uvijek ima oko 262 miliona - ili jedan od svake pet - djeca, adolescenti i mladi između 6 i 17 godina van škole. Ova brojka se povećava na jedan od troje dece van škole u zemljama sa niskim i nižim srednjim prihodima. Najnoviji podaci su dio godišnjeg objavljivanja UIS podataka o napretku prema SDG 4, koji obuhvata 32 globalna i tematska indikatora. UIS je upravo obnovio svoju globalnu bazu obrazovanja za školsku godinu koja se završava 2017. godine, koja uključuje istorijske vremenske serije, regionalne prosjeke i indikatore o nizu ključnih pitanja politike koja se odnose na pristup školama, učešće i završetak prema nivou obrazovanja, ishodima učenja, jednakosti, nastavnike i finansiranje obrazovanja.

Jedan od faktora socijalne uključenosti/isključenosti jeste **finansijska dostupnost obrazovanju**. Stopa upisa djece iz siromašnih porodica u srednje škole mnogo je niža od prosjeka. Pregled javne potrošnje⁵³ pokazuje da je stopa upisa djece iz siromašnih porodica mnogo niža nego što je slučaj sa njihovim "nesiromašnim" vršnjacima, što ih stavlja u daleko ranjiviji položaj u pogledu siromaštva. Nadalje, učenici koji ne nastave pohađati srednju školu se nakon završetka osnovne škole nalaze u riziku od siromaštva (57% ih je u kategoriji siromašnih)⁵⁴. Mnogi učenici koji pohađaju stručne škole nisu imali adekvatan pristup opštem obrazovanju i zbog toga nisu kvalitetno pripremljeni da se suoče sa izazovima današnjeg tržišta rada.

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine je po prvi put objavila podatke o izdacima za formalno obrazovanje u Bosni i Hercegovini u referentnoj 2016. godini, a koje su dobijene na osnovu provedenog istraživanja finansijske statistike obrazovanja. Javni izdaci za formalno obrazovanje u Bosni i Hercegovini, u 2016. godini iznosili su 1.290.657.302 KM ili 4,3% bruto domaćeg proizvoda. Javni, privatni izdaci i sredstva iz inostranstva za obrazovne ustanove u 2016. godini iznosili su 1.412.838.163KM ili 4,7% bruto domaćeg proizvoda. Od ukupnog iznosa izdataka za obrazovne ustanove, javni izdaci bili su 89,0%, privatni izdaci 10,8%, a 0,2% bila su sredstva iz inostranstva. U strukturi ukupnih izdataka za obrazovne ustanove, izdaci za predškolsko obrazovanje učestvovali su sa 4,9%, osnovno obrazovanje 47,8%, srednje obrazovanje 24,7% i visoko obrazovanje 21,7%.

Prema zadnjim podacima o **ranom napuštanju obrazovanja**, u BiH 2016. godine 4,9% osoba od 18-24 godine ima najviše dva razreda srednje škole, istovremeno u EU28 ta stopa iznosi 10,6%⁵⁵. Cilj strategije EU 2020 je da prosjek bude 10%. U periodu od 2010. do 2019. godine, stopa ranog napuštanja škole je bila veća kod žena. Stopa upisa u srednje škole u BiH iznosi 87,4%⁵⁶. Oko 54% učenika srednju školu završi u redovnom roku, dok svega 24% srednjoškolaca jedne generacije nastavlja školovanje na višim/visokim školama. Napuštanje srednjeg obrazovanja u najvećem broju slučajeva povezano je sa maloljetničkom delikvencijom (52,0%), pripadnosti romskoj populaciji (48,3%), te siromaštvom i materijalnim

⁵³ Svjetska banka 2004. godine.

⁵⁴ Istraživanje za potrebe Izvještaja o humanom razvoju za 2007. godinu, UNDP.

⁵⁵ *Early school leavers*, EUROSTAT.

⁵⁶ SEE 2020.

stanjem porodice (37,9%)⁵⁷. Razlozi za napuštanje obrazovanja u osnovnoj/srednjoj školi su mnogostruki. Jedan od razloga je loša ekonomska situacija u domaćinstvima, gdje roditelji nisu u mogućnosti finansirati obrazovanje svog djeteta. Također, određen broj djece u BiH ima otežan pristup školama jer žive u udaljenim krajevima, izolovanim područjima koja često nemaju prilazne puteve, kojima bi se mogla kretati motorizirana vozila. Nedovoljno razvijena svijest i nedovoljna informiranost roditelja o potrebi obrazovanja djece je, također, jedan od faktora koji utiču na to da se djeca ne upisuju u osnovne škole. Ovo je posebno prisutno kod roditelja s niskim nivoom obrazovanja, kao i kod roditelja koji imaju problema u intelektualnom razvoju.

Obrazovni sistem u BiH nije inkluzivnog karaktera i ne pridaje mu se značaj koji mu je odgovarajući, iako predstavlja veoma važan stub u pristupu socijalnoj uključenosti i obrazovanju u EU. Najugroženije kategorije djece po pitanju pristupa obrazovanju su djeca sa posebnim potrebama, djeca povratnici, djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe i djeca Romi.

Djeca s posebnim potrebama, tačnije, djeca koja imaju poteškoća u razvoju ili boluju od hroničnih bolesti, te su zbog toga osuđena na boravak u bolnici ili kod kuće, predstavljaju grupe djece koja ponekad ili ne upisuju ili napuštaju osnovno obrazovanje.

Školu ponekad nisu u mogućnosti da pohađaju **djeca povratnici** zbog lošeg materijalnog stanja, geografske dostupnosti škole, te u nekim slučajevima zbog jezika na kojem se obrazuju, a koji nije njihov maternji.

Djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe, također, u velikom procentu napuštaju srednjoškolsko obrazovanje. Izdvajanja države za pomoć takvim porodicama su neznatna, a, prema nekim procjenama, za jednu godinu školovanja u srednjoj školi potroši se između dvije i tri hiljade konvertibilnih maraka. Porodice u kojima su roditelji nezaposleni, ili samo jedan roditelj radi, imaju niska primanja i ne mogu obezbijediti ova sredstva, a samim tim nisu u mogućnosti djeci omogućiti nastavak školovanja.

Romska populacija je u BiH posebno ugrožena. Prema zvaničnim podacima, 64 romske djece su napustila školovanje u školskoj 2014./2015. godini⁵⁸. *Istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju školu* (UNICEF, 2011) ukazuju na podatak da je čak 46,2% romske djece napustilo osnovnu školu, a manje od 15% romske djece u Bosni i Hercegovini bilo uključeno u srednjoškolsko obrazovanje. Na ovaj način su sebi onemogućili nastavak obrazovnog puta ka sticanju određenih kvalifikacija. Osnovnu školu romska djeca ne upisuju i, između ostalog, budući da nemaju rodni list, odnosno nemaju nikakav identifikacioni dokument. Velika nepismenost među ovom populacijom dovodi do toga da oni i nisu svjesni koliki značaj za razvoj djeteta ima obrazovanje. Dodatni razlog zbog kojeg je u ovoj populaciji visok procenat onih koji nemaju završenu niti osnovnu školu, jeste to što nemaju mogućnost školovanja maternjem jeziku, a njihova djeca, do polaska u školu, vrlo slabo znaju jezike

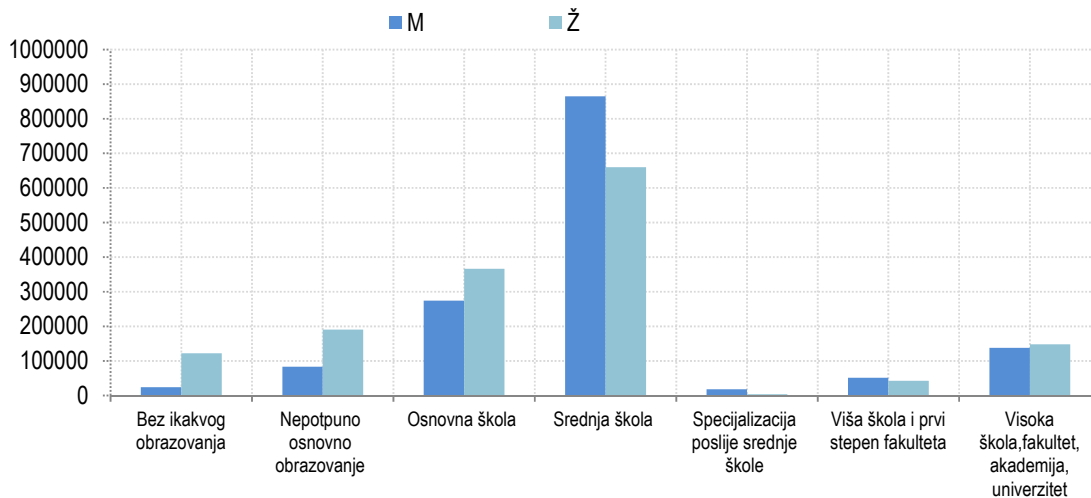
⁵⁷ *Istraživanje o nepohađanju i napuštanju obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u BiH. (MDG F YERP/UNICEF). 2011.*

⁵⁸ Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana bosne i hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

konstitutivnih naroda, tako da prilikom polaska u školu tek počinju da ih savladavaju, što utiče na njihov uspjeh u učenju⁵⁹.

Prema podacima iz Popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine, 2,82% stanovništva u BiH je nepismeno. Po rodnoj podjeli, 0,78% muškaraca i 4,76% žena od ukupnog stanovništva je nepismeno. Primjetna je razlika u nivou obrazovanja stanovništva po spolu, gdje daleko veći broj žena ima niže nivoe obrazovanja (bez obrazovanja, nepotpuno i osnovno obrazovanje). Dok 59% muškaraca preko 15 godina ima srednje obrazovanje, kod žena je taj postotak 43%. Više od 50% stanovništva starijeg od 15 godina u BiH ima završenu srednju školu. Veći udio ženske populacije je bez ikakvog obrazovanja ili sa nepotpunim osnovnim obrazovanjem, kao i sa završenom osnovnom školom, dok je udio muškaraca sa završenom srednjom školom, ali i sa završenim višim stepenima obrazovanja nešto veći u odnosu na žene.

Grafikon 25: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013. godini

Izvor: Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine

U školskoj 2019/2020. godini u BiH ukupno je bilo 390 predškolskih ustanova sa 30.587 djece. U odnosu na prethodnu školsku godinu broj djece korisnika predškolskih ustanova porastao je za 7,3%. Od ukupnog broja djece, 65,7% obuhvaćeno je u javnim ustanovama, dok je u privatnim ustanovama obuhvaćeno 34,3% djece. Na mjesto u predškolskim ustanovama i dalje čeka 4.316 djece što je u odnosu na prethodnu godinu više za 39,9%, što znači da se u drastičnoj mjeri povećao broj djece koja nisu primljena zbog popunjenog kapaciteta predškolskih ustanova. S obzirom na to da je predškolski odgoj i obrazovanje u godini pred polazak u školu Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini propisan kao obavezan, neophodno je dodatno povećati obuhvat djece uzrasta pet do šest godina programima predškolskog odgoja i obrazovanja. U školskoj 2019/2020. godini u jasličkoj grupi je boravilo 6.076 djece, što je za 7,3% više u odnosu na prethodnu školsku godinu. Najveću grupu čine djeca uzrasta 2–3 godine (55,8%)⁶⁰.

⁵⁹ Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana bosne i hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

⁶⁰ Agencija za Statistiku BiH, *Statistika obrazovanja 2019/2020. godina*

IV.3. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost

Jedan od strateških ciljeva identificiranih Strateškim okvirom za Bosnu i Hercegovinu je: Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost. Ispunjenje ovog cilja u narednom trogodišnjem periodu za rezultat bi imalo poboljšanje položaja ranjivih grupa koje čine: osobe sa invaliditetom, Romi, povratnici i interno raseljene osobe, obitelji sa dvoje i više djece, starije osobe, nezaposleni, niskokvalificirani radnici, žene, mladi i djeca. Također, Agenda 2030 je od svojih 17 postavljenih ciljeva prvi i drugi cilj se izravno odnose na smanjenje siromaštva i iskorišćavanje gladi u svijetu.

Siromaštvo u Bosni i Hercegovini najčešće se mjeri indikatorima vezanim za potrošnju dok se višedimenzionalnost siromaštva posmatra kroz zdravstvo, obrazovanje, mogućnost zapošljavanja i pristup ustanovama socijalne zaštite. Prema posljednjim dostupnim podacima Agencije za statistiku 16,9% stanovništva živjelo je u realivnom siromaštvu. Najbogatija petina je 4,9 puta više trošila u odnosu na najsiromašniju petinu.

Na osnovu podataka BHAS⁶¹, stopa siromaštva starih (65+) te djece (<15godina), je veća od prosječne za zemlju. Stopa siromaštva starih iznosi 19,6%, a udio djece koja žive u domaćinstvima koja su relativno siromašna je 18,7%.

Prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva, u najvećem riziku od siromaštva su domaćinstva u kojima je nosilac domaćinstva nesposoban za rad (38,5%), a najmanja je kada je nosilac domaćinstva zaposlen 11,6%.

Tabela 7: Stope siromaštva prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva

Status u zaposlenju nosioca domaćinstava	Broj siromašnih domaćinstava	Stopa siromaštva (%)
Zaposleni	47.955	11,6
Nezaposlen ili traži prvo zaposlenje	23.384	26,2
Domaćica	19.782	18,0
Nesposoban za rad	14.399	38,5
Penzioner	60.487	16,3
Ostalo	(4.612)	(32,9)
Ukupno	170.619	16,5

Izvor: BHAS na osnovu APD2015 i dostavljenih podataka DEPu

Posebno treba istaknuti i to da se stope relativnog siromaštva značajno razlikuju urbano i ruralno. Relativna stopa urbanog stanovništva iznosi 11,3%, dok ruralnog 20,5%.⁶²

Iako se relativno siromaštvo smanjilo to ne znači da je došlo do pada apsolutnog siromaštva. Relativno siromaštvo mjeri odnos između onih koji najmanje troše sa ostalim domaćinstvima u Bosni i Hercegovini. Tako da smanjenje stope relativnog siromaštva može značiti da su najsiromašniji poboljšali položaj u odnosu na bogate, a može značiti i da su bogati pogoršali svoj položaj u odnosu na siromašne a da se stvarno stanje siromašnih nije promijenilo.

⁶¹ Podaci su dostavljeni Direkciji za ekonomsko planiranje na upit

⁶² Anketa o potrošnji domaćinstava, 2011

Tabela 8: Pokazatelji siromaštva i nejednakosti Bosne i Hercegovine, 2011. i 2015.

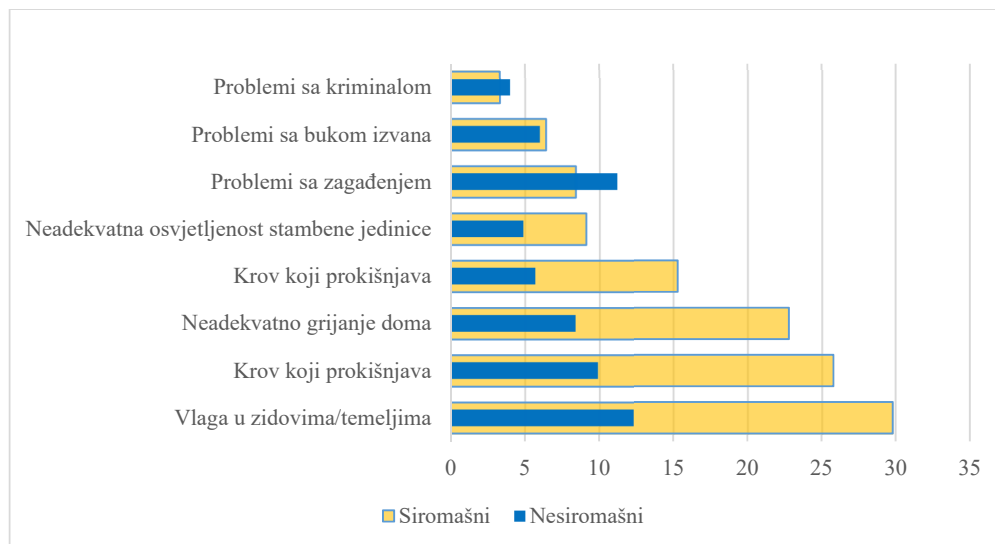
	2011	2015
Broj relativno siromašnih domaćinstava	177.277	170.619
Relativna stopa siromaštva domaćinstava (%)	17,2	16,5
Broj relativno siromašnih pojedinaca	566.025	505.816
Relativna stopa siromaštva stanovništva (%)	17,9	16,9
Relativna linija siromaštva (KM)*	416	389
Apsolutna stopa siromaštva (%)	15	-
Jaz siromaštva	25,2	24,6
Kvintilni omjer S80/S20	4,9	4,9

Izvor: BHAS

*Relativna linija siromaštva ne ovisi o inflaciji

U Bosni i Hercegovini većina domaćinstava živi u vlastitoj stambenoj jedinici. Ipak oni se susreću sa brojnim problemima vezanim za tu stambenu jedinicu. Problemi su posebno vidljivi između siromašnih i nesiromašnih porodica. Tako npr. trećina siromašnih domaćinstava se susreće sa problemom vlage u zidovima odnosno temeljima, a 12,3% nesiromašnih domaćinstava se susreće sa istim problemom. Nesiromašna domaćinstva bilježe veće probleme samo загаđenjem, a problemi sa bukom i problemi bilježe neznatne razlike.

Grafikon 26: Problemi sa stambenom jedinicom sa kojima se susreću siromašna i nesiromašna domaćinstva

Izvor: Podaci dostavljeni od Agencije za statistiku BiH.

Prema podacima EUROSTATA⁶³ u EU prosječno domaćinstvo je od ukupnih troškova nešto manje od 13% trošilo na hranu i piće. Za razliku od prosječnog EU domaćinstva, u Bosni i Hercegovini prema APD 2015 prosječno domaćinstvo je skoro trećinu svog budžeta izdvajalo na hranu i piće (29,5%).

⁶³ Podatak se odnosi na 2008 godinu

Posmatrajući gradska i negradska domaćinstva, potrošnja je dosta slična s tim da je najznačajnija razlika vidljiva u potrošnji za stanovanje, tj gradska domaćinstva imaju veću prosječnu potrošnju od negradske domaćinstava.

RCC u sklopu Balkan Barometra provodi i istraživanje⁶⁴ prilikom čega računa Index očekivanja. Prema ovom Index, stanovništvo Bosne i Hercegovine ima najniža očekivanja u poređenju sa drugim zemljama. Tako je u 2019 godini Bosna i Hercegovina imala 43/100 boda a najviše je bodova je imalo Kosovo* 67/100.

Sistem socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini

Cilj sistema socijalne zaštite je da doprinese društvenoj stabilnosti države, tako što će se najugroženijim omogućiti pristup neophodnoj pomoći. Posebno je značajna u situacijama kada je visoka stopa nezaposlenosti i kada je visoka potreba za socijalnom pomoći, što je slučaj u Bosni i Hercegovini. Cilj socijalne zaštite je osiguranje socijalne politike i pravo pojedinca da bude zaštićen od nedostatka socijalnih prava, uslijed nedovoljnih sredstava. Država je obavezna da koristi maksimum svojih raspoloživih sredstava, koji će omogućiti svim osobama da ostvare pravo na socijalnu sigurnost, bez diskriminacije, te moraju zajamčiti minimalno uživanje ovog prava svim osobama.⁶⁵

Socijalna zaštitu u Bosni i Hercegovini čine socijalno osiguranje i socijalna pomoć. U nadležnosti je entiteta i kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine, te zavisno od nadležnosti postoje i razlike kod pružanja usluga i naknada. Pravo na socijalnu zaštitu obezbjeđuje se pružanjem usluga socijalne zaštite i materijalnim podrškom.

Prema posljednjim zvaničnim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u 2018.⁶⁶ godini jedan od oblika socijalne zaštite primalo je ukupno 549.546 korisnika, što je za 1,48% korisnika više nego 2017. godine. Od toga 419.873 su punoljetni korisnici ili 76,40%, a 129.673 su maloljetni korisnici ili 23,60%, gdje malo više prednjače osobe muškog pola.

Gledano po kategorijama punoljetnih korisnika, najviše je osoba koje nemaju dovoljno prihoda za izdržavanje, njih 172.105 korisnika ili 40,90%. Zatim slijede osobe u stanju različitih socio – psiholoških potreba koju čine 142.171 korisnika ili 33,86%. Osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju bilo je 52.138 korisnika ili 12,41%. Osoba društveno neprihvatljivog ponašanja bilo je 9.622 korisnika ili 2,29%. Psihički bolesnih bilo je 8.801 korisnika ili 2,09%. Osoba subvencionisanih troškova bilo je 8.455 korisnika ili 2,01%. Bez specifičnih kategorija bilo je 26.581 korisnika ili 6,33%.

Starateljstvo nad punoljetnim osobama imalo je 4.642 osoba, bez većih polnih razlika. Od ovog broja, najviše ih je u kategoriji od 51-70 godina i iznosio je 1952 osobe ili 42,05%

Od 129.673 maloljetna korisnika socijalne zaštite u BiH, najviše ih je u kategoriji od 7-14 godina starosti i to: 30,75%, a najmanje u kategoriji ispod 7 godina i to: 21,8%- Najviše maloljetnih korisnika bilo je iz kategorije ugroženih porodičnom situacijom, njih 55.800 i ta kategorija bilježi kontinuirano blago smanjenje u odnosu na prethodne godine. Brojnije kategorije čine i djeca roditelja koji nemaju dovoljno prihoda kojih je u 2018 godini 39.787 korisnika, zatim maloljetna lica u stanju različitih socijalno – zaštitnih potreba 44.636,

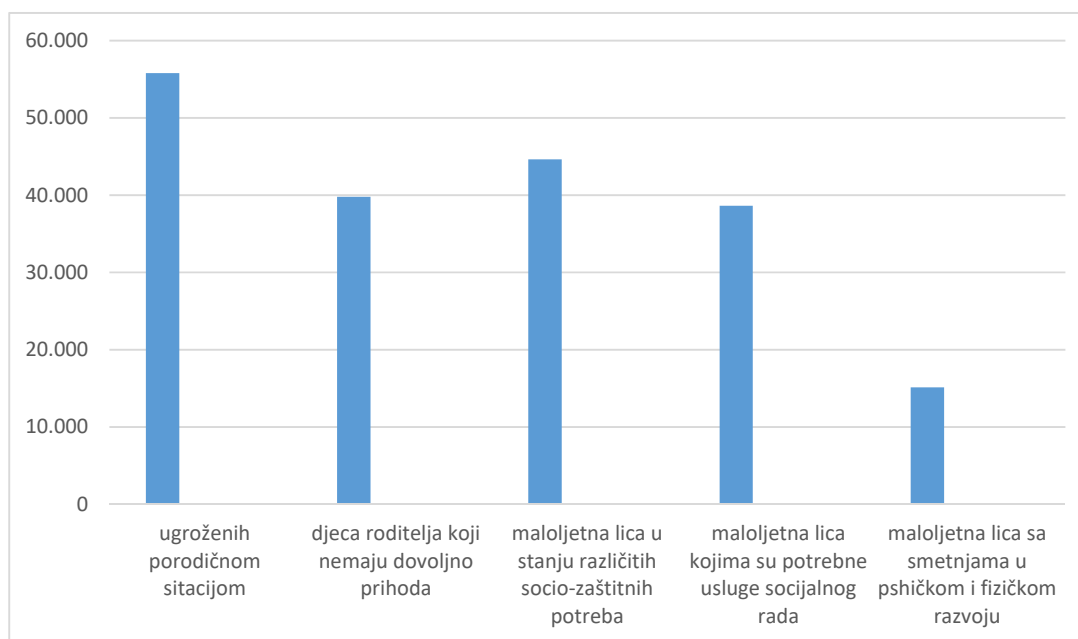
⁶⁴ <https://www.rcc.int/balkanbarometer/publications>

⁶⁵ Pravo na socijalnu zaštitu u Bosni i Hercegovini, OSCE misija u BiH

⁶⁶ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2013-2018.godine

maloljetna lica kojima su potrebne usluge socijalnog rada, 38.640, kao i maloljetna lica sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju 15.132, te druge manje brojnije kategorije.

Grafikon 27: Maloljetni korisnici socijalne zaštite, 2018

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Broj centara za socijalni rad u Bosni i Hercegovini se nakon tri godine nepromjenjivosti, povećao sa 106 na 117 što je povećanje za oko 10% .⁶⁷ Takođe, u 2018 godini povećao se i broj radnika zaposlenih u Centrima za socijalni rad koji je iznosio 1552 zaposlena, od čega su žene 75,12% , dok je muškaraca bilo 24,88 % . Broj intervencija u Centrima za socijalni rad u 2018 godini iznosio je 695.773 intervencije i to je za preko 150.000 više nego u 2017.godini. Broj odrađenih slučajeva u Centrima za socijalni rad u 2018 godini iznosio je 475.976 slučajeva i veći je za 21% u odnosu na 2017. godinu.

Pored toga što su relativno visoka izdavanja bruto društvenog proizvoda za socijalna davanja u Bosni i Hercegovini, sredstva nisu na najbolji način alocirana. **Socijalna i druga davanja iz budžeta entiteta, kantona i Brčko distrikta često se daju osobama i porodicama kojima objektivno nisu najneophodnija ni kao socijalna pomoć, ni kao podrška za izjednačavanje mogućnosti, već se daju na osnovu statusa, a često zavise i od ekonomske mogućnosti, primjera radi, ekonomske snage određenog kantona.**

Izazovi u oblasti socijalne zaštite trebali bi se rješavati kroz unapređenje sistema socijalne zaštite i socijalne inkluzije, kroz bolje zakonske propise, veće učešće lokalne zajednice kao i kroz izradu jedinstvenog registra korisnika socijalnih naknada kako bi se postigla bolja ciljanost socijalnih transfera.

⁶⁷ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2013-2018.godine

Ljudska prava

Prava svakog pojedinca u Bosni i Hercegovini propisana su Ustavom Bosne i Hercegovine, potpisanim međunarodnim ugovorima, konvencijama i zakonima.

Izvještaj Bosne i Hercegovine za Treći ciklus Univerzalnog periodičnog pregleda o stanju ljudskih prava pripremljen je u skladu sa Smjernicama 17/119 i Rezolucijom 16/21 Vijeća za ljudska prava (A/TRT/10717/19) od strane Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, usvojen je dana 09.10.2019. godine na telefonskoj sjednici Savjeta ministara Bosne i Hercegovine.

Prema ovom Izvještaju, Bosna i Hercegovina je dostigla određeni nivo pripremljenosti za provođenje evropskih pravnih standarda, iako i dalje postoji izazov vezan za usklađivanje Ustava Bosne i Hercegovine i izbornog zakonodavstva. Izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije unaprijeđen je antidiskriminacioni okvir. Postignut je i određeni napredak u pravosuđu, konkretno kroz usvajanje akcionog plana za provođenje reforme sektora pravde i uspostavljanje struktura za praćenje i izvještavanje. Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine je usvojilo detaljan akcioni plan provođenja preporuka Evropske komisije za pitanja u okviru mandata Visokog sudskog i tužilačkog vijeća Bosne i Hercegovine, uključujući i jačanje disciplinskih postupaka.

Između ostalog, u ovom Izvještaju je navedeno da su posebno važne izmjene zakona o krivičnom postupku, a koje su usklađene sa međunarodnim standardima i koje trebaju povećati sposobnost institucija da rješavaju predmete teškog organizovanog kriminala, korupcije i drugih izazova koji se tiču vladavine prava. Određeni nivo pripremljenosti institucija postoji i u pogledu borbe protiv korupcije i borbe protiv organizovanog kriminala, a usvojene strategije se provode. Sporije napreduju procesi vezani za slobodu izražavanja zaštita novinara i branioaca ljudskih prava ali su i ove aktivnosti u toku. Smjernice za obrazovanje iz oblasti ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, Akcioni plan za obrazovanje novinara i medijskih profesionalaca u Bosni i Hercegovini, te Akcioni plan za obrazovanje državnih, policijskih i vojnih službenika, doprinosi podizanju kapaciteta javnih službenika. Unaprijeđeno je i zakonodavstvo vezano za zaštitu od rodno zasnovanog nasilja, posebno nasilja u porodici, a glavni izazovi za naredni period je efektivnija primjena ovih zakona. Kada je u pitanju civilno društvo, postignut je određeni napredak u uspostavljanju institucionalnih mehanizama za saradnju između vlada i organizacija civilnog društva, kao i javno finansiranje organizacija civilnog društva.

Po pitanjima **ljudskih prava i manjina** potrebna su suštinska unapređenja strateškog, pravnog, institucionalnog i političkog okvira za poštovanje ljudskih prava. Nedostatak efikasnog provođenja zakonodavstva za sprječavanje i zaštitu od **rodno zasnovanog nasilja**, posebno nasilja u porodici, i dalje izaziva zabrinutost. Neophodan je sveobuhvatniji i integrisani pristup populaciji **Roma** kako bi se potakla njihova socijalna inkluzija. Usaglašavanje Bosne i Hercegovine sa zajedničkom vanjskom i sigurnosnom politikom Evropske unije se tek treba unaprijediti. Kapacitet za upravljanje **migracijama**, posebno u radu sa ranjivim grupama, treba dalje jačati.

U godišnjem izvještaju Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2019. godinu, ovoj instituciji se obratilo se ukupno 13.292 građana (direktni kontakti, telefonski pozivi, elektronska pošta i pismene žalbe) što je na skoro istom nivou iz 2018 godine ⁶⁸.

U svom izvještaju za 2019 godinu Ombudsmeni su izrazili zabrinutost zbog činjenice što Kancelarija za pružanje besplatne pravne pomoći Bosne i Hercegovine u okviru Ministarstva pravde Bosne i Hercegovine još uvijek nije uspostavljena, te poslove pravne pomoći obavljaju upravni inspektori, kao svoju dodatnu aktivnost i po „ad hoc“ principu. Tokom 2019. godine iz oblasti besplatne pravne pomoći registrovano je ukupno 5 žalbi, pri čemu nije bilo izdatih preporuka.

Potrebno je značajno unaprijediti sistem koordinacije sa svim nadležnim nivoima vlasti uključujući i regionalnu saradnju i saradnju sa međunarodnim institucijama. U tom smislu naročito se ističe potreba razvoja sistema razmjene i prikupljanja podataka, odnosno monitoringa, evaluacije, budžetiranja i planiranja u oblasti ljudskih prava.

Kao izazov koji stoji, je da se u cilju poboljšanja kapaciteta u oblasti ljudskih prava u Bosni i Hercegovini u narednom periodu usagласи sveobuhvatni strateški dokument u oblasti zaštite i promocije ljudskih prava i suzbijanja diskriminacije koji uključuje i uspostavu odgovarajućeg sistema obuke o ljudskim pravima.

Izazovi u pogledu ranjivih ciljnih skupina:

Djeca

Djeca su među najviše izloženim riziku pada standarda ispod linije siromaštva. Posebno su ugrožena djeca do pet godina starosti. Načini na koji se siromaštvo ispoljava su brojni: izrazito niska dostupnost predškolskog obrazovanja, slabiji pristup siromašne djece srednjoškolskom obrazovanju, značajno lošija obuhvaćenost zdravstvenim osiguranjem, pogotovo u ruralnim područjima.

Nedostatak zdravstvene zaštite najviše pogađa mlađu djecu oba spola, jer su djeca podložnija nezgodama i bolestima i manje su otporna od odraslih. Još više od djece u siromašnim porodicama ugrožena su djeca bez roditelja, kao i druga djeca koja su povjerena na staranje sistemima socijalne pomoći, jer su ovi sistemi materijalno preslabi da im osiguraju prikladnu brigu.

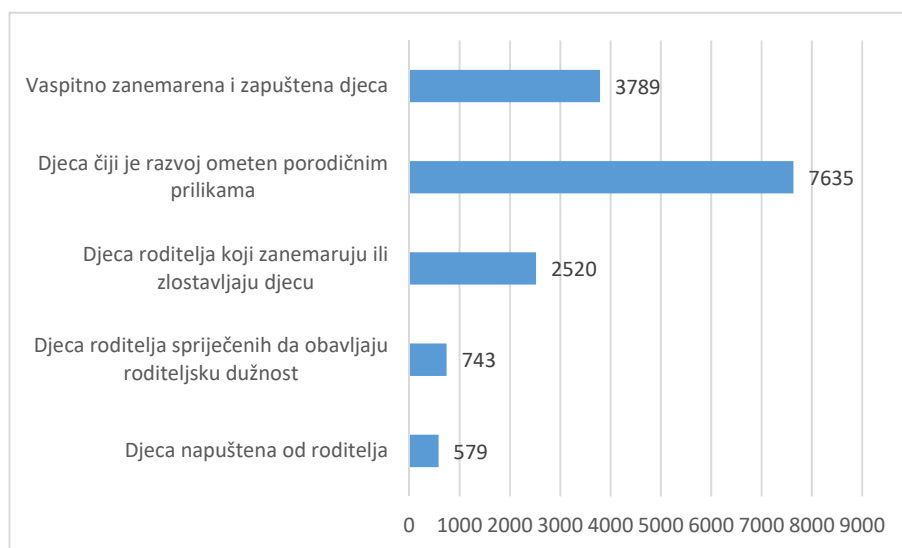
Prema posljednjim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine ⁶⁹ Starateljstvo nad maloljetnim osobama imalo je 1.219 osoba, bez većih polnih razlika. Od ovog broja, broj djece sa posebnim potrebama iznosio je 73. Usvojene djece u 2018 godini bilo je 43, od čega 25 muških i 18 ženskih.

Broj djece napuštene od roditelja (579) i djece roditelja spriječenih da obavljaju roditeljsku dužnost (743) su najmanji u zadnjih 5 godina. Veće kategorije čine djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama kojih je 7.635, vaspitno zanemarena i zapuštena djeca čiji je broj 3.789 i 2.520 djece roditelja koji zanemaruju ili zlostavljaju djecu.

⁶⁸ Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2019. godinu

⁶⁹ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2013-2018.godine

Grafikon 28: Djeca u stanju socijalne potrebe

Za djecu koja doživljavaju diskriminaciju i isključenje zbog poteškoća u razvoju, pola, etničke pripadnosti ili jezika, siromaštvo potkrepljuje i pogoršava nedostatke povezane sa marginalizovanom grupom i obrnuto.

Specifične potrebe mladih rijetko su u fokusu sistema socijalne zaštite, iako neuspjeh ulaganja u mlade može imati dugoročne implikacije za društvo. Nedostatak formalne radne historije, koja je rezultat njihovog uzrasta i visokog stepena učešća u neformalnom sektoru, značajno otežava pristup mladim ljudima socijalnoj zaštiti.

Uvažavajući preporuke UN Komiteta za prava djeteta⁷⁰ Bosna i Hercegovina ima obavezu poduzeti sve što je neophodno kako bi se izričito zabranilo fizičko kažnjavanje djeteta u svim sredinama, uključujući i porodicu.

Institucija Ombudsmena Bosne i Hercegovine u 2019. godini izradili je i javnosti prezentovala Specijalni izvještaj o zabrani fizičkog kažnjavanja djeteta u Bosni i Hercegovini.⁷¹ U izvještaju se konstatuje da je „nasilje nad odraslim osobama u svim situacijama i svim sredinama zabranjeno i kažnjivo, dok je nasilje nad djetetom zabranjeno i kažnjivo samo u obrazovnim ustanovama, ustanovama socijalne brige i u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija“.

Ombudsmeni su u izvještaju dali preporuku vladama na svim razinama vlasti predložiti usvajanje zakonskih odredbi kojim će se, tamo gdje to do sada nije učinjeno, izričito zabraniti fizičko kažnjavanje djeteta u svim sredinama, uključujući i porodicu, te da putem svojih nadležnih ministarstava poduzmu sve neophodne aktivnosti čiji je cilj podizanje svijesti javnosti. Nadležnim organima je ostavljen rok od jedne godine za postupanje po preporukama, te će Ombudsmeni u 2020. godine pratiti realizaciju navedenih preporuka.

⁷⁰ Zaključna zapažanja o kombinovanom Petom i Šestom izvještaju Bosne i Hercegovine, CRC/c/BIH/CO/5-6 sa 2404. i 2405. sjednice od 10. i 11. septembra 2019. godine.

⁷¹ <https://www.ombudsmen.gov.ba/Download.aspx?id=286&lang=BS>

U Bosni i Hercegovini je i dalje izražen problem vršnjačkog nasilja što je vidljivo iz predmeta registrovanih u ovoj Instituciji. Iz zaprimljenih žalbi proizlazi da se u većini slučajeva radi o verbalnom nasilju u osnovnim i srednjim školama. Vršnjačko nasilje se najčešće dešava u školi, za vrijeme odmora, u učionicama, na hodnicima ili u dvorištu. Uloga odraslih koji su odgovorni za djecu je od ključnog značaja da se na adekvatan način odreaguje i spriječi nasilje.

Iako se sistemi socijalne zaštite unaprijeđuju, izazov je i dalje nedostak djelotvorne zaštite za najsiromašniju i najugroženiju djecu. Pored toga, iako se novčana pomoć uglavnom dodjeljuje djeci i porodicama u stanju socijalne potrebe, mnoga djeca i porodice u stanju potrebe nisu obuhvaćeni. Mehanizmi usmjeravanja se sužavaju što dovodi do toga da se najsiromašnija i najugroženija djeca isključuju iz obuhvata. Broj prijava nasilja nad djecom je i dalje nizak, pa je rezultat toga da je mali broj predmeta pokrenut pred sudovima. Sva djeca u Bosni i Hercegovini nisu pokrivena obaveznim zdravstvenim osiguranjem, te su umanjivanja ovih prava i isključivanja marginalizovanih grupa, poput romske djece i drugih društvenih kategorija, još jedni od izazova u budućem periodu.

Glavni izazovi za socijalne usluge i socijalne službe su prema Unicefu⁷², decentralizacija, odgovornost, standardi i finansiranje.

Žene

Odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova („Službeni glasnik BiH“, br. 32/10), uređuje se, promoviše i štiti ravnopravnost spolova i garantuje jednake mogućnosti svim građanima, kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi društva, te spriječava direktnu i indirektnu diskriminaciju prema polu. Potpuna ravnopravnost spolova garantuje se u svim sferama društva, a naročito u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje. Diskriminacija po osnovu spola i spolne orijentacije je zabranjena.

Prema podacima iz Ankete o radnoj snazi za 2019. godinu, stopa aktivnosti za **žene** iznosila je 32,9%. Stopa neaktivnosti u 2019. godini iznosila je 57,9% i nije se mijenjala u odnosu na 2018. godinu. Stopa neaktivnosti za muškarce je iznosila 48,3%, a za **žene** 67,1%.⁷³

Stopa zaposlenosti u 2019 godini iznosila je 35,5% od čega 26,7% za žene dok je stopa nezaposlenosti u 2019 godini iznosila je 15,7% od čega 18,8% za žene.⁷⁴

Žene su i dalje nedovoljno zastupljene u politici i javnom životu. Prema zvaničnim rezultatima održanih opštih izbora 2018. godine, objavljenih u publikaciji Statistika Opštih izbora 2018, Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, žene su na navedenim izborima osvojile najmanji broj mandata u poslednja tri izborna procesa. Naime, prema podacima o izborima za Predstavnički dom Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, žene su od 42 poslanička mjesta osvojile 7 ili 16.7%. Taj procenat je na izborima održanim 2014 godine iznosio 23,8%, a 2010 godine 19%.⁷⁵ Od 98 mandata za Predstavnički dom Federacije Bosne i Hercegovine žene su osvojile 26 mandata ili 26,5%. Od 83 mandata za Narodnu Skupštinu Republike Srpske žene su osvojile 16 mandata ili 19.3%.

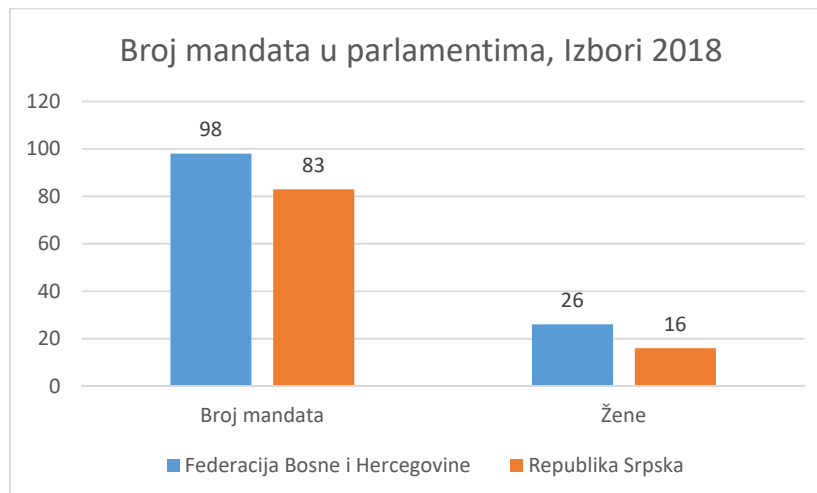
⁷² <https://www.unicef.org/>

⁷³ Anketa o radnoj snazi 2019; Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

⁷⁴ Anketa o radnoj snazi 2019; Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

⁷⁵ Statistika Opštih izbora 2018, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Grafikon 29: Osvojeni broj mandata u entitetskim parlamentima, 2018 godine

Izvor: Statistika Opštih izbora 2018, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine⁷⁶

Savjet ministara Bosne i Hercegovine krajem 2018. godine donijeo je Odluku o usvajanju Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine za period 2018. – 2022. godine. Ovo je treći dokument u ovoj oblasti koji sadrži strateške ciljeve, programe i mjere za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima društvenog života i rada.

Sprečavanje i suzbijanje nasilja na osnovu spola, uključujući nasilje u porodici i trgovinu osobama, rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima, javni život i donošenje odluka te daljnje jačanje saradnje na regionalnom i međunarodnom nivou, ostaje izazov i u budućem periodu.⁷⁷

Mladi

Pored nezaposlenosti, neadekvatnost obrazovnog sistema, nestabilne političke situacije u zemlji, osjećaj nemanja perspektive za budućnost, itd., uzrokovali su nastavak trenda masovnog odlaska mladih ljudi u druge zemlje. S njihovim odlaskom, smanjuje se i ključni potencijal društva, što može imati pogubne posljedice po njegov budućni razvoj. Usljed drastičnog pada nataliteta i plodnosti, te masovnog odlaska mladih iz zemlje, bosanskohercegovačko društvo sve brže stari.

Prema Anketi o radnoj snazi za 2019 godinu, zaposlenih mladih osoba u dobi od 15-24 godina je bilo 8,4% i ovaj procenat je u blagom porastu u odnosu na 2018 godinu kada je iznosio 8,2% i odnosu na 2017. godinu kada je iznosio 7,3%.

Stopa zaposlenosti ove kategorije u 2019. godini je iznosila 23,4% i takođe je u porastu u odnosu na 2018. godinu kada je ova stopa iznosila 19,7% i u odnosu na 2017. godinu kada je ova stopa iznosila 17,6%.⁷⁸

⁷⁶ Najveći procenat izabranih žena je starosnoj grupi od 50-59 godina., Statistika Opštih izbora 2018, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

⁷⁷ <https://arsbih.gov.ba/#>

⁷⁸ Anketa o radnoj snazi 2019; Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Stopa nezaposlenosti iako i dalje vrlo visoka, smanjila se u odnosu na prethodne godine. Tako je stopa nezaposlenosti mladih u dobi od 15 do 24 godine za 2019. godinu iznosila 33,8 i manja je za pet procenata u odnosu na 2018. godinu kada je iznosila 38,8%⁷⁹

Mladi u BiH se suočavaju sa nizom problema ekonomske, socijalne i institucionalne prirode. Svaka četvrta mlada osoba radi na poslovima koji su različiti od njihovog usmjerenja ili formalnog obrazovanja, što uzrokuje značajne nedostatke znanja i vještina potrebnih za obavljanje posla. Najveći izgledi za zapošljavanje mladih su na neformalnom tržištu rada sa slabim uvjetima za rad, nekvalitetnim poslovima i bez ikakve sigurnosti. Posljedica toga je da bi prema studiji koju je uradio UNDP u Bosni i Hercegovini, dvije trećine mladih napustilo Bosni i Hercegovini zbog privremenog rada, udaje/ženidbe ili trajnog nastanjanja u drugoj zemlji.⁸⁰

Kako bi se unaprijedio položaj mladih u Bosni i Hercegovini potrebno je provođenje radikalnih reformi nastavnih planova i programa da bi naglasak bio na razvijanju vještina, posebno što više besplatnih. Na taj način mladima će biti omogućeno da svoje sposobnosti i vještine razvijaju u skladu sa potrebama tržišta rada, kao i da imaju veća samostalnost u traženju posla. Ovakva politika će indirektno doprinjeti i povećanju društvenog kapitala i smanjiti odlazak mladog stanovništva.

Starije osobe (penzioni sistem)

Postojeći javni sistem penziono-invalidskog osiguranja u Bosni i Hercegovini kao i u većini tranzicijskih zemalja, suočen je sa problemom nedovoljnih finansijskih sredstava za izvršenje nastalih obaveza prema penzionerima. Svi navedeni problemi povod su za pokretanje reforme socijalnog sistema baziranog na međugeneracijskoj solidarnosti. Demografska slika će se vremenom pogoršati usljed starenja stanovništva, dužeg životnog vijeka i male stope fertiliteta.

U Bosni i Hercegovini broj penzionera je i dalje u stalnom porastu. U Federaciji Bosne i Hercegovine, u decembru 2019 godine iznosio je 424.009 što je za 1,72% više nego u 2018 godini, dok je taj broj u 2017 godini bio manji za 2,78% u odnosu na 2019 godinu.⁸¹

Prosječna penzija je u stalnom blagom porastu i zaključno sa decembrom 2019 godine, iznosila je 416,45 KM. Veća je u odnosu na 2018 godinu kada je iznosila 398,97 KM, dok je u 2017 godini iznosila 371,59 KM. Odnos broja penzionera i broja aktivnih osiguranika je gotovo izjednačen što ukazuje na ekonomsku neodrživost penzijskog sistema. Najveći broj korisnika su korisnici starosne penzije 236.317 penzionera, zatim porodične 119.392 korisnika i invalidske 68.300 korisnika.⁸²

U Republici Srpskoj, broj korisnika penzija je takođe u stalnom porastu. Ukupan broj korisnika prava na penziju na dan 31.12.2019 godine u Republici Srpskoj je bio 267.479 korisnika što je za 3.527 korisnika više nego u 2018 godini, kada je taj broj iznosio 263.952 korisnika i više nego u 2017 godini za 6.899 kada je taj broj iznosio 260.580 korisnika.⁸³

⁷⁹ Anketa o radnoj snazi 2019; Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

⁸⁰ www.undp.ba

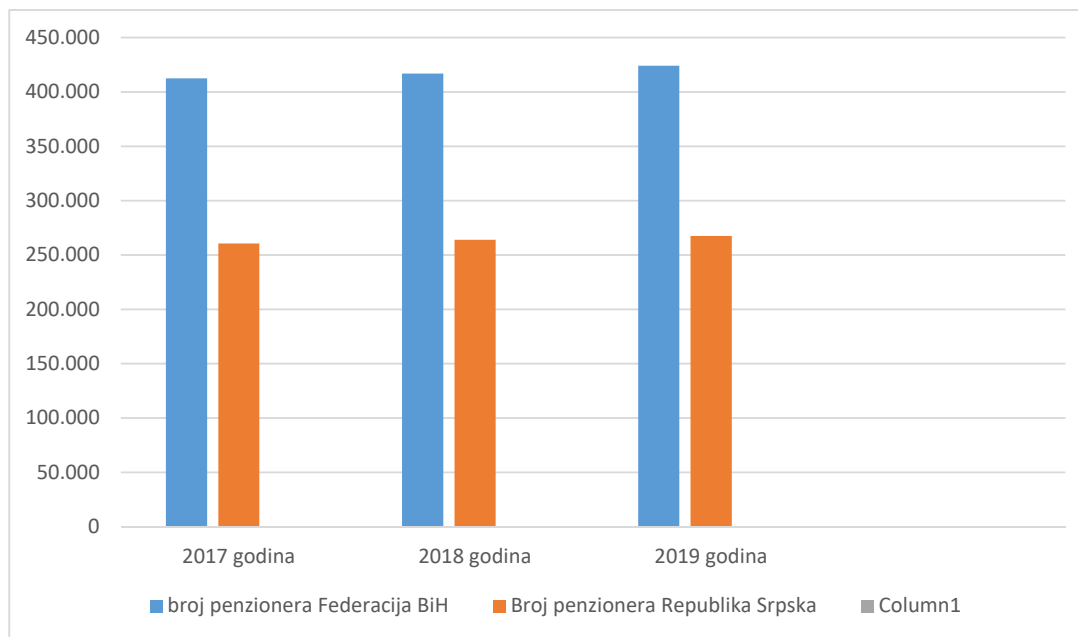
⁸¹ Federalni zavod PIO/MIO, decembar 2019

⁸² Federalni zavod PIO/MIO, decembar 2019godine

⁸³ Fond PIO RS, Statisticki bilten, decembar 2019 godine

Od ukupnog broja penzionera 154.548 su korisnici starosne penzije, 74.775 su korisnici porodične, 37.900 su korisnici invalidske penzije, dok je broj korisnika po ostalim pravima iznosio 256 korisnika.⁸⁴

Grafikon 30: Broj penzionera u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj

Izvori: Fond PIO/MIO Federacije Bosne i Hercegovine i Fond PIO Republike Srpske, 2019. godina

Trend bržeg starenja populacije predstavlja teret za sisteme socijalne zaštite i uzrokovao je reforme sistema penzionih osiguranja. Nedovoljno izdvajanje sredstava za ovu kategoriju stanovništva izlaže starije, često siromašne ljude, riziku da postanu nova ugrožena grupa. Nedostatak društvene pažnje u odnosu na prava starijih ljudi je evidentan, jer oni često nemaju uticaja na politički i društveni život što je i jedan od mogućih razloga njihove dosta prisutne zanemarenosti i uskraćenosti za ljudska prava.

Osobe sa invaliditetom

Socijalna zaštita sa osobe s invaliditetom je uglavnom bazirana na mjerama vezanim za novčane naknade i smještaj u institucije za njegu. Pristup ovisi o sistemu kategorizacije osoba sa različitim poteškoćama.

Najveći broj spada u kategoriju fizički invalidnih osoba, kojih je prema posljednjim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine za 2018 godinu bilo 20.662 osobe i taj broj je povećan za 11% u odnosu na 2017. godinu.⁸⁵ Ovaj pokazatelj je u stalnom porastu, iz godine u godinu.

Kod maloljetnih osoba u 2018 godinu 2.690 je fizički invalidnih osoba⁸⁶, što je neznatno povećanje u odnosu na 2017. godinu.

Prema entitetskim zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, osobe sa invaliditetom zapošljavaju se i rade na tržištu rada pod opštim

⁸⁴ Fond PIO Republike Srpske, Statistički bilten, decembar 2019 godine

⁸⁵ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Socijalna zaštita 2013-2018. godine

⁸⁶ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Socijalna zaštita 2013-2018. godine

i posebnim uslovima. Pod općim uvjetima, zapošljavaju se osobe sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada u skladu sa zakonom, dok pod posebnim uvjetima osobe s invaliditetom se zapošljavaju u ustanovi ili privrednom društvu koje je osnovano radi zapošljavanja osoba s invaliditetom. Primjena Zakona predstavlja konkretnu i sistemsku primjenu novog inkluzivnog odnosa društvene zajednice prema osobama s invaliditetom u ovoj oblasti, a u skladu sa Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom. Zakonom je uspostavljen takozvani kvotni koncept zapošljavanja osoba s invaliditetom, po kome je svaki poslodavac obavezan zaposliti osobu/e s invaliditetom, u odgovarajućoj srazmjeri na ukupan broj zaposlenih, to jest 1 osoba s invaliditetom na svakih 16 zaposlenih.

Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u 2018. godini, pod posebnim uslovima, zaposleno je 207 invalidnih osoba, i u odnosu na 2017 godinu došlo je do povećanja za 6 osoba, Od ovog broja, od čega 202 rade u zaštitnoj radionici, a 5 rade kod kuće.⁸⁷

Neki od prioriteta i mjera u vezi zaštite osoba sa invaliditetom su: osnaživati službe u zajednici, posebno u cilju jačanja kvalitetnih i dostupnih programa u zajednici za osobe s invaliditetom; Povećati pristupačnost zdravstvene zaštite za osobe sa tjelesnim i oštećenjima sluha i vida; edukacija zdravstvenih radnika po pitanju rada sa osobama s invaliditetom; rana detekcija, dijagnostika i intervencija profesionalaca koji se bave unapređenjem ranog rasta i razvoja djece; saradnju sa organizacijama civilnog društva, kako u smislu njihovog aktivnog učešća u donošenju odluka iz oblasti zdravstva, tako i u smislu provođenja zajedničkih projekata.

U Bosni i Hercegovini pored civilnih invalida i civilnih žrtava rata u Bosni i Hercegovini postoji i kategorija ratnih vojnih invalida (RVI). Civilne žrtve rata i neratni invalidi ostvaruju po nazivu ista prava kao i RVI. Bitna razlika je u obuhvatu korisnika i visini primanja. Osobe s istom vrstom i najvećim stupenom invalidnosti koje ostvaruju prava na invalidninu imaju različita primanja ovisno o tome u koju kategoriju spadaju iako su im potrebe gotovo iste.

Izjednačavanje prava osoba s invaliditetom, društveno uključanje i osnaživanje ovih osoba kao i veća informiranost i poboljšani pristup svim segmentima društva osobito obrazovanju, zapošljavanju i zdravstvenoj zaštiti ostaje izazov za naredni period.

Izbjeglice i raseljene osobe

Prema podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice⁸⁸, prema posljednjem godišnjem izvještaju UNHCR-a za 2019. godinu, van Bosne i Hercegovine je 16.935 izbjeglica iz naše zemlje. Najveći broj izbjeglica iz Bosne i Hercegovine se nalazi u Srbiji 8.270, Francuskoj 4.099, Švajcarskoj 1.854, Njemačkoj 1.473 i Italiji 657. Status izbjeglica iz Bosne i Hercegovine za vrijeme njihovog boravka u zemljama prihvatanja utvrđuje se po pravilima i propisima zemlje prihvatanja.

U Bosni i Hercegovini je evidentirano 1.062.000 povrataka, od čega se oko 612.000 ili 58% odnosi na povratak raseljenih osoba, a oko 450.000 ili 42% na povratak izbjeglica. Prema podacima iz decembra 2019. godine Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine u Bosni i Hercegovini je u statusu raseljenih 32.024 porodica, odnosno 96.305 raseljenih osoba.

⁸⁷ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2013-2018. godine

⁸⁸ [Akt Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH od 14.08.2020](#)

Ukupno od 2009 do 2019 godine, obnovljeno je 14.370 stambenih jedinica. Broj stambenih jedinica planiran u izgradnji je 4.741, što ukupno iznosi 19.111 stambenih jedinica. U odnosu na procjenu broja stambenih jedinica u Revidiranoj strategiji za provođenje Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma od 34.918, potrebno je obnoviti još 15.866 stambenih jedinica.

Prema dostupnim zvaničnim podacima agencija za statistiku zemalja prijema i diplomatsko – konzularnih predstavništava Bosne i Hercegovine, procjena ukupnog broja osoba koje žive u iseljeništvu, a koje vode porijeklo iz Bosne i Hercegovine iznosi između 2 i 2,2 miliona. Kada se govori o emigraciji iz Bosne i Hercegovine na godišnjem nivou, jedini mjerodavni su podaci Prema podacima Agencije za identifikaciona dokumenta, evidenciju i razmjenu podataka Bosne i Hercegovine iz evidencije o prebivalištu i boravištu državljana Bosne i Hercegovine radi iseljenja u druge države u 2019. godini prebivalište je odjavilo 4.044 osobe. je odjavilo prebivalište u Bosni i Hercegovini. Ovi podaci nemogu biti pokazatelji trenda emigracije iz Bosne i Hercegovine, jer ne predstavljaju sveukupne podatke o iseljavanju iz Bosne i Hercegovine, ali ukazuju na to da su najčešće zemlje destinacije za emigrante iz Bosne i Hercegovine zemlje evropske unije, prvenstveno Njemačka i Austrija, a zatim Hrvatska i Slovenija.

Prema podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine ukupan broj osoba emigranata rođenih u Bosni i Hercegovini bez obzira na njihovo sadašnje državljanstvo, u 52 zemlje svijeta iznosi 1.807.602, od čega u 30 zemalja Evrope živi oko 60% naših emigranata. Broj državljana Bosne i Hercegovine, sa stalnim ili privremenim boravištem, prema dostupnim podacima za 14. država prijema, iznosi 470.945. Ovaj broj predstavlja naše državljane koji imaju samo državljanstvo Bosne i Hercegovine i koji nisu stekli državljanstvo države prijema, niti imaju dvojno državljanstvo. Prema podacima Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine, u 2019 godini državljanstva Bosne i Hercegovine se odreklo 4.117 osoba.

Kao izazovi i dalje ostaje prevazilaženje prepreka procesa povratka u našu zemlju, a to su:

Završetak izgradnje i obnove stambenih jedinica u skladu sa Aneksom VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, zatim podsticanje i osiguranje uslova za održivog povratka sa svim jednakim pravima, te osiguranje obrazovanja, zapošljavanja i ostvarivanje zdravstvene i socijalne zaštite.

IV.4. Unaprijediti zdravstvenu zaštitu

Uživanje najvećeg mogućeg standarda zdravlja jedno je od fundamentalnih prava svakog čovjeka, bez obzira na rasu, religiju, političko opredjeljenje, ekonomske i socijalne uslove. Pitanje zdravlja značajno prevazilazi okvire zdravstvenog sektora, jer su njegove glavne determinante (starost, spol i nasljeđivanje) vezane s uslovima življenja, faktorima okoliša, stilovima života, socio-ekonomskim faktorima, faktorima vezanim za odgoj, obrazovanje i kulturu te funkcionisanja sistema zdravstvene zaštite i socijalne zaštite.

Značaj zdravlja prepoznat je i novom Agendom 2030 koja je potpisana od svih članica Ujedinjenih nacija, pa samim tim i Bosna i Hercegovina. Tako jedan od 17 ciljeva, Cilj 3: Dobro zdravlje, direktno se odnosi za zdravlje stanovništva.

Zdravstveni sektor u Bosni i Hercegovini je disagregiran po nadležnostima što ima za posljedicu različit nivo kvaliteta i pristup uslugama između kantona i entiteta RS i BD.

Kapaciteti medicinskog kadra su znatno manji od EU28 prosjeka što za posljedicu ima otežan i nepravovremen pristup pacijentu. Bosnu i Hercegovinu karakteriše povećavanje troškova u sektoru zdravstva, što se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i laboratorijskih nalaza.

Očekivani životni vijek pri rođenju (LE- Life expectancy)⁸⁹ se povećava za oba spola. Prema posljednjim podacima, očekivani životni vijek za žene je dostigao 80 godina, a za muškarce 75 godina.⁹⁰ Bosna i Hercegovina ne odstupa značajno od regiona u pogledu Očekivanog životnog vijeka.

Dojenačka smrtnost je jedan od najboljih pokazatelja zdravstvenog stanja stanovništva, posebno djece. Stopa dojenačke smrtnosti⁹¹ u Bosni i Hercegovini smanjuje, i to sa 7,5/1.000 živorođenih (2006) na 5,9 promila u 2016 godini,⁹² dok je u 2018 godini primjetan rast i iznosi 6,2 promila.

Anketa o potrošnji domaćinstva za 2011⁹³. godinu, ukazuje na to da je 95% bila pokrivenost javnim a 1% privatnim osiguranjem u Bosni i Hercegovini. Značajnije razlike između entiteta nema.

Prosječna dužina boravka u bolnicama se često koristi kao indikator efikasnosti. Ako su svi ostali elementi jednaki, kraći boravak će smanjiti troškove po otpustu i usmjeriti njegu bolesnika prema jeftinijoj varijanti liječenja. S druge strane, kratak boravak može biti skuplji po danu, te može imati nepoželjan uticaj na zdravlje bolesnika, jer mu se smanjuje njega i oporavak. Ako ovo vodi većoj stopi ponovnog prijema pacijenta, troškovi liječenja mogu čak i narasti. Za Bosnu i Hercegovinu trenutno ne postoje podaci ponovnog prijema u bolnicama, ali postoje podaci o dužini boravka u bolnicama koje objavljuje Svjetska zdravstvena organizacija. U 2017. godini⁹⁴ prosječna dužina boravka u svim bolnicama je 6,8 dana i smanjena je u odnosu na 2009. godinu, kada je iznosila 8,3 dana. U zemljama članicama Evropske unije, prosječna dužina ostanka u bolnicama je 8,2 dana u 2014. godini, a u Hrvatskoj 8,8 dana (2014 godina).⁹⁵ Interesantno je napomenuti, da je u Japanu prosječna dužina ostanka u bolnicama 16 dana⁹⁶, koji inače ima najveći Očekivani životni vijek.

SZO objavila je podatak o standardiziranoj stopi smrtnosti u Bosni i Hercegovini za 2014 godinu.⁹⁷ Standardizirana stopa smrtnosti, za razliku od opće stope mortaliteta uporediva je sa drugim državama. Bosna i Hercegovina ima veću standardiziranu stopu smrtnosti od prosjeka EU članica (753 smrti na 100.000 u odnosu na 549/100.000). U poređenju sa zemljama iz okruženja, u povoljnijem položaju smo od Srbije i Makedonije i Bugarske, ali ne i od Hrvatske.

⁸⁹ **Očekivani životni vijek** je osnovni indikator zdravlja stanovništva. Očekivani životni vijek predstavlja (u statističkom smislu) očekivani broj godina preostalog životnog vijeka u određenoj životnoj dobi. On prikazuje stvarnu situaciju mortaliteta u zemlji i kumulativni efekt faktora rizika, ozbiljnost bolesti i učinkovitost intervencija i liječenja.

⁹⁰ <https://www.who.int/countries/bih/en/>

⁹¹ Stopa dojenačke smrtnosti pokazuje odnosu između umrle djece do jedne godine na 1000 živorođene djece u jednoj godini

⁹² Demografija 2016, BHAS

⁹³ Podaci za 2011 su posljednji dostupni podaci

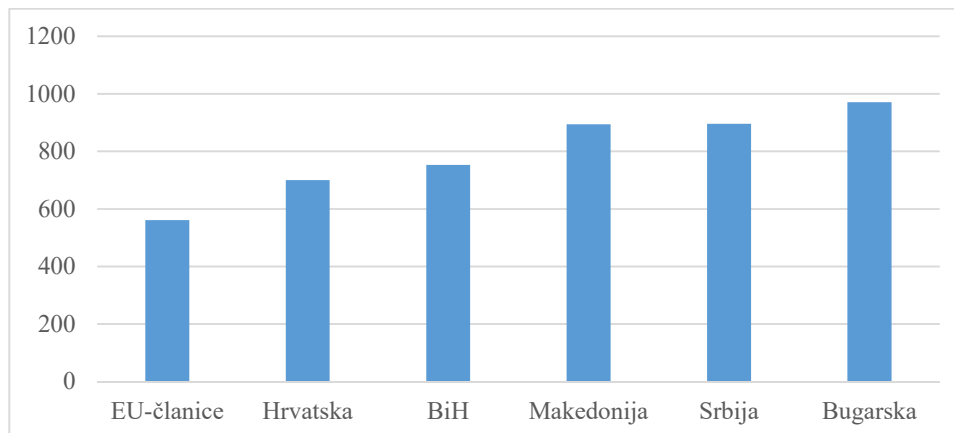
⁹⁴ Zadnje dostupan podatak, HFA baza podataka

⁹⁵ SZO Baza podataka

⁹⁶ <https://data.oecd.org/healthcare/length-of-hospital-stay.htm>

⁹⁷ Radi se o posebnoj obračunu koji uzima u obzir petogodišnje raspone stanovništva koji su dostupni nakon popisa

Grafikon 31: Standardizirana stopa smrtnosti (SDR), svi uzroci, zadnje dostupan podatak (2014.g.)

Opća stopa mortaliteta u 2018.g. je ista kao u prethodnoj godini i iznosi 10,8 promila. Tokom 2018. godine u Bosni i Hercegovini umrle su 37.744 osoba⁹⁸, što za 235 osoba manje nego prethodne godine. Prema spolnoj strukturi 50,4% je umrlo muškaraca a 49,6% žena. Jedan od uzroka trenda povećanja opće smrtnosti može biti starenje stanovništva, tj. što je više udjela starih u ukupnom stanovništvu, nominalno ima više smrtnih slučajeva. Budući da većinu smrtnosti 93,7%,⁹⁹ čine ne zarazne bolesti, jedan od činitelja povećanja smrtnosti mogu biti i riziko faktori (pušenje, alkohol, zagađenost, gojaznost..), koji dovode do preuranjene smrtnosti. Procjena SZO je da oko 35% stanovništva u Bosni i Hercegovini konzumira cigarete (47,2% muškaraca i 30% žena), 43,2% ima visok krvni pritisak, 26,5% je pretilo.¹⁰⁰

I dalji najveći udio smrti je povezan sa kardiovaskularnih oboljenja (49,9%). Smrtnost uzrokovana oboljenjima cirkulacijskog sistema je češća kod žena nego kod muškaraca (10.241 u odnosu na 8.577). Nakon smrti uzrokovane oboljenjima cirkulacijskog sistema, vodeći uzroci smrtnosti su maligne neoplazme (20,9%) i endokrina i metabolička oboljenja sa poremećajima u ishrani (5,5%).

Najčešći uzrok kardiovaskularnih oboljenja je nezdrav način života, a posebno konzumiranje duhana i cigareta, ali i zagađen vazduh. Prosječna godišnja koncentracije PM_{2,5} je najveća u Evropi (27,748µg/m³).¹⁰¹ Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) dala je smjernice za PM_{2.5} a to je da godišnje koncentracije ne smiju prelaziti 10 mikrograma po kubnom metru, što predstavlja donji raspon preko kojeg su primijećeni štetni zdravstveni efekti.

Finansiranje sektora zdravstva u Bosni i Hercegovini

Bosnu i Hercegovinu karakteriše kontinuirano povećavanje troškova u sektoru zdravstva, tako da su u 2018 godini izdaci u zdravstvu su iznosili 2 milijarde 972 miliona KM,¹⁰² što je za 170 miliona više nego u prethodnoj godini, a za oko 450 miliona više nego u 2013.godini¹⁰³. Ukupni izdaci u zdravstvu čine 8,7% BDP-a. Kontinuirano povećanje izdataka se jednim dijelom može

⁹⁸ BHAS, Demografija 2018

⁹⁹ <https://tradingeconomics.com/bosnia-and-herzegovina/smoking-prevalence-males-percent-of-adults-wb-data.html>

¹⁰⁰ www.euro.who.int

¹⁰¹ Brauer, M. et al. 2017, for the Global Burden of Disease Study 2017, <https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.PM25.MC.M3?view=map>

¹⁰² BHAS, Nacionalni računi u zdravstvu za 2018 godinu

¹⁰³ 2013 godina je prva koja je obuhvaćena Nacionalnim računima u zdravstvu

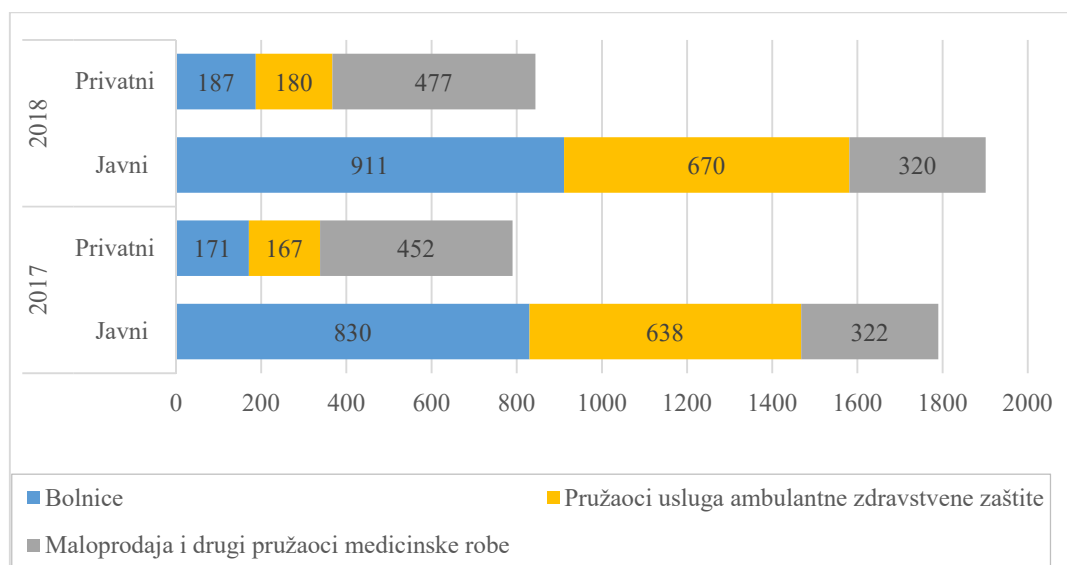
objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i većeg spektra laboratorijskih nalaza.

Odnos između privatnih i javnih izdataka ostaje isti tako da su u 2018. godini 70% činili javni izdaci a 30% privatni izdaci. Radi poređenja, u Hrvatskoj samo 18,1% ukupne potrošnje čine privatni izdaci, što ukazuje na smanjenu finansijsku dostupnost zdravstvenih usluga u Bosni i Hercegovini.¹⁰⁴ Gotovo sva privatna potrošnja (99%) ide na direktne izdatke domaćinstava, dok samo mali dio privatne potrošnje (1%) ide na dobrovoljno plaćanje zdravstvene zaštite.¹⁰⁵

Usluge dugotrajne njege, preventivne zdravstvene zaštite i zdravstvene administracije se gotovo isključivo finansiraju iz javnih izdataka, dok se medicinska sredstva za vanbolničke pacijente u većoj mjeri finansiraju iz privatnih izdataka, odnosno iz direktnih izdataka domaćinstava.

Iako Bosna i Hercegovina ima prosječno kraću dužinu boravka u bolnicama i bolničko liječenje u Bosni i Hercegovini ono iziskuje značajne izdatke, te se najviše novca izdvaja za bolničko liječenje, i istovremeno bolničko liječenje bilježi rast u izdacima u 2018.g. u odnosu na prethodnu godinu (37% izdataka su bolnice). Slijedeće stavka po većini izdataka čine medicinska sredstva za vanbolničke pacijente koja ima udio oko 26,8% u ukupnim izdacima. Upravo u ovoj stavci pod kojom se nalaze i apoteke, najviše finansira privatna potrošnja (skoro 60%).

Grafikon 32: Izdaci za zdravstvo prema pružaocima usluga zdravstvene zaštite (top tri) i izvorima finansiranja u Bosni i Hercegovini, 2018, u milionima KM

Izvor: Nacionalni zdravstveni računi, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Na administraciju i upravljanje zdravstvenim sistemom troši se oko 2,5%, što predstavlja smanjenje na prethodnu godinu kada je udio iznosio 3 %. Bosna i Hercegovina treba iznaći način smanjenja troškova u bolničkom liječenju, a jedan od načina je i preventivna zdravstvena zaštita na koju sada trenutno „odlazi“ samo 1,9% od ukupnih izdataka na zdravstvo, te jačanje

¹⁰⁴ SZO Nacionalni računi

¹⁰⁵ BHAS, Nacionalni računi u zdravstvu

primarne zdravstvene zaštite. Također, potrebno je pronaći modalitete u kojima će manji udio privatne potrošnje odlaziti na finansiranje maloprodaje (HP.5).

Tako i jedna od mjera „Zajedničkih socioekonomskih reformi za period 2019-2022. godina“ je i sveobuhvatna reforma i poboljšanje kvalitete zdravstvenog sistema, a i Program ekonomskih reformi za period 2020-2022 predviđa reformu zdravstvenog sistema te je okarakterisna kao reforma visokog uticaja na konkurentnost i zaposlenost.

Ono što predstavlja izazov u zdravstvenom sektoru u Bosni i Hercegovini 2019.godine su svakako racionalizacija troškova uz istovremeno obezbjeđenje novih izvora finansiranja. Jedan od novih načina finansiranja predviđen je Reformskom agendom. Radi se o izdvajanju iz akciza i usmjeravanju u zdravstveni sektor. Jedan od značajnih izazova je i pristup zdravstvenoj zaštiti kako ustanovama zdravstvene zaštite tako i medicinskom osoblju. Također, treba posvetiti pažnju finansijskoj dostupnosti, te iznaći način smanjenja udjela privatnih izdataka u ukupnim izdacima. Jedan od izazova u narednom periodu za kreatore politika je i prevencija zaraznih i nezaraznih bolesti.

V

Upravljanje u funkciji rasta

V. Upravljanje u funkciji rasta

V. 1. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta

14. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta

U izvještajnom periodu, uprkos nekim pozitivnim pomacima, u Bosni i Hercegovini nije bilo većih postignuća, kad je u pitanju realizacija ovoga cilja. U prilog tome govore i relevantni dokumenti neovisnih organizacija i institucija kao npr. Europske komisije, Transparency Internationala, Svjetske Banke i sl.

Srednjoročno planiranje politika je jedan od izazova i dalje je na niskom nivou jer regulatorni okviri i metodologije izrade središnje i sektorskih politika, praćenja i budžetiranja razlikuju se između entiteta i države što za posljedicu ima loš kvalitet politika, strateških dokumenata i njihovu nedosljednost. Stoga je od izuzetnog značaja poboljšanje kvaliteta politika u čemu važnu ulogu ima procjena utjecaja propisa kao i konsultacije o politikama koji trebaju biti integralan dio procesa njihovog donošenja.

Strateški okvir za reformu javne uprave 2018-2022. u izvještajnom periodu, usvojilo je Vijeće ministara BiH, Vlada FBiH kao i Vlada BD, preostalo je bilo još usvajanje okvira od strane Vlade RS-a kako bi se usuglasio Akcijski plan i započela provedba. U vrijeme pisanja ovog izvještaja i Vlada Republike Srpske na svojoj 77. sjednici održanoj 26.06.2020. godine također, usvojila Strateški okvir za reformu javne uprave. Time je okončan proces usvajanja okvira za Reformu javne uprave u BiH.

Državni program za približavanje zakonodavstva BiH pravnoj stečevini EU tek se treba usvojiti. Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju zahtijeva se i **Program integriranja u EU**, uključujući i konsolidirani plan za usvajanje *acquis*-a, te ga je potrebno što prije izraditi i usvojiti. Bosna i Hercegovina također, treba usvojiti smjernice za planiranje politike za Nacionalni program za usvajanje *acquis*-a EU (NPAA), da uskladi godišnje planove rada vlade sa NPAA, da predvidi troškove i da takve finansijske procjene obuhvati godišnjim i srednjoročnim budžetom.

Bosna i Hercegovina i dalje sudjeluje u ekonomskom dijalogu s Europskom komisijom i državama članicama EU putem srednjoročnog Programa ekonomskih reformi (ERP) u kojem se utvrđuju planovi za jačanje makrofiskalne stabilnosti i rješavanje strukturnih prepreka rastu. Dijalog o gospodarskom upravljanju namijenjen je pripremi BiH za njezino buduće sudjelovanje u koordinaciji ekonomske politike EU-a, uključujući proces europskog semestra. ERP BiH je vrlo važan strateški dokument bitan za proces proširenja i njegova uloga će biti sve značajnija osobito kad je u pitanju programiranje IPA III gdje je ključna veza sa reformama i provedbom reformskog procesa u Bosni i Hercegovini.

Pružanjem podrške usvajanju Globalnog programa za održivi razvoj do 2030. godine, na Samitu UN-a 2015. godine, Bosna i Hercegovina se obvezala da će pokrenuti proces sustavnog praćenja i pregleda provedbe ovog globalnog programa koji objedinjuje socijalne, ekonomske i ekološke dimenzije razvoja. Za potpuno ostvarenje ovog cilja, od iznimne je važnosti postići dogovor o predvidivom, koherentnom i dostatnom financiranju za postizanje održivih razvojnih ciljeva. Prema već donesenim odlukama Predsjedništva Bosne i Hercegovine i Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina će usvojiti vlastiti Akcioni plan i Mapu puta za postizanje ciljeva održivog razvoja do 2030. godine.

U 2019. godini Bosna i Hercegovina je po prvi puta pripremila Dobrovoljno izvješće Bosne i Hercegovine o provedbi Agende 2030 i ciljeva održivog razvoja koje je prezentirano 16.srpnja na UN Političkom forumu visoke razine u New Yorku. Na izradi Dobrovoljnog izvješća sudjelovale su institucije svih razina vlasti u BiH kao i predstavnici UN-a u BiH. Svrha je izvještavanje o procesu i iskustvu, o izvučenim poukama, pristupima, kao i doprinos temi HLPF-a za 2019. godinu „*Osnaživanje ljudi i osiguranje uključenosti i jednakosti*“, s fokusom na ciljeve održivog razvoja 4, 8, 10, 13, 16 i 17.

Ostvarenje vanjskopolitičkog cilja Bosne i Hercegovine, EU integracije u velikoj mjeri ovisi o tome koliko će brzo biti uspostavljena profesionalna, učinkovita i kompetentna javna uprava. Da bi se to ostvarilo, potrebno je izmijeniti zakone o državnoj službi tako što će osigurati da se zapošljavanje, napredovanje i otpuštanje vrši na osnovu zasluga, te da se osnaže kapaciteti Agencije za državnu službu u cilju poboljšanja upravljanja ljudskim potencijalima i obuka. Javna uprava u BiH također, mora poboljšati međusobnu koordinaciju, planiranje, razvoj politika te njihovu implementaciju, monitoring i evaluaciju.

Reforma javne uprave (RJU)

Strateški okvir za reformu javne uprave treba osigurati odgovarajući redoslijed i međusobnu povezanost reformi u različitim ključnim oblastima. RJU je ključni element izgradnje demokratskog upravljanja i osiguranja učinkovitog dijaloga između svih razina vlasti, civilnog društva i privatnog sektora. RJU je jedno od ključnih pitanja u procesu primjene pravila i standarda EU-a i kao takva zahtijeva ciljani pristup.

Iako je zabilježen umjeren napredak u postizanju nekih ciljeva/dimenzija, razvoj suvremene i kompetentne javne uprave tek treba postići. Uz političku predanost provedbi reformi i međuinstitucionalnoj koordinaciji, ključni elementi kojima se treba posvetiti posebna pažnja su: usvajanje novog strateškog okvira za RJU na svim razinama vlasti, kvaliteta planiranja i koordinacije politika, kao i praćenje i izvješćivanje o provedbi RJU. Osim toga, prijenos strateških planova reforme javne uprave u praksu ostaje izazov za BiH.

Posljednji podaci Ureda kordinatora za reformu javne uprave na kraju 2018. godine govore da provedba prethodne Strategije RJU i RAP1 još uvijek traje i ukupno je ostvareno 75% ciljeva.

Tabela 9: Pregled realizacije ciljeva RJU-RAP1 po reformskim oblastima i upravnim nivoima, 2018

	BIH	FB	RS	BDBIH	PROSJEK
STRATEŠKO PLANIRANJE I KOORDINACIJA POLITIKA	75%	79%	91%	75%	80%
JAVNE FINACIJE	87%	84%	86%	79%	82%
UPRAVLJANJE LJUDSKIM RESURSIMA	75%	63%	74%	67%	70%
UPRAVNI POSTUPAK I UPRAVNO ODLUČIVANJE	72%	70%	90%	72%	75%
INSTITUCIONALNA KOMUNIKACIJA	86%	76%	78%	80%	79%
E-UPRAVA	56%	60%	75%	48%	60%
UKUPNO	75%	71%	82%	70%	75%

Izvor: Ured koordinatora za RJU, Godišnji izvještaj o napretku (praćenje Revidiranog Akcionog plana i Strategije reforme javne uprave u Bosni i Hercegovini), februar 2019..

Prema istom izvoru, zabilježeni napredak u realizaciji nerealiziranih ciljeva u izvještajnom periodu je relativno mali. Ukupna realizacija ciljeva iz RAP1 na kraju 2018. godine je 75%, što u odnosu na prethodni godišnji izvještaj o napretku predstavlja pomak od 3% na ukupnom nivou, obzirom da je realizacija ciljeva iz RAP1 na kraju 2017. godine iznosila 72%. Najveći porast zabilježen je na nivou Republike Srpske (4%), slijedi nivo FBiH i BD BiH sa ostvarenim napretkom od 3%, dok je najmanji napredak od 2% ostvaren na BiH nivou. Ukupno gledano, najveći postotak realizacije je i dalje u Republici Srpskoj (82%), dok je najmanji u Brčko distriktu BiH (70%).

Akcijski plan koji prati novi strateški okvir RJU u vrijeme pisanja ovog izvještaja nalazi se na e-konsultacijama. Akcijski plan detaljnije razrađuje strateške ciljeve i mjere iz Strateškog okvira za reformu javne uprave 2018-2022. (Službeni glasnik BiH, br. 85/18). Dokument sadrži aktivnosti koje će biti provedene, rokove, pecizira odgovornost institucija za provedbu pojedinačnih aktivnosti, indikatore koji trebaju biti postignuti, te daje procjenu koštanja intervencija. Opći cilj dokumenta je da posluži kao instrument za efikasnu provedbu planiranih reformskih ciljeva i mjera i dostizanje pokazatelja napretka procesa reforme javne uprave u narednom srednjoročnom periodu.

Uprkos tome, mišljenje EK o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u EU, 2019. godinu, navodi da je Bosna i Hercegovina i dalje, u ranoj fazi reforme javne uprave. Razlog za to je između ostalog, nepostojanje čvrste institucionalne koordinacije i suradnje koja sprječava usvajanje i provođenje politika usmjerenih na osiguravanje minimalnih standarda u postupanju prema svim građanima i poslovnim subjektima u cijeloj državi. Dalje, nedostatak političke podrške, nedovoljna financijska sredstva i neefikasna koordinacijska struktura za praćenje i provedu ove reforme nužni su za dalji napredak Bosne i Hercegovine u ispunjavanju političkih kriterija.

Koncept dobre uprave predmet je praćenja i procjena međunarodnih organizacija. Među najrelevantnijim su pokazatelji Svjetske banke koji su predmet interesa investitora. Indeks učinkovitosti Vlade, (SB) je kompozitni i obuhvaća percepciju kvaliteta javnih službi, kvalitet državne službe i stupanj neovisnosti od političkih pritisaka, kvalitet formuliranja i provedbe politika te vjerodostojnost vladine predanosti takvim politikama, kontrolu korupcije i kao takav ukazuje na mjesta gdje su potrebna poboljšanja.

Strategija Jugoistočne Europe 2020 za stub Upravljanje u funkciji rasta fokusirana je na „Unaprijeđenje prosječnog regionalnog Indeksa učinkovitosti vlada sa 2,2 koliko je bio bazne 2010. godine na 2,7 u 2020. godini. Prema ovom izvoru, Bosna i Hercegovina ostvarila je 67% ciljne vrijednosti. Od šest zemalja Zapadnog Balkana najbolje ostvarenje zadane vrijednosti ima Albanija (80%), a najlošije Crna Gora (10%)

Tabela 10: Indeks učinkovitosti Vlada, JIE 6

EKONOMIJA	2010	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	DOSTIGNUTO
	POČETNA VRIJEDNOST									
ALBANIJA	2.2	2.3	2.2	2.2	2.4	2.5	2.5	2.58	2,61	80%
BIH	1.8	1.7	2.0	2.0	2.0	2.0	2.1	2.02	1,88	67%
KOSOVO	1.9	2.0	2.1	2.1	2.2	2.1	2.1	2.09	2,07	52%
CRNA GORA	2.6	2.6	2.6	2.7	2.8	2.7	2.6	2.65	2,63	10%
SRBIJA	2.4	2.4	2.4	2.4	2.6	2.6	2.6	2.69	2,61	54%
MAKEDONIJA	2.3	2.4	2.4	2.4	2.7	2.6	2.6	2.64	2,59	66%
SEE6	2.2	2.2	2.3	2.3	2.4	2.4	2.4	2.45	2.5	54%

Izvor: Svjetski pokazatelji upravljanja (<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx>)

Sveukupno posmatrano, posljednji dostupni indikatori učinkovitosti vlada za JIE 6, za posmatrane godine pokazuju napredak prema ciljnoj vrijednosti određenoj za 2020.godinu.

Izvještaj Svjetskog ekonomskog foruma za 2019. godinu, potvrđuje da institucionalno uređenje u BiH i dalje pokazuje znakove slabosti. Uzimajući u obzir prošlogodišnje promjene metodologije izračuna Indeksa globalne konkurentnosti , u posmatranom periodu od 141 zemlje BiH zauzima 92. mjesto sa neznatno boljom ukupnom ocjenom u odnosu na prethodnu godinu. Međutim, ono što je važno napomenuti je to da u ovoj analizi treba uzeti u obzir rezultate ocjene indikatora po pojedinim stubovima kako bi se dobila realnija slika napretka. Slijedom navedenog, stub „institucije“ bilježi negativnu promjenu ranga u odnosu na prethodnu godinu, (-3), te iako je u većini stubova zabilježila poboljšanje ocjene u odnosu na prethodnu 2018. godinu, stub „institucije“, je među stubovima koji su zabilježili najveću negativnu ocjenu od -1,2.

Kada su u pitanju pojedinačne komponente koje su najviše uticale na pogoršanje ranga u stubu institucija ovdje treba napomenuti da su u stub institucije uvedeni novi indikatori zbog čega neke komponente nisu uporedive u odnosu na prethodnu godinu. Pa tako dok je 2018. godine

E- participacija¹⁰⁶ imala najveću pojedinačnu negativnu ocjenu, za 2019. godinu lošije ocjene bilježe i proračunska transparentnost, društveni kapital, organizirani kriminal, efikasnost pravnog okvira u zahtjevnim procesima, sloboda medija itd.

Sve ovo utječe na činjenicu da je BiH, najmanje konkurentna zemlja od svih zemalja u regiji i Europi i da, kada su stubovi konkurentnosti BiH u pitanju, i ovogodišnji izvještaj pokazuje slabosti na koje donosioci odluka moraju obratiti pažnju, te ubrzano raditi na rješavanju istih, kako bi se stvorili uslovi u kojima bi se isplatilo investirati u BiH, a samim time povećale mogućnosti za osiguranje blagostanja svih građana.¹⁰⁷

Vladavina prava

Vladavina prava, uz dobro upravljanje čini središnji dio politike proširenja EU i uvjet je za mirno, stabilno i funkcionalno društvo. Jačanje vladavine prava je apsolutni prioritet kako Bosne i Hercegovine tako i regije iz niza razloga, od kojih su organiziranje suzbijanja kriminala i trgovine drogom¹⁰⁸, upravljanje ilegalnim migracijama, smanjenje protoka kvalificirane radne snage iz regije zbog državne korupcije, poboljšanje poslovnog okruženja koje bi privuklo potencijalne strane investicije. Povjerenje ili njegov nedostatak u sustavu vladavine prava uvelike će utjecati na sposobnost ekonomija regije da učinkovito postignu bilo koji od ovih ciljeva.

Uprkos činjenici da je Bosna i Hercegovina provela važne reforme u oblasti pravosuđa kroz osnivanje Suda Bosne i Hercegovine kao i Visokog sudskog i tužiteljskog vijeća kao samoregulatornog pravosudnog tijela još uvijek ima mnogo toga za uraditi u oblasti Vladavine prava i borbe protiv korupcije.

Bosna i Hercegovina ima određeni nivo pripremljenosti u pogledu pravosudnog sistema (EK: Izvještaj EK za BiH, 2019.). Ovaj napredak u pravosuđu, ostvaren ranije kroz usvajanje Akcijskog plana za provedbu reforme sektora pravde za period 2014-2018. Međutim, iako su uspostavljeni jasni kriteriji i mehanizmi praćenja i izvještavanja, provedba Strategije je usporena zbog nedovoljnog izdvajanja finansijskih sredstava nadležnih nivoa vlasti za navedene mjere. Potreba za jačanjem neovisnosti pravosuđa i dalje je prioritet. Osiguranje neovisnosti pravosuđa zadatak je VSTV-a, te je jačanje uloge ove institucije i usvajanje jasnih pravila kad su u pitanju njene nadležnosti važni su koraci za napredak u ovoj oblasti.

Efikasnost pravosuđa i dalje je ugrožena bez obzira na činjenicu da su doneseni planovi za smanjenje broja najstarijih predmeta. Njihova primjena, zajedno sa godišnjim normama za mjerenje rada sudaca, dovela je do progresivnog smanjenja broja neriješenih predmeta i njihovog trajanja. Međutim, ukupni zaostatak neriješenih predmeta na sudovima iznosi 2,2 miliona, od čega 1,9 miliona predmeta čine neplaćeni računi za komunalne usluge.

Uspostavljanje registara dužnika na svim nivoima i naloga za plaćanje umjesto vjerodostojne isprave trebalo bi da bude od pomoći u tom pogledu i da ubrza postupak. Prosječno trajanje

¹⁰⁶ Indeks ocjenjuje online usluge vlada u olakšavanju pružanja informacija građanima (e-informacije), interakciju sa zainteresiranim stranama (e-konsultacije) i angažiranje u procesima donošenja odluka (odlučivanje).

¹⁰⁷ [www/fzzpr.gov.ba](http://fzzpr.gov.ba) „Konkurentnost 2019. Bosna i Hercegovina“, preuzeto: 13.07.2020.

¹⁰⁸ UN procjenjuje da se oko 28 milijardi američkih dolara heroina i opijuma svake godine probija u Europu preko Zapadnog Balkana, dostupno na: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/IFF_report_2015_final_web.pdf

sudskih postupaka u 2018. godini iznosilo je 444 dana, a stopa rješavanja predmeta je bila 105%. Prosječna dužina trajanja neriješenih parničnih predmeta pred prvostepenim sudovima (464 dana) je visoka, ali je smanjena u odnosu na 2017. (494 dana) i 2016. godinu (502 dana).

Potreba za snažnim provođenjem ovih reformi proizlazi i iz rezultata Ankete Balkan barometar, 2020., u kojoj većina ispitanika smatra da u Bosni i Hercegovini, oko 80% ispitanih (od 67% u 2018. godini) osporava učinkovitost pravnog sustava. Ista Anketa navodi da se zakoni u BiH ne primjenjuju učinkovito, misli 80% ispitanih. Štoviše, apsolutno nepovjerenje ispitanici ankete imaju u vlade (42%), parlamenti (39%), i sudove (38%).¹⁰⁹

Određeni nivo pripremljenosti ili ranu fazu, BiH je postigla u borbi protiv organiziranog kriminala. Tijekom izvještajnog perioda na snazi je nekoliko strategija iz ove oblasti: Strategija za borbu protiv organiziranog kriminala 2017-2020, Akcijski plan za borbu protiv trgovine ljudima 2016-2019. Strategija za kontrolu malog i lakog naoružanja 2016.-2020., Strategija o nadzoru nad opojnim drogama, prevenciji i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga 2018-2023. Međutim, nedovoljno usklađeni propisi i slaba institucionalna suradnja i koordinacija ometaju efikasnost borbe protiv korupcije i organiziranog kriminala. Osim ovoga, nepostojanje Nacionalne kontakt točke za suradnju s Europolom otežava borbu s teškim kriminalom u Bosni i Hercegovini i implementaciju Sporazuma o suradnji s Europolom. Također, kao zadatak ostaje i izrada strateškog okvira za rješavanje kibernetičkog kriminala kao i poboljšanje suradnje sa susjednim zemljama po pitanjima upravljanja granicom.

Borba protiv pranja novca dala je rezultate i od februara 2018. godine Bosna i Hercegovina se više ne nalazi na listi Financijske akcione grupe visoko rizičnih trećih zemalja sa strukturnim nedostacima u borbi protiv pranja novca, ali u izvještajnom periodu još je na EU listi zemalja visokog rizika.

Migracijska politika je u isključivoj nadležnosti države i Strategija i akcijski plan o migraciji i azilu za period 2016-2020 su usvojeni i u implementaciji. Strategija definira oblasti za poboljšanje, kao što su borba protiv trgovine ljudima, identifikacija i registracija stranaca, razmjena biometrijskih podataka, angažiranje službenika za vezu za migraciju i upravljanje migracijskim krizama. U vezi s migracijskom politikom, EK traži od Bosne i Hercegovine realan plan za nepredviđene situacije.

Da bi bio učinkovit, razvoj pravne države zahtjeva jasnoću o temeljnim obilježjima vladavine prava, kao i odgovarajući osnov za ocjenu i mjerenje. Metodi temeljem kojih se može mjeriti učinak pravosuđa su različiti. Najčešće korišten pristup je mjerenje produktivnosti, efikasnosti i statističkih metoda koje se odnose na broj procesuiranih slučajeva, trajanje postupka i sl.

Indeks vladavine prava¹¹⁰ procjenjuje stanje vladavine prava na temelju 44 indikatora u 8 kategorija, od kojih je svaka rangirana a globalnoj i regionalnoj razini te prema visini prihoda zemalja. To su: ograničenja državne vlasti, nepostojanje korupcije, otvorena vlada, temeljna prava, red i sigurnost, provođenje zakona, građansko pravosuđe te kazneno pravosuđe.

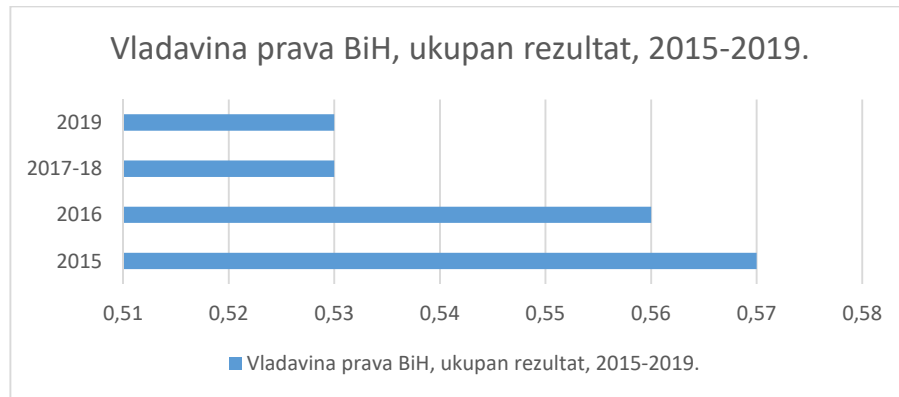
¹⁰⁹ RCC, Analytical Report, www.rcc.int/seeds/files/RCC_BalkanBarometer_PublicOpinion_2020

¹¹⁰ World Justice Project (WJP) Indeks vladavine prava je vodeći svjetski izvor izvornih podataka o vladavini prava. Izdanje iz 2019. pokriva 126 zemalja i jurisdikcija, oslanjajući se na više od 120.000 anketa o kućanstvima i 3.800 stručnih anketa kako bi se izmjerilo kako se vladavina prava doživljava u praktičnim, svakodnevnim situacijama širom svijeta.

Ovaj indeks pokazuje da BiH u 2019. godini nije napravila značajnije pomake kad je pitanju vladavina prava. U odnosu na prethodnu godinu, ponovno je pala za jedno mjesto na globalnom rangui i zauzima 61. poziciju od 126 zemalja.

Prema ovom istraživanju, BiH je smještena u grupu zemalja višeg srednjeg dohotka. Jedna od rijetkih stvari koja je ocijenjena pozitivnom je red i sigurnost i to odsustvo građanskog konflikta (1.00) i odsustvo kriminala (0.85). Na toj skali BiH drži istu poziciju kao i 2018. godine u svjetskom rangiranju i šestu poziciju u regiji.

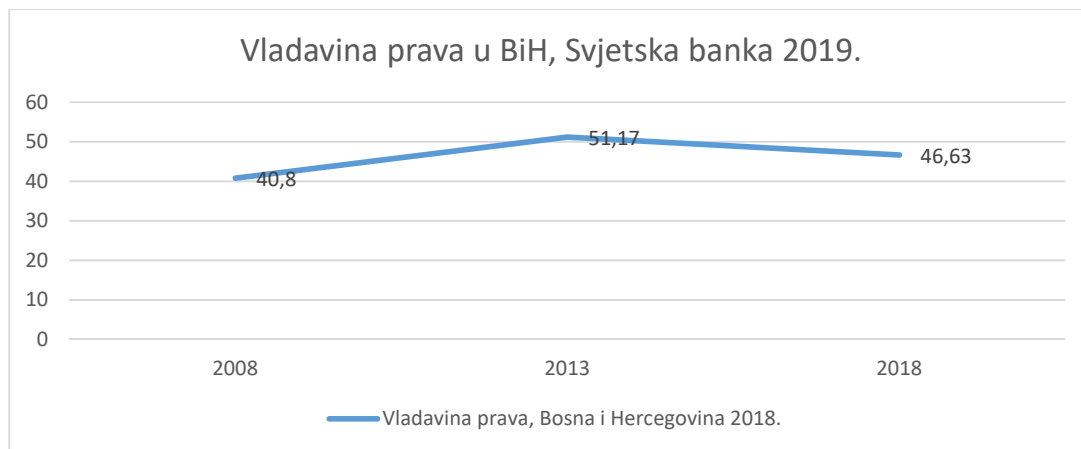
Grafikon 33: Svjetski projekt pravde, Indeks vladavine prava, Bosna i Hercegovina 2019.

Izvor: <https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/wjp-rule-law-index-2020>

Pokazatelji Svjetske banke kad je pitanju Vladavina prava za BiH ukazuju na zaustavljanje pogoršanja u ovoj oblasti. Pokazatelj vladavine prava u BiH u rasponu od -2,5 do 2,5 gdje je -2,5 najniži nivo vladavine prava, a 2,5 najviši nivo. Prema ovom pokazatelju, u BiH stanje je nepromijenjeno još od 2012. godine. U 2018. godini ovaj indeks za BiH je -0,23 ili izraženo u procentima 46,63

Grafikon 34: Pokazatelji upravljanja, Svjetska banka 2019.

Izvor: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>

U aprilu 2019. godine Europska komisija pokrenula je Inicijativu za sagledavanje cjelokupnog sustava vladavine prava u BiH. Rezultat te inicijative većim dijelom sadržan je u Mišljenju EK o zahtjevu BiH za članstvo u Europskoj uniji. Izvješće i preporuke dostupni su u Centru za javno pravo BiH. (http://www.fcjp.ba/analize/PRIEBE_Izvjestaj.pdf)

Borba protiv korupcije

Korupcija je pojava karakteristična za javnu upravu iako postoje brojni oblici nadzora nad radom uprave. Sve je više dokaza koji upućuju na negativan utjecaj korupcije na ekonomski rast zemlje. Mogući kanali kroz koje korupcija smanjuje ekonomski rast su: niže domaće investicije; niže strane izravne investicije, usmjeravanje državne potrošnje u manje efikasne projekte koji omogućuju veće primanje mita, odnosno smanjena produktivnost javnih investicija i sl.

Rasprostranjena korupcija u regiji ostaje među ključnim izazovima i zahtjevima za pristupanje EU. Provedba širokog spektra reformi u području borbe protiv korupcije među prioritetima je za šest ekonomija Zapadnog Balkana. Ekonomije zapadnog Balkana preuzele su obvezu rješavanja problema korupcije, uključujući, ali ne ograničavajući se na, poboljšanje transparentnosti i integriteta procesa javne nabave, potporu antikorupcijskim tijelima koja su neovisna, sposobna i adekvatno financirana, jačanje zakonodavstva o povratu imovine i vlasništva, te smanjenje korupcije i koruptivnih praksi.

Tablica pokazuje CPI¹¹¹ u regiji za 2018. i 2019. godinu. Bosna i Hercegovina je u 2019. godini dobila ocjenu 36 na skali od 1 do 100, gdje 0 predstavlja najviši nivo korupcije, a 100 najniži i nalazi se zajedno s Kosovom na 101. mjestu od ukupno 180 zemalja uključenih u istraživanje. Riječ je o najlošijoj ocjeni koju je BiH dobila poredeći s 2012. godinom, kada jes ocjenom 38 bila na 89. poziciji, a sada je svrstana u red zemalja koje globalno u kontinuitetu najviše nazaduju. Od zemalja Zapadnog Balkana, najbolje je plasirana Crna Gora (45.pozicija) koja je zajedno sa Srbijom dobila istu ocjenu kako i prethodne godine i zauzimaju 66., odnosno 91. poziciju, a Sjeverna Makedonijaje sa 93. pala na 106. mjesto i drži najlošiju poziciju u regiji.

Tabela 11: Indeks percepcije korupcije BiH i zemalja komparatora, 2019.

DRŽAVA	CPI 2019.	CPI 2018.	RAZLIKA U RANGU	POZICIJA 2019.	POZICIJA 2018.	RAZLIKA U POZICIJI
CRNA GORA	45	45	-1	66	67	-1
SRBIJA	39	39	0	91	87	-4
ALBANIJA	35	36	-1	106	99	-7
BIH	36	38	-2	101	89	-12
MAKEDONIJA	35	37	-2	106	93	13
KOSOVO	37	37	-2	93	93	-8

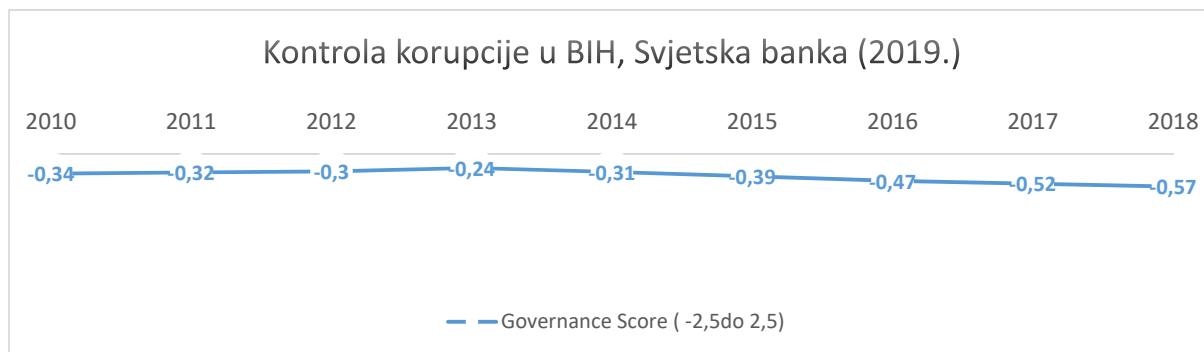
Izvor: <https://ti-bih.org/2019/>

Među agregatnim pokazateljima Svjetske banke nalazi se i pokazatelj kontrole korupcije čiji je raspon između -2,5 i 2,5. gdje je 2,5 predstavlja najviši nivo kontrole korupcije, -2,5 najniži.

¹¹¹ Kompozitni indeks organizacije Transparency International (Corruption Perceptions Index -CPI) rangira 180 zemalja po stupnju predodžbe o rasprostranjenosti korupcije među državnim službenicima i dužnosnicima. Korupcija se pritom definira kao iskorištavanje državnog položaja za privatnu korist i kreće se od 0 do 100 pri čemu 100 označava nepostojanje korupcije.

Bosna i Hercegovina je u 2018. godini na nivou od -0,57 i ovo predstavlja najgori rezultat kontrole korupcije od 2010. godine.

Grafikon 35: Pokazatelji upravljanja, Svjetska banka 2019.

Izvor: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports>

Slične rezultate po pitanju učestalosti korupcije u regiji daje i Globalni izvještaj o konkurentnosti za 2019¹¹² prema kojemu je BiH drži prošlogodišnju 77. poziciju u rangi od 141 zemalja sa ocjenom od 38.

Rezultati Ankete Balkan barometar, 2019. ukazuju na činjenicu da je korupcija i dalje široko rasprostranjena u u regiji, osobito u pogledu suzbijanja koruptivnih praksi koje su izravno povezane s političkom voljom i kapacitetom javne uprave. Oko 61% stanovništva regije nezadovoljno je naporima svojih vlada u borbi protiv korupcije, dok je 34% onih koji su zadovoljni učinkom svoje vlade po pitanju korupcije. Sličan stav pokazuju i građani BiH koji su učestvovali u istraživanju Balkan Barometra za 2019. godinu. Njih preko 70% se ne slaže sa konstatacijom da se vlada uspješno bori sa korupcijom. Ovo je u skladu sa zadnjim Izvješćem Europske komisije o proširenju za Zapadni Balkan i Tursku gdje se navodi da BiH, ali i zemlje regije uglavnom imaju „određeni nivo spremnosti u pogledu **borbe protiv korupcije**“ ili su u „**ranoj fazi borbe protiv korupcije**“.

Analitičko izvješće Europske komisija za BiH, 2019. godine navodi da je BiH u ranoj fazi/postoji određeni nivo spremnosti u pogledu borbe protiv korupcije. Korupcija direktno utiče na svakodnevni život građana, osobito u oblasti zdravstva, obrazovanja, zapošljavanja i javnih nabavki. Prema mišljenju Komisije Bosna i Hercegovina je generalno uspostavila institucionalni, pravni i strateški okvir za borbu protiv korupcije. Međutim, još uvijek postoje značajni nedostaci.

Nedovoljna usklađenost entitetskih krivičnih zakona ozbiljno podriva politiku borbe protiv korupcije. Rascjepkanost strategija i akcionih planova na različitim nivoima vlasti umanjuje njihovo efikasno provođenje. Strateški dokumenti za borbu protiv korupcije moraju se bolje uskladiti u cijeloj zemlji. Mora se osigurati adekvatno finansiranje. Poboljšana koordinacija i suradnja koja uključuje sve nivoe vlasti je preduvjet za efikasnije suzbijanje korupcije. Tijela za prevenciju korupcije na svim nivoima vlasti moraju biti stalne, neovisne institucije sa jasnim i ambicioznim mandatom i odgovarajućim resursima. APIK, kao koordinacijsko tijelo za prevenciju korupcije, treba imati proaktivniji pristup osobito kad je u pitanju podizanje svijesti građana o prevenciji korupcije i postupanju po njihovim podnescima s indicijama koruptivnog

¹¹² Svjetski ekonomski forum 2019. , Globalni izvještaj o konkurentnosti za 2018. godinu.

ponašanja. I dalje je potrebno jačati kapacitete za provođenje zakona. Bez obzira na provedbu Strategije za borbu protiv korupcije i akcijskog plana, korupcija je i dalje široko rasprostranjena i predstavlja razlog za zabrinutost.

Može se zaključiti kako postoje tri kritične točke kad je u pitanju korupcija u BiH: primjena zakona, nedostatak prave političke volje za djelovanje i nedovoljan angažman građana odnosno civilnog društva.

Izazovi u ovoj oblasti su:

- Usvojiti cjelodržavne strategije i akcijske planove za reformu javne uprave i za upravljanje javnim financijama, uspostaviti zajednički okvir za praćenje zasnovan na učinku i osigurati financijsku održivost;
- Uspostaviti političko tijelo za donošenje odluka i osnažiti tehničke koordinacijske strukture kako bi se unaprijedio cjelodržavni pristup reformi javne uprave;
- Izmijeniti zakone o državnoj službi tako što će osigurati da se zapošljavanje, napredovanje i otpuštanje vrši na osnovu zasluga, te osnažiti kapacitete agencija za državnu službu u cilju poboljšanja upravljanja ljudskim potencijalima i obuka.
- Usvojiti revidirani Zakon o VSTV-u i Zakon o sudovima u Bosni i Hercegovini u skladu sa europskim standardima; provesti mjere u oblasti krivičnog postupka navedene u akcijskom planu VSTV-a; dosljedno implementirati i unaprijediti pravila o imenovanju, ocjenjivanju rada, integritetu i edukaciji sudaca i tužitelja;
- Usvojiti revidiranu Državnu strategiju za rad na predmetima ratnih zločina;
- Revidirati zakone o izvršnom postupku u entitetima i Distriktu Brčko, posebno u cilju smanjenja broja neriješenih predmeta vezanih za komunalne usluge oslobađajući sudove tereta nespornih potraživanja.
- Osiguranje implementacije strategija i akcijskih planova za borbu protiv korupcije, posebno kroz osiguranje odgovarajućih resursa i uspostavljanje mehanizama za praćenje;
- Osiguranje efikasnoog funkcioniranja i koordinacije organa za prevenciju korupcije sa Agencijom za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije (APIK);
- Pokazati napredak u postizanju rezultata u suzbijanju i prevenciji korupcije, osobito uvođenjem djelotvornih sankcija koje imaju i preventivni efekat, uključujući oduzimanje protupravno stečene imovinske koristi.